

**SELÇUKLU DEVLETİNDE
SUÇ VE CEZALANDIRMA USULLERİ**

Selma ARSLAN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Selim KAYA
Aralık, 2021
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELÇUKLU DEVLETİNDE SUÇ VE CEZALANDIRMA
USULLERİ

Hazırlayan
Selma ARSLAN

Danışman
Doç. Dr. Selim KAYA

**“Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri
Koordinasyon Birimi tarafından 18.SOS.BİL.11 nolu proje kapsamında
desteklenmiştir.”**

AFYONKARAHİSAR 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Selçuklularda Suç Ve Cezalandırma Usulleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yaralandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/12/2021

İmza

Selma ARSLAN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Selma ARSLAN
	Numarası	170635108
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Selçuklularda Suç Ve Cezalandırma Usulleri	
Tez Savunma Sınav Tarihi	15/12/2021	
Tez Savunma Sınav Saati	09:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

SELÇUKLULARDA SUÇ VE CEZALANDIRMA USULLERİ

Selma ARSLAN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Aralık, 2021

Danışman: Doç. Dr. Selim KAYA

Ortaçağ'ın en önemli devletlerinden biri olan Selçuklular kurulmadan önce tarih sahnesinde yer almış Türk devletlerinden aldığı mirası ve İslam hukukunu birleştirip uygulamaya çalışmışlardır. Böylece Selçuklu devleti bünyesinde Şer'i ve Örfi hukukun uygulandığı bir adalet mekanizması oluşmuş ve devletin sınırları genişledikçe dönemin şartlarına göre ilaveler ve değişiklikler yapılmıştır. Selçuklu hanedan mensuplarının, devlet adamlarının ve halktan kişilerin işlediği suç olarak değerlendirilen olaylar ve ne tür cezaların verildiği incelenmiştir. Devlete karşı isyan, ihanet, görevi ihmal, savaştan kaçma, devlet yöneticilerine suikast ve sultana saygısızlık en ağır suç olarak görülmüş ve cezasız kalmamıştır. Toplum içinde ahlaksızlık olarak kabul edilen zina, hırsızlık, halka zulüm, iftira suçları da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Suda boğma, zehirlenme, derisini yüzerek içine saman doldurma, yakarak öldürme, ortadan ikiye bölme, çarmıha germe bu cezalandırma örneklerindedir. Çalışmamızda cezalandırmaların hangi suçlara karşılık verildiği ve ne şekilde uygulandığı üzerinde durulmuş ve uygulanan yöntemler örnek olaylarla ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, suç, ceza, hukuk, adalet, yargı.

ABSTRACT

CRIME AND PUNISHMENT PROCEDURES IN SELJUK

Selma ARSLAN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

December, 2021

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Selim KAYA

The Seljuks, one of the most important states of the Middle Ages, tried to combine the legacy of the Turkish states that took place on the stage of history before them and the Islamic law. Thus, with the Seljuk state, a justice mechanism in which Shari'a and Customary law was applied. As the borders of the state expanded, additions and changes were made according to the conditions of the period. The events that are considered as crimes committed by the members of the Seljuk dynasty, statesmen and commoners and what kind of punishments were given were examined. Revolt against the state, betrayal, neglect of duty, escaping from war, assassination of state administrators and disrespecting the sultan were seen as the heaviest crimes and did not go unpunished. The crimes of adultery, theft, cruelty to the public and slander, which are considered immoral in the society, were also severely punished. Stuffing, poisoning, skinning, stuffing straw, killing by burning, splitting in half, crucifixion are examples of these punishments. In our study, it was emphasized which crimes were punished and how they were applied, and the applied METOTs were explained in detail with case studies.

Keywords: Seljuk, crime, punishment, law, justice, judgment.

ÖN SÖZ

Selçukluların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına yönelik pek çok çalışma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Tarihimizin önemli bir dönüm noktasını teşkil eden Selçuklu devrinin detaylandırılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu noktada yapılan çalışmalara Selçuklularda suç ve cezalandırma usulleri başlıklı bir araştırma ile katkıda bulunmayı düşündük. Bu çalışmamızda Selçuklular döneminde hangi davranışların devlet yöneticileri tarafından suç olarak görüldüğünü, suçluların ne şekilde ve nasıl cezalandırıldığını tespit etmeyi hedefledik.

Çalışmamız giriş sonrası üç bölümden oluşmuştur. Girişte çalışmanın amacı, yöntem ve metodu ayrıca Selçuklu öncesi Türk-İslam Devletleri'nin hukuki yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, Selçuklu hukuki yapısı ve yargılamaların ne şekilde yapıldığı ele alınmış, Selçuklular döneminde uygulanan cezalar örnek olaylarla incelenmiştir. İkinci bölümde ise devlete karşı işlenen suçlar ve verilen cezalar incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde kaynaklardaki kısıtlı bilgiler ışığında sosyal içerikli suçlar ve cezalar örnek olaylar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez hazırlama sürecinde bana yol gösteren, desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Selim KAYA'ya sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez yazım sürecinde kıymetli önerileriyle ufuk açan Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ'a ve Dr. Öğretim Üyesi İbrahim BALIK'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca değerli dostum, tez yazım sürecindeki yol arkadaşım Büşra OLPAK'a her anımda yanımda olduğu için teşekkür ederim. Son olarak beni bu günlere getiren desteklerini bir an olsun esirgemeyen ailem... Annem Fatmağül ARSLAN'a ve babam Ahmet ARSLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Selma ARSLAN
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLULARDA ADLİ TEŞKİLAT VE CEZALAR

1. SELÇUKLULARDA HUKUKİ YAPI	14
1.1. ŞER'Î YARGI	14
1.2. ÖRFÎ YARGI.....	16
2. SELÇUKLULARDA ŞAHİSLARA VERİLEN CEZALAR.....	17
2.1. ISLAHA YÖNELİK CEZALAR	17
2.1.1. İhtar	17
2.1.2. Para Cezası.....	20
2.1.3. Hapis Cezası.....	21
2.1.3.1. Zindan Hapsi	21
2.1.3.2. Kuyu Hapsi	22
2.1.3.3. Ev Hapsi	22
2.2. ONUR KIRICI CEZALAR	23
2.2.1. Sürgün- Görevden Uzaklaştırma	25
2.2.2. Müsadere	25
2.2.3. Dayak Cezası.....	26
2.3. GÖZLERE MİL ÇEKME.....	28
2.4. UZUVLARIN KESİLMESİ.....	29
3. ÖLÜM CEZALARI.....	32
3.1. KILIÇLA ÖLDÜRME	33
3.2. YAY KİRİŞİYLE BOĞMA	34
3.3. SUDA BOĞARAK ÖLDÜRME.....	35
3.4. ATEŞLE YAKARAK ÖLDÜRME	36
3.5. ZEHİRLEYEREK ÖLDÜRME	38
3.6. DERİSİNİ YÜZME.....	39
3.7. DERİSİ YÜZÜLEREK İÇİNE SAMAN DOLDURMA	39
3.8. ORTADAN İKİYE BÖLME.....	42
3.9. FİLİN AYAKLARINA ATARAK ÖLDÜRME.....	42
3.10. PARÇALAYARAK ÖLDÜRME	43
3.11. ÇARMIHA GEREREK ÖLDÜRME	45
3.12. KISAS.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR VE CEZALAR

1. İSYAN	48
1.1. HANEDAN MENSUPLARININ İSYANLARI	48
1.1.1. İbrahim Yinal İsyanı	48
1.1.2. Resultekin İsyanı	49
1.1.3. Kutalmış İsyanı.....	50
1.1.4. Fahrü'l-Mülk Musa Yabgu İsyanı.....	51
1.1.5. Kavurd İsyanı	51
1.1.6. Tekiş İsyanı	52
1.1.7. Tutuş İsyanı.....	54
1.1.8. Arslan Argun İsyanı	55
1.1.9. Emir-i Emîran Muhammed İsyanı	56
1.2. DEVLET ADAMLARI VE EMİRLERİN İSYANLARI	56
1.2.1. Huttalân Emiri'nin İsyanı	56
1.2.2. Sağaniyan Emiri Musa'nın İsyanı	57
1.2.3. Emir Kodan ve Yaruktaş İsyanı	57
1.2.4. Emir Üner İsyanı	58
1.2.5. Emir Mengübars İsyanı	58
1.3. HALK İSYANLARI	59
1.3.1. Bağdat Halkının İsyanı	59
1.3.2. Babailer İsyanı.....	59
2. TAHT KAVGALARINDA TARAF OLMA CEZASI	61
3. İHANET	61
4. GÖREVİ İHMAL-EMRE İTAATSİZLİK	66
5. SAVAŞTAN KAÇMA	66
6. DEVLET YÖNETİCİLERİNE SUİKAST	67
6.1. VEZİR NİZAMÜLMÜLK'E KARŞI YAPILAN SUİKAST VE ÖLDÜRÜLMESİ	67
6.2. SULTAN BERKYARUK'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ	69
6.3. SULTAN MUHAMMED TAPAR'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ ..	69
6.4. VEZİR ED-DİHİSTÂNÎ SUİKASTI VE ÖLDÜRÜLMESİ	70
6.5. ABDURRAHMAN SÜMEYREMÎ SUİKASTI	71
6.6. EMİR BİLGE BEĞ SUİKASTI	71
6.7. FAHRÜ'L-MÜLK B. NİZÂMÜ'L-MÜLK SUİKASTI	71
6.8. AHMED B. NİZÂMÜ'L-MÜLK SUİKASTI.....	72
6.9. EMİR MEVDÛD B. ALTUNTEĞİN SUİKASTI	72
6.10. KASÎMÛDDEVLE AKSUNGUR EL-PORSUKÎ SUİKASTI.....	73
6.11. II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ	73
6.12. I.ALÂEDDİN KEYKUBAD SUİKASTI VE ÖLDÜRÜLMESİ	73
6.13. VEZİR EBU NASR AHMED KÂŞÂNÎ SUİKASTI.....	74
6.14. HAS OĞUZ VE ATABEK RÛZBİH SUİKASTI	75
7. ELÇİ KATLİ	76
8. SULTANA SAYGISIZLIK	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL İÇERİKLİ SUÇLAR VE CEZALAR

1. ZİNA	80
2. HIRSIZLIK.....	81
3. İFTİRA	84
4. HALKA ZULÜM.....	85
5. YOL KESME	88
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	92

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- C.:** Cilt
S.: Sayı
s.: Sayfa
Çev.: Çeviren
TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı
age.: Adı geçen eser
agm.: Adı geçen makale
agt.: Adı geçen tez
b.: Bin, İbn

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Selçuklular birçok siyasi, sosyal, dini ve ekonomik olayların gerçekleştiği bir dönem olmasına rağmen, suçlar ve suçlulara verilen cezaları bizim bu çalışmamızdan önce tamamlanmış bir yüksek lisans tezi dışında müstakil olarak ele alan bir çalışma yoktur. Bu çalışmanın amacı, Selçukluların hukuki yapısı göz önüne alınarak suç olarak değerlendirilen davranışlara verilen cezaları temel kaynaklardan ve araştırma eserlerden yararlanarak ortaya çıkarmaktır. Selçukluların hukuki yapısına yönelik çalışmalardan yararlanılarak suçluların ve cezalandırmaların ne şekilde ve nasıl uygulandığına yönelik bir çalışma yapmak için yola çıkılmıştır. Covid-19 kaynaklı sorunlar sebebiyle çalışmamız gecikmiş bu arada Necla Şıklı tarafından Hasan Akyol danışmanlığında Celal Bayar Üniversitesinde benzer bir başlık ile bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu durumu öğrendikten sonra yaptığımız değerlendirmelerde aynı konunun farklı kişiler tarafından farklı bakış açısıyla ele alınabileceği düşüncesi ön plana çıktığı için araştırmamızı devam ettirdik. Sonuçta adı geçen tezden farklı bir tez ortaya çıkmıştır. Tabii konu aynı içerikte olduğu için bazı örnekler benzerlikler içermektedir, ancak biz kendi bakış açımızla konuyu işlediğimiz için doğal olarak farklılıklar da söz konusudur. Örneğin, Nizamülmülk'ten rahatsız olan bazı kimselerin Alp Arslan'a şikâyeti sonrası sultanın vezirini uyarması, o çalışmada zikredilmemiş ama bizim çalışmamızda zikredilmiştir. Onur kırıcı cezalar içerisinde zikrettiğimiz saç ve sakal kesilmesi cezası da adı geçen tezde zikredilmemiştir. Yine Ağaçerilerin XIII-XV.yüzyıllarda Maraş ve Elbistan civarında yolları kesip, kervanları soydukları ve bu sebeple onlara verilen ceza adı geçen tezde zikredilmeyen ancak bizim tezimizde zikredilen farklılıklardan biri olarak ifade edilebilir. Bu sebeple tezimin bir tekrar değil farklılıkları içeren zenginlik olarak kabul göreceği ümidindeyim.

Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Araştırmamızın birinci bölümünde Selçukluların hukuki yapısı hakkında genel bir bilgi verildikten sonra cezalandırma çeşitleri dönemin örnek olaylarıyla aktarılmıştır. İkinci bölümünde ise devlete karşı işlenen suçlar ve cezalar şahıslar üzerinden örnek olaylara yer verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde zina, hırsızlık, gibi suçlar yanında zulüm olan davranışlara verilen cezalar örnek olaylarla aktarılmıştır.

Araştırma yapılırken sırasıyla tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terkiib metodu uygulanmıştır. Tarama esnasında öncelikle temel kaynaklar sonrasında araştırma eserler taranarak tespit edilmiş ve listelenmiştir. Sonra temel kaynaklardan ve araştırma eserlerden elde edilen bilgiler konularına göre sınıflandırılarak tasnif edilmiştir. Daha sonra olayların tahlili yapılmıştır. Son olarak elde edilen ve çalışmaya dâhil edilen bilgiler, tarih araştırmalarında takip edilen usul ve yöntem çerçevesinde ve Enstitünün belirlediği yazım kılavuzuna uygun olarak kaleme alınmıştır.

Araştırmanın Temel Kaynaklar

Siyasetname

Nizamülmülk (ö. 1192), Büyük Selçuklu Devleti'nde, Sultan Alp Arslan ve Sultan Melikşah dönemlerinde vezirlik yapmıştır. Sultan Melikşah'ın isteği üzerine *Siyasetname* adlı eserini Farsça olarak kaleme almıştır. Eserin içeriği, hükümdar ve devlet adamlarının sahip olunması gereken nitelikler, ideal bir devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği ve güçlü bir devlet olmak için neler yapılması gerektiği bilgileri verilmiştir¹. *Siyasetname*'den özellikle devlet adamlarının hangi vasıflara sahip olması gerektiği ve gerektiğinde yöneticilere ne gibi cezalar verileceğine dair bilgilerden faydalanılmıştır.

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi

Urfalı Mateos'un doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte XI.yüzyıl sonları ve XII.yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi* adlı eseri 952'den 1136 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Papaz Grigor tarafından Zeyl yapılararak 1163 yılına kadar meydana gelen olaylar anlatılmıştır. Ermeni bir kaynak olan *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, diğer kaynaklarda bahsedilmeyen bazı olayları ayrıntılı bir şekilde anlattığı için önem arz etmektedir². Bu eserden Selçuklu Devleti'nde suçlulara verilen cezalar konusunda, özellikle deri yüzme cezası hakkında verdiği ayrıntılı bilgilerinden faydalanılmıştır.

Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye

Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Nâsır Ali el-Hüseyni'nin (ö. 1195) hayatı hakkında bilgiler sadece kendi eserinde verdiği bilgiler ile sınırlıdır. Hüseyni,

¹ Abdülkerim Özeydin, "Nizamülmülk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 195-196.

² Hrand Andeasyan, "Türk Tarihine Âid Ermenî Kaynaklar" *Tarih Dergisi*, C. I, S. I, Temmuz 2011, s. 102-103.

Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye adlı eserinin içeriğini müellifi bilinmeyen *Zübdetü't-Tevârih*'ten almıştır. Eser, Selçukluların tarih sahnesine çıkışından Sultan II.Tuğrul'un ölümüne ve Irak Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar geçen olaylara yer vermektedir³. Sultan Melikşah'ın Gazne Devleti ile ilişkilerini anlatan olayları çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr

er-Râvendî (ö. 1208), hakkında bilgilerimiz kendi eserindeki bilgilerle sınırlıdır. Tam adı Ebu Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Himmet er-Râvendî'dir. Fars İslam âlimi, filozof ve yazar olarak tanınmaktadır. Müellifin en önemli eseri, Türkçesi iki cilt olarak basılan *Râhatü's-sudûr ve Âyetü's-sürûr*, şiire fazlaca yer verilmiş olup, Büyük Selçuklu Devleti'nin 1160-1199 yılları hakkında kayıtları büyük önem taşımaktadır⁴. Çalışmamızda Melikşah, Berkyaruk ve Muhammed Tapar dönemindeki olaylarda suçluların cezalandırılması konusunda faydalanılmıştır.

El-Kâmil fi't-Tarih

Müellif İbnü'l-Esîr, (Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî) 1160 yılında Cizre'de dünyaya gelmiştir. Hameyn ve Bağdat'ta ilim tahsilinden sonra ailesi ile birlikte Musul'da ikamet etmiştir. Zengîler döneminde Cizre'de naiblik ve dîvân üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Zaman zaman Musul Atabeginin elçilik göreviyle Şam, Haleb ve Kudüs'e gitmiştir. Bu süreçte ilmi çalışmalarına da devam etmiştir. Kudüs'ün fethinden sonra Selâhaddîn Eyyûbî'nin yanında bulunmuş ve onun Antakya Prinkepsliğine karşı düzenlediği sefere katılmıştır. Daha sonra Musul'a dönerek, ölümü 1233 yılında kadar hayatını Bedreddin Lü'lü'nün himayesinde kalmıştır. Müellif, *El Kâmil Fi't-Tarih* adlı Arapça eseriyle ortaçağın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olarak ün kazanmıştır. Eserin Türkçe çevirisi on iki ciltten oluşmaktadır. Dünyanın yaratılışından 1231 yılına kadar geçen olaylar anlatılmıştır⁵. Çalışmamızda, sıklıkla kullandığımız bu kaynaktan özellikle ölüm cezalarından ateşle yakma, ortadan ikiye bölme ve devlet adamlarına karşı yapılan suikastlar ile ilgili verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev: Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. VII-IX.

⁴ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, Çev: Ahmed Ateş, C. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. XIII.

⁵ Abdulkadir Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 2627.

Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân

Sibt İbnu'l-Cevzî lakabıyla tanınan Şemsüddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, 1186-1257 yılları arasında yaşam sürmüştür. Müellifin, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân* adlı Arapça olan eseri insanlığın yaratılışından, müellifin ölümüne değin tanık olduğu ve elde ettiği olayların rivayetlerini ele almıştır. Kendinden önceki dönemlerdeki bilgiler önemli eserlerden derleme yapılmıştır⁶. Çalışmamızda Ali Sevim tarafından *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular* adıyla neşredilerek Türkçeye tercüme edilmiş metnini kullandık. Büyük Selçuklu sultanları, Tuğrul Bey, Alp Arslan, Melikşah devirlerinin yer aldığı bu metinde, Büyük Selçuklu döneminde cereyan eden olaylar üzerinden uzuvların kesilmesi, suda boğma, ateşle yakma, ortadan ikiye bölme ve parçalayarak öldürme cezaları konusunda sıklıkla değinilmiştir.

Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb

İbnu'l-Adim, (Kemâlüddin Ebu'l-Kasım Ömer b. Ahmed) 1192 yılında Halep'te dünyaya gelmiş, 1262 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Müellifin, *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb* adlı Arapça eseri Selçuklu tarihinin çeşitli dönemlerini aydınlatan önemli bir kaynak niteliğindedir. Eserin Selçuklular ile ilgili kısmı Ali Sevim tarafından neşredilerek Türkçeye tercüme edilmiştir⁷. Çalışmamızda, Selçukluların siyasi ve sosyal tarihine dair önemli bilgilerden yararlandık. Özellikle Muhammed Tapar dönemi ve Sultan Sencer döneminde öldürülen devlet adamları ile ilgili bilgiler çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Tarih-i Cihan Güşa

Eserin müellifi Alâeddin Ata Melik Cüveynî, 1226-1283 yılları arasında yaşam sürmüştür. Çok köklü meşhur bir aileye mensuptur. Aile fertlerinden bazılarının Büyük Selçuklular ve özellikle Harizmşahlar ile İlhanlılar döneminde önemli görevlerde yer aldıkları bilinmektedir. Müellifin tarihçi olarak şöhret kazandığı *Tarih-i Cihan Güşa* adlı Farsça eseri Moğol tarihinin birinci derecedeki kaynaklarından birisidir⁸. Çalışmamızda eserin Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiş metnini kullandık. Moğol askerlerinin Muînüddin Süleyman Pervâne'yi cezalandırırken uyguladığı işkenceden bahsetmesi sebebiyle kaynaklarımızın arasında yer almıştır.

⁶ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 1-2.

⁷ Kamâleddin İbnu'l-Adim, *Buğyat At-Talab Fi Tarih Halab (Selçuklularla İlgili Haltercümeleri)*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 1-3.

⁸ Orhan Bilgin, "Cüveynî Ata Melik" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 140-141.

el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye

Nasırüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi el-Münşî kısa adıyla İbn Bîbî (ö.1286) tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. İbn Bîbî eserini yazarken herhangi bir yazılı kaynak kullanmamış, kullandıysa da belirtmemiştir. Olayları anlatılırken halk arasında yaygın şifahî rivayetlere yer vermiş, kronolojiye dikkat etmemiş ve olayları birbiriyle irtibatlandırmamıştır. Eserde I.Alâeddin Keykubad dönemine ait anlatılanlar, olaylara şahit olan kimselerden alınan bilgilere dayandığı için önemlidir. İbn Bîbî *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*'de Selçuklu hânedanına duyduğu minnet ve şükran sebebiyle onların aleyhine olabilecek olaylara hiç temas etmemiş ve böylece objektifliğine gölge düşürmüş olmakla birlikte önemli bilgiler vermiştir⁹. Çalışmamızda I.Alâeddin Keykubad ve II.Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan olaylar hakkında verdiği bilgilerden yararlanılmıştır.

Ebü'l-Ferec Tarihi

Süryânî tarihçi, filozof, ilâhiyatçı, edip ve tabip İbnü'l-İbrî tarafından kaleme alınmıştır. İbnü'l-İbrî 1225-1286 yılları arasında yaşamıştır. Kaynaklarda Ebü'l-Ferec adını neden aldığı konusunda bilgi olmasa da Gregory lakabını Yâ'kubî piskoposluğuna tayin edildiğinde aldığı bilinmektedir. Eser Süryanice, Arapça, Farsça ve diğer kaynaklar kullanılarak kaleme alınmış bir tarih olup, yaratılıştan 1286 yılına kadar gelen olayları anlatmaktadır. Müellifin XIII.yüzyılda meydana gelen olayların birçoğuna şahit olarak verdiği bilgiler sebebiyle önemli bir kaynaktır¹⁰. Ömer Rıza Doğrul'un *Abû'l-Farac Tarihi* adıyla Türkçeye tercümesini kullandığımız eser, bir papazın derisinin yüzülmesi olayını aktarması nedeniyle çalışmamızda faydalandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr

Kerîmüddin Mahmud Aksarâyî'nin (ö. 1333) hayatı hakkında bilgiler sadece kendi eserlerinde verdiği bilgiler ile sınırlıdır. Müellifin, Farsça kaleme aldığı *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, İbn Bîbî'nin eserinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ne dair önemli bilgiler veren kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Eser dört bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde Rumi, Hicri, Celali takvimlerinden bahseder. İkinci

⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye (Selçukname)*, Çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara 1996, s. XIII-1; Abdülkerim Özaydın, "İbn Bîbî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1999, s. 379-382.

¹⁰ Abdülkadir Özaydın, "İbnü'l-İbrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIX, İstanbul 2000, s. 92-94.

bölümde, Hz. Peygamber'den başlayarak, Abbasi halifelerinden bahsederek sonlandırır. Üçüncü bölümde, Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemine ait olayları aktarır. Dördüncü bölümde ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin ortalama 75 yıllık tarihini anlatır. Kitabın çoğunluğunu kapsayan bu bölüm tarih bakımından en önemli bölümdür¹¹. Çalışmamızda Türkiye Selçukluları döneminde yaşanan Cimri olayı ilgili bilgilerinden faydalanılmıştır.

Târîh-î Güzîde

Eserin müellifi Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, 1281-1340 yılları arasında yaşam sürmüştür. İlhanlılar döneminde yetişen son tarihçi olup, günümüze ulaşan üç eseri vardır. *Târîh-î Güzîde* adlı Farsça eseri, Peygamberler tarihi, İran tarihi, Hz. Muhammed ve halifeler tarihi, İslam devrinde İran ve Turan hanedanlarının tarihi, şairler, âlimler ve Kazvîn tarihi olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Eserin ana kaynağı, Reşîdüddîn'in *Câmi'ü'd Tevârih* adlı eserdir. Çalışmamızda yer verdiğimiz *Târîh-î Güzîde*'nin dördüncü bölümünün altıncı faslı "*Zikr-i Pâdişâhân-i Selçûkiyân*" Selçuklulara ayrılmış olup, Büyük Selçuklular, Irak Selçuklular, Kirman Selçuklular ve Anadolu Selçukluları hakkında bilgi verilmektedir¹². Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk döneminde Müstevfî-i Memâlik olan Mecdü'l-mülk-i Kummî'nin emirlerin geçimlerini daraltması sonucunda öfkelenen emirler, Mecdü'l-mülk'ü sakalından tutup çadırdan dışarı çıkartıp, parça parça ederek öldürülmesi ile ilgili verdiği bilgiler çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Camîu'd-Düvel

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 1632 yılında Selanik'te doğmuştur. Din, Astronomi, tıp, astroloji ve musiki alanlarından eserler vermiş bir Türk âlimidir. Aynı zamanda Arapça, Farsça, Türkçe şiirler yazmış bir şairdir. Müellifin, *Camîu'd-Düvel* adlı eseri Arapça kaleme almıştır. Eser, yaratılıştan başlayıp 1081 tarihine kadar olan olayları kapsamaktadır¹³. Selçuklular döneminde yaşanan olaylar üzerinden işlenen suç ve bunun sonucunda verilen cezalar hakkın çalışmamıza katkı sağlamıştır.

---

¹¹ Kerîmüddin Mahmud Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. XVI-XVII.

¹² Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-î Güzîde*, Çev: Erkan Göksu, Bilge Yayınları, İstanbul 2015, s. 13-14.

¹³ Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı Ahmet Dede", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 4-6. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camîu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, C. I, Çev: Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013, s. V.

Anonim Tarîh-î Âl-i Selçuk

Eserin müellifi meçhul Farsça bir eser olan *Anonim Selçukname* veya *Anonim Tarîh-î Âl-i Selçuk* olarak adlandırılmaktadır. Eser, bazı isim ve tarih hataları olmakla birlikte, Büyük Selçuklu Devleti ve Celâleddin Harizmşah hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde geçen olaylar hakkında geniş bilgi vermektedir¹⁴. Çalışmamızda Türkiye Selçuklu Devleti'nde sıklıkla kullandığımız bu eser, derisinin yüzölüp içine saman doldurma cezasıyla ilgili dönemin siyasi olayları ile ilgili verdiği bilgiler çalışmamıza katkı sağlamıştır. Özellikle I. İzzeddin Keykâvus'un Halep seferinde sultanın karargâhına baskın düzenlediği sırada askerlerin sultanı tek başına bırakıp kaçması sonucunda Sultanın kaçan emirleri bir eve kapatıp feci bir şekilde yakması ve Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde Moğollar ile yapılan mücadelede Hulâgû'nun oğulları Mengü Timur ve Malutay'ın derilerini yüzerek içine saman doldurulması ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde ile ilgili verdiği bilgiler çalışmamızda katkı sağlamıştır.

Araştırma Eserleler

Çalışmamızda araştırma eserler olarak; Cüneyt Kanat tarafından yazılmış olan *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza* adlı eser, çalışmamızın biçimsel içeriğini belirlemede bize ışık tutmuştur. Eser, Selçuklular dışında Ortaçağ Türk Devletleri'nden olan Timur ve Memluk devletleri ile ilgili suç ve ceza örneklerine de sıklıkla yer vermiştir. Ortaçağ Türk Devletleri'nde suç ve ceza konusuyla ilgili yazılmış ilk araştırma eser olması açısından büyük öneme sahiptir. Çalışmamızda faydalandığımız bir başka çalışma, Feda Şamil Arık'ın *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl* başlıklı makalesi, çalışmamıza hanedan mensupları, devlet adamları ve halkın işlediği suçlar ve buna karşılık verilen cezalar konusunda katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar dışında araştırmalar içinde Fahrettin Atar'ın *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Mehmet Altay Köymen'in *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ahmet Kütük'ün "Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar", Erdoğan Merçil'in "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", George Ryley Scott'un *İşkencenin Tarihi*, Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye* ve *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Nurullah Yazar'ın *Büyük Selçuklu Devleti'nde İktidar Mücadeleleri* öne çıkan araştırmalardır.

---

¹⁴ Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları", *Türk Tarihi Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Eylül 2013, s. 7-8.

Selçuklulardan Önce Hukuki Yapı

Suç, törelere ve ahlak kurallarına uymayan davranışlar ya da bir toplumda yasak olarak belirlenen yazılı yazısız kurallara aykırı davranıştır¹⁵. Ceza ise, bu kuralların çiğnenmesi sonucunda kişi veya topluma karşı uygulanan yaptırımdır. Toplum halinde yaşamaya başlanmasından itibaren suç ve ceza var olmuştur.

Selçuklu dönemine kadar olan süreçte suç ve cezalandırma usullerinde ve yasama, yürütme, yargılama metotlarında ne gibi değişiklikler olduğunu giriş bölümünde inceleyeceğiz. Devletlerin henüz oluşmadığı dönemlerde insanlar topluluk halinde yaşamaya başladıkları süreçte barış ve düzen içinde yaşayabilmek için birtakım sözlü hukuk kuralları oluşturmuşlardır. Bu topluluklara baktığımızda suç ve günah aynı anlama gelmektedir. Bu nedenle suçlu ya da günahkârın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kaldırılmadığı takdirde gözle görülmeyen güçlerin, halkın üzerine geleceği düşüncesi hâkimdir¹⁶. Örneğin, Tanrıyı aşağılama, dinden çıkma, adam öldürme, büyücülük suçlarını işleyen kişileri ortadan kaldırmak için kabile veya klanlar birleşirdi¹⁷. Suçluya verilen ölüm cezasında amaç, ruhani güçlerin topluma vereceği zararları ortadan kaldırmaktı. Ölüm cezası dışında sürgün cezası da verilmekte idi. Fakat bu ceza ölüm cezasından daha ağırdır. Bunun nedeni, toplumdan uzaklaştırılan suçlu, sahipsiz hayvanlar gibi görülmüş ve herkese onu öldürme ya da köle yapma hakkı doğmuştur¹⁸. Kişilerin birbirine işledikleri suçları cezalandırmak için de belli bir ceza yöntemi yoktur, kişilerin kendi insiyatifine bırakılmıştır. Cezalandırma, sadece suçluya değil ailesine de uygulanabilmiştir¹⁹. Klanın (aile) üyelerine karşı işlenmiş suçta, kan davası olarak bilinen yöntemle karşılık verilmesi klanların dini göreviydi. Kan davalarında “göze göz, dişe diş” ilkesi uygulanmıştır. Örneğin, bir kişi, diğerinin elini kesmişse; kendi de elini kaybeder. Hırsızların sahtekârların elleri kesilir, yalancılar ve yalancı şahitlerin dilleri kesilir, casusların gözleri oyulur, zina suçu işleyenlerin üreme

¹⁵ Mehmet Boynukalın, “Suç”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 453.

¹⁶ Harry Elmer Barnes, Negley K. Teeters, “İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri”, Çev: Devrim Aydın, *Ankara Barosu Dergisi*, C.IV, Temmuz 2011 s. 164.

¹⁷ Sami Selçuk, “Eski Çağlarda Hukuk”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. LXXVII, S. 1, Nisan 2019, s. 1017-1019.

¹⁸ Sulhi Dönmezer, Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. I, Beta Yayınları, İstanbul 1987, s. 39.

¹⁹ Metin Türkmen, “Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkânlılığı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 52, Ekim 2017, s. 703-720.

organları kesilirdi. Kırbaçlama en yaygın cezalandırma yöntemidir²⁰. İlkel toplumlarda cezalandırma usulünün çoğu fiziksel cezalardan oluşmuştur.

İslamiyet öncesi Türk Devletleri'ne baktığımızda, suçluları cezalandırma yetkisinin devlet başkanına ait olduğunu görülmektedir. Bu nedenle kan gütme âdeti yoktu. İdareyi elinde bulunduran hükümdar, Tanrı'nın yeryüzünde kendi adına tayin ettiği bir temsilcidir. Bu nedenle iyi kanunlar yaparak, bu kanunları adaletle uygulaması ve halkı koruması için görevlendirilmiştir. Bir devletin kanun ile ayakta kalacağı inancı hâkimdir²¹. En eski Türk Devleti olarak kabul edilen Hun Devleti'nde cezalar kişiseldi, ailesine herhangi bir ceza uygulanmazdı. Çin kaynaklarında Hun Devleti'nin yazılı kanunların bulunmadığı, Töre adı verilen sözlü hukuk kurallarının bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu kurallara göre suçlar, hafif ve ağır olmak üzere ikiye ayrılıyordu²². Hafif suçlara verilen cezalar, yüzünü yaralama ve on günlük hapisten ibaretti. Ağır suçlara verilen ceza ise idam idi. Vatana ihanet, ordudan kaçma, adam öldürme, zina, hırsızlık ağır suç olarak görülmekteydi ve cezası ölümdü²³. Suçluların sayısı oldukça azdır. Bu durum ağır cezaların caydırıcı nitelikte olduğunu göstermektedir²⁴.

Türk sözcüğünü ilk kez ulus olarak kullanan Göktürk Devleti'nde de suç, kişiye özgü oç alanından çıkararak, devletin kamusal alanına girmiştir. Hun Devleti'nde de olduğu gibi suçlar ağır suçlar ve hafif suçlar olarak ikiye ayrılmıştır. Adam öldürmek, isyan, evli kadına tecavüz etmek, ikinci defa hırsızlık yapmak, bağlı atı çalmak ağır suçlardandı ve cezası ölümdü. Hafif suçlar ise genellikle mali tazminattır. Örneğin, dövme, yaralama gibi suçlara karşılık cezası hayvanla ödenen tazminattır. Hırsızlık yapan ise, çaldığı malın on katını ödemekle yükümlüdür²⁵. Bir suçlu bir kişinin gözünü kör etmiş ise, suçuna karşılık kızını o adama vermek zorundadır. Kızı yoksa karısını veya para cezası ödemesi gerekmektedir²⁶.

---

²⁰ Elmer, Teeters, *a.g.m.*, s. 165.

²¹ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947, s. 206-207.

²² M. Bilal Çelik, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 166.

²³ Arsal, *a.g.e.*, s. 285.

²⁴ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 84.

²⁵ Esra Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 3, 2002, s. 415.

²⁶ Adem Tutar, "İslam Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı", C. II, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 868-873.

Uygur Devleti'nde ise yasalar önünde herkesin eşit olduğu ve devletin adaletli olmasıyla gelişeceği ilkesi benimsenmiştir²⁷. Uygurların ceza uygulamalarından birincisi, devletin koyduğu resmi yasalardır. Bunlar devlete karşı işlenen suçlara verilen cezaları belirler. İkincisi ise örfi yasalardır. Kişiler arasındaki alışveriş, ödünç alma, kiralama gibi alışverişlerde sorun çıktığı takdirde cezalar örfi yasalara uygun verilmektedir. Cezaların en ağırı ölüm cezasıdır. Devletin düzenini bozan kişilere de dayak cezası, para cezası gibi caydırıcı cezalar uygulamıştır²⁸.

İslam hukukuna baktığımızda, Hz. Muhammed'in insanlığa peygamber olarak gönderildiği Arap toplumunda yazılı bir hukuk yoktur. Hukuk dalında bilinen tek şey, örf ve âdet kurallarıdır. Hz. Muhammed ile beraber, kaynağı ilahi vahiy olan bir hukuk kuralı da ortaya çıkmıştır. 622 yılında Medine'ye göç ederek orada bir site devleti kurmasıyla asıl yasama faaliyeti başlamıştır. Kişi ve toplum hayatını düzenleyen hükümler meydana gelmeye başlamıştır. Yasama yetkileri yalnız Hz. Muhammed'in elindedir. Hz. Muhammed ise doğrudan (Kur'an) veya dolaylı olarak (sünnet) vahiye dayandırmıştır. Yasama faaliyetleri iki şekilde gelişmiştir. Birincisi; kişiler arasında veya toplumla ortaya çıkan bazı hukuki olayları Hz. Muhammed vahye dayandırarak çözüme kavuşturmuştur. Böylece yaşanan olaylarla meseleler hakkındaki ilahi hükümler tespit edilmiştir. İkincisi ise; bir hukuk nizamının tamamlanması için, zamanı gelince belli bir hadise veya soruya ihtiyaç kalmadan hukuki hükümler vaaz edilmiştir. Aile hukuku ve ceza hukuku ile ilgili meseleler böyle düzenlenmiştir. Kısacası İslam hukuku ihtiyaca göre parça parça ve belli zaman dilimlerinde vaaz edilmiştir²⁹.

Hz. Muhammed'in vefatıyla dört halife döneminin başlamıştır. Hz. Muhammed sahabelerine Kur'an ve Sünnet olmak üzere iki önemli kaynak bırakmıştır. Fakat İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve fetihlerin artması nedeniyle, Medine'de yaşadıkları şartlardan tamamen farklı şartlarla karşılaşan Sahabeler, ilahi hukuka göre çözülmesi gereken yeni meselelerle karşılaşmış ve bu meseleleri çözüme kavuşturma mecburiyetinde olmuşlardır. Sahabeler bu gibi meselelere ve anlaşmazlıklara, İslam hukukunun mevcut hükümleri ışığında mukaddes metinleri izah ve tefsir ederek çözüm getirmişlerdir. Bu nedenle bu devire "hukukî tefsir asrı" denilmiştir. Halifeler, hukuki meseleleri dört kaynağa başvurarak çözüme kavuşturmuşlardır. Birinci kaynak

---

²⁷ Selçuk, *a.g.m.*, s. 1042.

²⁸ Melek Özyetkin, "Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar", *Bellekten*, C. LXXV, S. 273, Ankara 2011, s. 339-340.

²⁹ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, s. 85-86.

Kur'an'dır. En önemli kaynak olan Kur'an, ilk halife Hz. Ebubekir döneminde bir hayat tarafından derlenmiş ve Hz. Osman döneminde de yedi nüsha olarak çoğaltılarak İslam dünyasına gönderilmiştir. İkinci kaynak ise Sünnet'dir. Halifelerin hepsi sünneti hukukun kaynağı olarak kabul etmekle beraber, bir söz veya fiilin sünnetten olup olmadığı konusunda her zaman aynı fikirde olmamışlardır. Birinin Hz. Muhammed'den duyduğunu diğeri duymamış olabilir. Üçüncü kaynak icma yani Sahabe hukukçularının bir görüş üzerinde aynı düşüncede olmasıdır. Bu devrin en önemli özelliklerinden biri bu olmuştur. Çünkü Sahabe sayısı ilk dönemlerde az ve hepsi bir yerde olduğu için icma ile birçok mesele çözüme kavuşturulmuştur. Dördüncü kaynak ise kıyas ve içtihat yani hukuki muhakeme, ilmi ve kazâî görüş de Sahabenin önemli bir müracaat kaynaklarından olmuştur³⁰.

İslam hukukunda suçlar, üç kısımda incelenebilir. Birinci kısım suçlar, cinayet veya birini yaralama suçlarıdır. İkinci kısım suçlar, Allah'a karşı işlenen suçları içerisine almaktadır. Hırsızlık, zina, şarap içme, yol kesme gibi suçlar İslam dinini terk etmek gibi suçlardır. Çünkü bu suçlar insanların bir arada yaşamaları için belirlenmiş kuralları ve düzeni bozar ve böylece Allah'a karşı işlenmiş suç olarak kabul edilirdi. Üçüncü kısım suçlar ise, kişiye veya devlet aleyhine işlenen suçlardır³¹. İslam hukukunda suçlulara verilen cezaların amacı, suç işlemekten alıkoymak, toplum haklarını korumak ve toplumun kurulu düzenini devam ettirmektir. İşlenen suçlara karşı verilen cezalar; had, kısas, diyet ve ta'zir olmak üzere dörde ayrılmıştır³².

Hadd, İslam hukukunda bazı suçlar için Kur'an da yazılan değişmez cezalardır. Hadd, başlıca Allah'a karşı işlenen suçlara karşı verilen ceza olmuştur. Hadd cezasını gerektiren suçlar ve cezaları, Zina suçunun cezası recm veya sopa dayacağı, zina iftira suçu (kazf) cezası 80 sopa dayacağı, hamr içme suçunun cezası 80 sağa dayacağı, hırsızlık suçunun cezası el ve ayak kesme, yol kesme suçunun cezası sürgün veya el-ayak kesme veya ölüm, dinden dönmenin cezası ölüm, devlete karşı isyan etmenin cezası ölüm olmuştur³³.

³⁰ Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, s. 87-88.

³¹ Dönmezer, Erman, *a.g.e.*, s. 107.

³² Ali Bardakoğlu, "Ceza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s. 473.

³³ Coşkun Üçok vd., *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara 1999, s. 78.

Kıyas, öldürme, yaralama veya uzuvların kesilmesi şeklinde işlenen suçlarda, suçlunun işlediği suç ile cezalandırılmasıdır. Bu cezanın uygulanabilmesi için suçun kasten yapılmış olmalıdır³⁴.

Diyet, adam öldürme ya da yaralama suçlarında kıyas istenmediğinde mal olarak bedelinin verilmesi anlamına gelmektedir. Bir nevi para cezası da diyebiliriz. Diyet, deve, gümüş veya altın olarak ödenir. Kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır. Diyet üç yılda üç taksit olarak ödenir³⁵.

Ta'zir, cezasını gerektiren suçlar had, kıyas ve diyet cezalarını gerektiren suçlar gibi sınırlı değildir. Ta'zir suçlarını sınırlamak mümkün değildir. Ta'zir cezasını gerektiren suçları belirlerken suçu tespit etme devlet başkanına bırakılmıştır. Devlet başkanı suçları tespit ederken, toplumun düzenini bozanları tespit ederek suçluları doğruya teşvik etmelidir. Cezalar genellikle hapis, dayak, tokat, kulak çekme, azarlama şeklinde yapılmaktadır. Dayak cezası en fazla otuz değnektir. Cezaların hafif olmasının ve ölüm cezası verilmemesinin nedeni hadd cezası derecesine gelmemesi içindir. Ancak İslam Devleti'nin hükümdarlarına, devlete zarar verdikleri kanısına vardıkları kişileri öldürme konusunda bir hak tanınmıştır ki, buna Siyaseten katl adı verilmiştir³⁶. Türk-İslam Devletleri'nde de hükümdar tarafından hanedan mensuplarına ve devlet adamlarına birçok kez uygulanmıştır.

Karahanlı hükümdarı Saltık Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul etmesi Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olmuştur. İslam hukuku bütün Türk-İslam Devletleri'nin hukuku haline gelmiştir. Şer'i hükümler, aile hukuku, miras hukuku, hadd cezaları gibi Şer'i hükümlerin dışına çıkılmamış, istisnalar dışında Şer'i hükümler aynen uygulanmıştır. Fakat idare hukuku, anayasa hukuku, ta'zir cezalarının tespiti ve benzer konularda örfi hukukta yeni kanunlar çıkarılmıştır. Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* adlı eserinde, Karahanlı devlet yönetimi ve hukuku ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. *Kutadgu Bilig*'e göre, hükümdarın en önemli vazifelerinden biri iyi kanunlar koymak ve kanunu adaletli bir şekilde uygulayarak zorbalık ve kargaşayı önlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bir devletin ancak kanunlar ile ayakta duracağı düşüncesi hâkimdir³⁷. Karahanlı Devleti'nde idari konulardaki anlaşmazlıklara ve devlet

³⁴ Dönmezer, Erman, *a.g.e.*, s. 108.

³⁵ Üçok, *a.g.e.*, s. 77-78.

³⁶ Üçok, *a.g.e.*, s. 81-82.

³⁷ Mahmut Arslan, *Kutadgu-Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 26-27.

memurlarının yaptığı haksızlık ve zulümle ilgili şikâyet davalarına Divan-ı Mezalim mahkemelerinde hükümdar tarafından yargılanarak adalet sağlanmıştır. Dini hukuku ilgilendiren davalara da hükümdarın tayin ettiği kadılar bakmıştır. Batı Karahanlıların başkenti Semerkant'ta Kâdî'l-kudât (başkadı) ve her şehirde ona bağlı olarak görev yapan, dini davalara bakan kadılar bulunmuştur. Askeri davalara ise Kâdî'l askerler bakmıştır³⁸.

Diğer bir Türk-İslam Devleti olan Gazne Devleti'ne baktığımızda İslam hukukunun hükümleri uygulanmış, adli teşkilat şer'î yargı ve örfî yargı olmak üzere iki temel üzerine kurulmuştur. Gazne Devleti'nde suçun cinsine göre çeşitli cezalar uygulanmıştır. Sıklıkla rastlanan cezalardan biri müsadere'dir. Bir devlet görevlisinin, görevini kötüye kullanması veya ihmâl etmesi, askerlerin başarısızlıklarında veya hatalarında azil ve müsadere ile cezalandırılmışlardır. Azil ve müsadereye ek olarak kamçılama, falaka ve sopa ile dövme de uygulandığı olmuştur. Ağır cezayı gerektiren suçlara baktığımızda hükümdara isyan, fillerin ayakları altına atarak öldürme yine fillerin ağzında cesetlerini sokaklarda teşhir etme de uygulanan cezalardandır. Halktan kanuni olmayan vergi toplamanın cezası ölümdür. Düşman kuvvetleriyle iş birliği yapanlar en ağır cezaya çarptırılarak, canlı canlı derileri yüzülerek cesetleri halka teşhir edilmiştir³⁹.

---

³⁸ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, s. 265-268.

³⁹ Güller Nuhoglu, "Gazne Devlet Teşkilatı", C. V, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 303.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLULARDA ADLİ TEŞKİLAT VE CEZALAR

1. SELÇUKLULARDA HUKUKİ YAPI

Selçuklular, kendisinden önceki ve çağdaşı olan Türk-İslam Devletleri'nin pek çok müessesesi yanında, adli ve hukuki uygulamalarından da faydalanmıştır. Fakat almış oldukları adli teşkilat ve hukuki yapıya ihtiyaç durumunda ilave ve değişiklikler yapmışlardır. Selçuklu adli teşkilatı ve hukuki yapısının diğer devletlerden etkilendiğini söyleyebiliriz⁴⁰. Selçuklular İslam hukukunu uygularken dönemin şartlarına göre örfî hukuk içerisinde düzenlemeler yapmışlardır. Bu düzenlemeler yapılırken İslam hukukunun devletin hükümdarına tanıdığı kazâî yetkiler geçerli olmuştur. Dini hükümlerin yanında hükümdarın kendi iradesinden doğan ayrı bir hukuk ortaya çıkartılmıştır⁴¹. Selçuklu sultanları bu yetkiye dayanarak ferman ve kanunlarıyla, gelenekler doğrultusunda, değişiklikler ve düzenlemeler yapmışlardır. Hatta Selçuklu sultanları örfî hukuka dayalı çıkardığı ferman ve kanunlarıyla ilgili davaları yürütmesi ve gerektiğinde kanun ve emirleri yerine getirmeyenleri cezalandırması için, kendilerine vekâleten emîr-i dâd (dâdbeği) adıyla memurlar tayin etmişlerdir⁴². Bu ferman ve kanunlar zaman içinde artmış ve örfî hukukun temeli oluşturmuştur. Böylece Selçuklularda, devletin müdahale edemeyeceği ve değiştiremeyeceği temelini Kur'an ve Sünnet'ten alan şer'i yargı ve devletin müdahale ederek değiştirebileceği, temelini örf ve adetlere dayandığı, sultanların emir ve fermanlarıyla zamanla oluşan örfî yargı olmak üzere iki çeşit hukukun varlığı görülmektedir⁴³.

1.1. ŞER'Î YARGI

Kaynağı, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet olan hukuk şer'i yargı sistemidir⁴⁴. Türk-İslam Devletleri'nde olduğu gibi bu yargı sisteminde davalara bakmak için, merkezde, taşra teşkilatında, eyaletlerde, vilayetlerde ve kazalarda Kadılar görevlendirilmiştir⁴⁵.

⁴⁰ Gül Akyılmaz, "Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ocak 1995, s. 23.

⁴¹ Aydın Taneri, "Müsâmeretü'l-Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. IV, S. 6, Mayıs 1966, s. 169.

⁴² Aydın Taneri, "Emîr-i Dâd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul 1995, s. 130.

⁴³ Ahmet Atilla Altan, *Selçuklular'da Adliye Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 13.

⁴⁴ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 33.

⁴⁵ Fahrettin Atar, "Kadı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 66.

Kadılar, akıllı hür, adil, sağlıklı ve çok iyi hukuk bilgisine sahip Müslüman erkekler arasından seçilmiştir. Kadıların asıl görevleri, İslam'a dayalı kanunların hukuki bir yapı içinde uygulanmasını sağlamak olmuştur. İnsanların arasındaki ilişkiler, kavgalar, anlaşmazlıklar, idari ve sosyal suçlar, evlenme, boşanma davaları, adam öldürme, alkol, miras vb. gibi bütün konular Kadı tarafından çözüme kavuşturulmuştur⁴⁶. Nizamülmülk, insanların malları ve canları üzerinde söz sahibi olan kadıların rüşvet alma ihtimalini ortadan kaldırmak için aylık maaş verilmesinin uygun olacağını belirtmiştir⁴⁷. Nizamülmülk'ün bu tavsiyesi devlet yöneticileri tarafından dikkate alınmış ve kadılara maaş bağlanmıştır.

Selçuklularda kadıların görev ve yetkilerini ortaya koyan en önemli kaynaklar şüphesiz "*kadılık menşuru*" belgeleri olmuştur. Bu belgelerde kadılara, görevlerini ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Nizamülmülk'ün *Siyasetname* adlı eserinde yer alan kadılık menşur örneği,

*"... Bütün memleketin Şer'i işlerine nezaret edilmesi ve dindar, tamahkâr olmayan naipler tayin etmesi, davaların halinde, münazaa ve husumetlerin kaldırılmasında zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmemesi, nikâhların akdi, mirasların taksimi, vesika, sicil ve sâkların tahririnde, vasiyetlerin takdimi, yetim ve kayıp mallarının muhafazasında din ve emanet şartlarını yerine getirmesi, şahitlerin doğruluğu ve tezkiyesine dikkat etmesi, vakıf, cami, medrese, hankâh, zaviye, türbe ve yol gibi hayır işlerine nezaret etmesi, istihkak sahiplerinin murakabe ve terfiinde gayret gösterip yiyicilerin el uzatmasına mani olması..."*⁴⁸.

Görüldüğü üzere kadılar, Selçuklu devlet ve adliye teşkilatı içerisinde önemli yere sahip olmuşlardır. Görev ve yetkileri genellikle özel hukuka yönelik olmuştur. Görevleri sadece dava dinleyip, hüküm vermekle kalmayarak, miras taksimi, vasi tayini, nikâh akidlerinin yazılım, vakıf ve hayrat işlerinin idaresi gibi birçok yetkiye sahip olmuşlardır⁴⁹.

---

⁴⁶ Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku*, Çev: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul 1976, s. 73-80.

⁴⁷ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Çev: Nurettin Bayburtlugil, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 69.

⁴⁸ İbrahim Ülker, "İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemler", *II. Türk hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 35.

⁴⁹ Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 25.

1.2. ÖRFİ YARGI

Siyasi ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde etkisi bulunan örfî yargı, hükümdarların, örf ve adetlerin oluşturduğu hukuki teamülleri de göz önüne alarak, çıkardıkları kanunlarla oluşturulmuştur⁵⁰. Türk-İslam Devletleri'nde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nde de zulme ve haksızlığa uğrayan kişilerin ve idarecilerden şikâyetçi olan halkın, adaletin tecellisi için müracaat ettiği Dîvân-ı Mezâlim oluşturulmuştur⁵¹.

Dîvân-ı Mezâlim, ilk defa Abbâsî Devleti'nde uygulanmıştır. İlk dönemlerde sadece merkezde bulunan Dîvân-ı Mezâlim, ikta sisteminin gelişmesiyle taşra teşkilatına da yayılmıştır ve örfî hukuk'un tecellisi olarak uygulanmıştır⁵². Dîvân-ı Mezâlim'in en önemli özelliği kadıların dışında hüküm verme yetkisinin hükümdarın elinde olmasıdır. Bir başka özelliği de hem adli hem de idari yargı mercii olmasıdır. Mezâlim mahkemeleri şer'i yargı mahkemelerinden daha geniş yetkilere sahiptir. Ayrım yapılmaksızın haksızlığa uğrayan herkes hakkını aramak için Dîvân-ı Mezâlim'e başvurmuştur⁵³. Dîvân-ı Mezâlim, şikâyet alan devlet ileri gelenlerinin ve memurlarını cezalandırma yetkisine sahiptir. Hatta halka Selçuklu Sultanları hakkında da şikâyette bulunma imkânı sunmuştur⁵⁴. Sultan ve devlet adamlarının şikâyet konusu edildiği ile ilgili bilgiler tezimizin ilgili bölümlerinde ifade edilmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanları devletin kuruluşundan itibaren Dîvân-ı Mezâlîme başkanlık etmişlerdir. Haftada iki gün Dîvân-ı Mezâlîm'e oturup halkın şikâyetlerini kendi kulaklarıyla dinlemiştir. Sultanın huzuruna gelemeyen halk, şikâyetlerini dilekçe ile de iletebilmiştir. Sultanın suçluları bu divanda cezalandırdığı haberi yayılınca suç işlemeye cesaret edememişlerdir. Tuğrul Bey 1038 yılında Nîşâbur'da pazar ve çarşamba günleri adalet dağıtmak için Dîvân-ı Mezâlîm mahkemesine başkanlık yapmıştır. Sultan Melikşah ve Muhammet Tapar da Dîvân-ı Mezâlîme başkanlık etmişlerdir. Daha sonraki sultanlar Dîvân-ı Mezâlîm başkanlığına kendileri yerine vezir, kadı, emir veya meliklerini vekil olarak görevlendirmişlerdir. Böylece ilk dönemdeki gibi şahsen sultana yapılan başvurular artık sultanın temsilcilerine yapılmıştır⁵⁵.

⁵⁰ M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Kaynakları I", *Belleten*, C. VII, S. 27, Temmuz 1943, s. 407.

⁵¹ Atar, *a.g.e.*, s. 168.

⁵² Akyılmaz, *a.g.m.*, s. 32.

⁵³ Atar, *a.g.e.*, s. 169.

⁵⁴ Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s. 12.

⁵⁵ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 12.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de Dîvân-ı Mezâlim'in varlığına rastlıyoruz. Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminin ortalarına kadar sultanlar bizzat Dîvân-ı Mezâlîme başkanlık etmişlerdir. I. Alâeddin Keykubad'ın 1230 Yassıçemen Savaşını kazanmasından sonra işlerin çoğalmasıyla sultanın Mezâlîm Dîvânına başkanlık görevi, devlet adamlarına ve saltanat ümereya bırakılmıştır⁵⁶. I. Alâeddin Keykubad sonrası, adliye bakanı Emîr-i Dâd'dır. Protokolde Atabeğ'den sonra gelmiştir⁵⁷. Siyasi suçlar, devlet adamlarına itaatsizlik, düzeni bozma gibi örfî hukuku ilgilendiren sorunlarla Emîr-i Dâd ilgilenmiştir⁵⁸. Divan-ı Mezalim'de alınan kararı ve kadıların verdiği kararları uygulamakta görevlendirilmişlerdir⁵⁹.

Kirman Selçuklularında da Dîvân-ı Mezâlîm'in varlığını görüyoruz. Bu kurumun Kirman Selçuklularında adı, Dâdbeğ olarak ifade edilmiştir. Kirman Selçuklularında Melik Tuğrul-şah döneminde bir vesikada Dâdbeğ müessesesinin görevi belirtilmiştir. Bu vesikaya göre Dâd-beğ; asayiş ve düzeni sağlamakla ve şikâyetleri dinleyip tarafsız bir şekilde karar vermekle yükümlüdür. Kirman Selçuklularında Dîvân-ı Mezâlîm kurumuna başkanlık etmiştir⁶⁰.

2. SELÇUKLULARDA ŞAHİSLARA VERİLEN CEZALAR

2.1. ISLAHA YÖNELİK CEZALAR

2.1.1. İhtar

Hafif sayılabilecek suçlara verilen ihtar cezası, hanedan mensuplarına ya da devlet yönetimindeki görevli kişilere verilmiştir. Bunun nedeni, yetişmiş bir devlet adamının ilk hatasında ağır bir şekilde cezalandırılması, devlet için bir kayıp olarak görülmuş olmasıdır. Bu durumu Selçuklu veziri *Nizamülmülk Siyasetname* başlıklı eserinde şu şekilde ifade etmiştir.

“İlk hatalarında devlet adamlarının cezalandırılması: Terfi ettirilerek üst makamlara getirilenler bu mertebeye ulaşıncaya kadar çok sıkıntı çekmişlerdir. Onların yaptığı bir hata açıkça cezalandırılırsa, onların itibarları düşer ve böylece yetiştirilmesi ve yükselmesi için verilen emekler bu ceza ile boşa gider. Bu durumda yapılması en

⁵⁶ Erdoğan Merçil, “Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi”, *Belleten*, C. LIX, S. 225, Ağustos 1995, s. 331.

⁵⁷ Taneri, “Emîr-i dâd”, s. 130.

⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 149.

⁵⁹ Taneri, “Emîr-i Dâd”, s. 130.

⁶⁰ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 308.

*doğru olan; eğer bir kimse hata yaparsa, o an göz yumup, gizlice onu çağırarak bu işi böyle yaptın, biz kendi yetiştirdiğimiz devlet adamını aşağı çekmeyiz ve atmayı istemeyiz, bu hatanı affediyoruz, kendini hatalardan koru, böyle küstahlık ve hatalar yapma. Aynı hatayı tekrar edersen, elde ettiğin mevki ve itibar elinden gidince, sebebi de kendin olursun, biz değil, demelidir*⁶¹. Nizamülmülk, bu ifadeleriyle küçük ve basit hataların anlayışla karşılanması ve hemen ceza vermek yerine uyarılması gerektiğini belirtmiştir.

Sultan Alp Arslan, adil, merhametli, hayırseverliği ve İslam dinine bağlılığı ile bilinen bir hükümdar idi. O dönemde, Nizamülmülk 'ten rahatsız olan bir grup halk, onun ticaret yaparak para kazandığını belirten bir mektubu Sultan Alp Arslan'ın namaz kıldığı sırada onun görebileceği bir yere bırakmıştı. Sultan mektubu okuduktan sonra Nizamülmülk'e mektubu verip eğer bu yazılanlar doğruysa ahlakını düzelt, eğer doğru değil ise bunu yapanları affet ve doğru yola yönelmeleri için onlara meşgul olacakları işlerle görevlendir⁶². Diyerek hem kırmadan Nizamülmülk'ü uyarmış hem de affetmenin daha erdemli bir davranış olduğunu söylemiştir.

Sultan Melikşah zamanında, Nizamülmülk'ün ileri gelen adamları arasında olduğu bilinen Yahudi İbn Allan, varlıklı bir şahsiyetti. Bu sayede yıllık 100 bin altın karşılığında Basra mültezimi olmuştu⁶³. *Erdoğan Merçil* 'in verdiği bilgilere göre, bu yükselişte Nizamülmülk'e verdiği rüşvetlerin de katkısı olmuştur. Bu nedenle İbn Allan'ın nüfuzu giderek artmıştır. Hatta eşi öldüğünde bütün Müslüman Basra halkı cenazesine katılmıştır. Nizamülmülk'ün dostu olarak bilinen İbn Allan'ın bu yükselişi Nizamülmülk'e düşmanlığı olan, Emir Sadüddeve Gevherayin ve Humarteğin eş-Şarabi'yi rahatsız etmişti. Melikşah'ı İbn Allan'ı cezalandırması için tahrik etmeleri ve Müslüman Basra halkını bir Yahudi cenazesine katılmaları konusunda onları zorladığı gerekçesiyle de onu öldürtmüştür. Bu durum Melikşah için bir bahane olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Bunun üzerine Sultan Melikşah, İbn Allan'ı öldürtmüştür. Bu olay üzerine Nizamülmülk'ün canı sıkılmış, üzüntüden kendisini eve kapatmıştır⁶⁴. Üç gün Melikşah'ın huzuruna çıkmamıştır. Melikşah huzuruna çıkmamasını saygısızlık

---

⁶¹ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s. 176.

⁶² Ali Sevim, *Makaleler*, C. III, Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 303-304.

⁶³ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019, s. 198.

⁶⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 126-127.

olarak görüp onu kınamıştır. Nizamülmülk bunun üzerine Melikşah'tan özür dileyerek kendisini affettirmiştir⁶⁵.

Yine bir rivayete göre; Melikşah, Nizamülmülk'ü gerekli bir durum üzerine para tedarik etmesi için İsfahan'a gönderdi. Nizamülmülk, yol güzergâhında bir köy ağasına misafir olmuştu. Sohbet esnasında köy ağası okuma yazma bilen oğlunu devlet hizmetine alma koşuluyla tedarik etmesi gereken parayı vereceğini söylemiştir. Bu teklifi cazip bularak, durumu Melikşah'a bildirmiştir. Melikşah da bu davranışı sebebiyle Nizamülmülk'e sinirlenip azarlamıştır⁶⁶.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Kufe Selçuklu emiri Kutlu Edraz, idarecilik yaptığı Kufe de halka zulmediyor, mallarını ellerinden alıyordu. Bu durum Abbasi halifesine kadar ulaşmıştı. Kutlu Edraz, halifeye saygı gösterip, bağlılığını bildirmek için görüşme talebini halife reddetmiştir. Öfkelenen Kutlu Edraz, Kufe 'ye dönerken halifenin naibini yakalamış ve beraberinde götürmüş ve bir süre sonra salıvermiştir. Abbasi Hilafet veziri, İbn Cüheyr, vezir Nizamülmülk'e olup biteni bildirmişti. Nizamülmülk, Kutlu'ya mektup yazarak yaptıklarından dolayı kınayıp azarlamıştır. Halifeye saygısızlıkta bulunmasına rağmen görevinden almak yerine uyarıda bulunmasının nedenini şöylece ifade etmiştir.

“Ey Sâlar Seyfûddeve, Tanrı senin olgunlaşmanda yardımcı olsun. Dünyanın düzeni, ülkenin insanların çıkarları, halkın huzuru, Hz. Muhammed'in temsil ettiği makama itaat etmeyi gerektirir. Tanrı o makama itaat etmeyenleri kahretsin. Halifelik makamı Tanrının dünyadaki gölgesi ve rahmetidir. Bize verilen nimetler Tanrının lütfudur. Biz ona itaat edip, ona hizmet etmemiz gerekmektedir. Kim buna karşı çıkarak isyan etmeye kalkışursa bizim de o kişinin kafasını kesmemiz gerekir. Sen nasıl olur da halifelik makamına saygısızlık edersin? O makam üzerine gelirse seni yerle bir eder. Sen elini onu bertaraf etmek için uzatıyorsun. Eğer bu yaptıklarını gözümüzde büyütseydik, başkalarına ibret olması için seni cezalandırırdım. Fakat o makam merhameti ile işlediğin suçu görmezden gelerek seni cezalandırmamıştır. Seni affeden makama git yüzünü toprağına sür, ondan af dile, rahmetine sığın!”⁶⁷. demiş ve uyarmıştır.

⁶⁵ Muharrem Kesik, “Büyük Selçuklu Devleti Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizamü'l-Mülk” *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırma Dergisi*, S.8, Ekim 2018, s. 67.

⁶⁶ Erdoğan Merçil, *Selçuklular-Makaleler-*, Bilge Yayınları, İstanbul 2011, s. 157.

⁶⁷ İbnü'l- Cevzî, *a.g.e.*, s. 220-221.

Uyarı da bulunma yalnız Selçuklu devlet adamlarına değil komşu devletlerin hükümdarları için de söz konusu olmuştur. Türkiye Selçuklu Sultanı, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'in Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'a gönderdiği iki Arap atına uzun yolculuk nedeniyle yıprandıkları gerekçesiyle el koymuştur. III. Aleksios Angelos'a haber gönderip atları gönderemediği için üzüntüsünü dile getirmiştir. İmparator bu durum karşısında sinirlense de içinde bulunduğu kötü şartlar nedeniyle ses çıkaramamıştır. Bir süre sonra Konya-İstanbul yol güzergâhında ticaret yapan Selçuklu tüccarlarının mallarına el koymuştur. Bu durum karşısında I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından uyarılmış, geri adım atılmazsa, iki devlet arasındaki anlaşmaların bozulacağını bildirilmiştir. İmparatoru III. Aleksios Angelos bu uyarıyı dikkate almayarak tüccarları hapsedmiş, faaliyetlerine devam etmiştir. Bu sebeple 1196 yılında sefer düzenlenmiş, Bizans imparatorluğuna ait bazı yerler fetih edilmiştir⁶⁸. Burada uyarıların dikkate alınmadığı takdirde daha sert cezalandırmaların uygulandığını görüyoruz.

2.1.2. Para Cezası

Selçuklu Devleti'nde sıklıkla uygulanan bir ceza yöntemidir. Tek başına verilmesinin yanı sıra ikinci bir ceza olarak verildiği de olmuştur. Devletlerarası yapılan mücadelelerde savaş tazminatı olarak da para cezası uygulanmıştır. Esir düşen devlet ileri gelenleri de serbest kalabilmek için kurtuluş parası niteliğinde fidye ödemek zorunda kalmışlardır.

Bu cezalandırma bir kişiye verildiği gibi bazı zamanlarda da birkaç kişiye uygulanan ceza şekli olmuştur. Örneğin, 1073 yılında Şii Sünni çekişmesi nedeniyle Bâbu'l-Basra ve el-Kalâ'in mahallesiyle Kerh mahallesi halkının arasında çıkan büyük bir kavgada birçok insan ölmüş, Kerh mahallesi yakılmıştır. Bu durum üzerine Şahne Bâbu'l-Basra ve el-Kalâ'in mahallesinde oturan halkı para cezasına çarptırılmış ve halktan kumaş, mal ve para tahsil etmiştir⁶⁹.

Irak Selçuklu Devleti'nin vezirleri devlet gelirlerini arttırmak için vergi memurlarına ve diğer devlet görevlilerine para cezası vermişlerdir. Örneğin; Irak Selçuklu Devleti veziri Hatîrû'l-mülk, Muvaffak adlı bir memur hakkında kendisine

---

⁶⁸ Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev Ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 45-46.

⁶⁹ Ömer Tokuş, "Selçuklular Dönemi'nde Bağdat'ta Beşeri, Biyolojik Afetler, Gök Olayları ve Garip Olaylar (H. 447-590/ M. 1055-1194)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 57, Haziran 2018, s. 159.

gelen şikâyet sonucunda görevini ihmal ettiği gerekçesiyle 100.000 dinar para cezası uygulamıştır⁷⁰.

2.1.3. Hapis Cezası

Hapishane ceza yasaları var olmadan önce de, bilinen en eski ceza uygulamasıdır⁷¹. Suçlulara geçici bir süre uygulandığı gibi bazen ölene dek hapis cezası verildiği, bazen de suçluyu cezalandırmadan önce infaz edilene kadar hapis cezası verilmiştir. Selçuklularda kale zindanlarının ve kuyuların yanı sıra evlerin de hapishane olarak kullanıldığı olmuştur. Hapis cezası çok genel bir cezalandırma usulü olduğu için örneklendirme ihtiyacı görmedik.

2.1.3.1. Zindan Hapsi

Zindanlar, genellikle ulaşılması güç sarp dağlarda veya ele geçirilmesi güç kalelerde oluşturulmuştur. Fiziki yapı itibariyle; dar, karanlık mekânlardır. Suçluların karanlık nedeniyle gece gündüz kavramı yok olmuştur. Zindanların dar olması ve bazen suçluların ellerinin ayaklarının zincire vurulması hareket olanağını kısıtlamıştır. Zindanların dağlık bölgede bulunması da çetin hava şartları nedeniyle hayatlarını zorlaştırmış. Bazı zamanlarda zindan cezasına çarptırılanlar hasta olmuş ilaç ve tedaviden mahrum ölüme terk edilmiştir. Genellikle su sıkıntısı çektikleri için temizlik imkânlarından da yoksun bırakılmışlardır. Yemek için bezin kuru ekmek bile bulamadıkları durumlarla karşı karşıya gelmişlerdir⁷². Zindan hapsi ölüm cezasına nisbetle her ne kadar hafif bir ceza olarak görülse de zor şartlar nedeniyle işkenceler içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışları aslında ağır bir ceza olduğunu gözler önüne sermektedir.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Tekiş ile mücadelesi sırasında Serahs bölgesinin hâkimi, kardeşi Toğuşah kendisine armağanlar takdim ettikten sonra yanında içki içmiştir. İçkiyi çok kaçırıp sarhoş olunca da, “ *Ey Sultan, sen sana karşı gelen, isyan edenlere lütufta bulunup ihsanda bulunuyorsun, sana iyi olanları ise*

---

⁷⁰ Aydın Taneri, “Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 8, 1967, s. 108.

⁷¹ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 289.

⁷² Osman G. Özgüdenli, “Gazneli ve Selçuklu Şairlerin Gözüyle Zindan”, *Zindanlar ve Mahkûmlar*, Babil Yayınları, İstanbul 2006, s. 14-19.

kendinden uzaklaştırıp ihsanlarından mahrum bırakıyorsun. Tekiş ve ben gibi” demiştir. Melikşah onun bu sözlerine çok sinirlenmiş hapse attırmıştır.⁷³

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Vezir Sadeddin 'in Köpek, Harezmlî Kayır Han'ın sultana isyan edeceğini ileri sürerek yakalanıp hapsedilmesi gerektiğini sultana arz etmiştir. Köpek'in sözüne inanan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuklu Devleti'ne bağlı Kayır Han'ı yakalatıp bir kaleye hapsedmiştir. Kayır Han ölene kadar bu kalede hapis olarak kalmıştır⁷⁴. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev yine Sadeddin Köpek'in kışkırtmasıyla Emir Hüsameddin Kamyeri'yi de tutuklatıp Malatya Kalesi'ne hapsedirip, mallarını elinden almıştır⁷⁵.

2.1.3.2. Kuyu Hapsi

Selçuklularda nadir olmakla beraber kuyuların da hapis olarak kullanıldığı olmuştur. Fazlûye b. Aleviyye eş-Şevankârî, Kavurd Bey ile birlik olup Alp Arslan'a isyan etmiştir. Fazlûye bir hile ile kardeşi Hasnûye'yi Alp Arslan'a göndermiştir. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ihanet bölümünde verilmiştir. Çok geçmeden Nizamülmülk'e teslim olan Fazlûye, Alp Arslan tarafından affedilmiştir. Nizamülmülk onun İsfahan Kalesi'ne hapis edilmesini önermiştir. Fazlûye yönettiği topraklara yakın olmak istediği için İstahr Kalesi'nde kazılan bir kuyuya hapis edilmiştir. Başına da askerler konmuştur. Bir müddet sonra kaçmaya çalıştığı sırada askerler tarafından öldürülmüştür⁷⁶.

2.1.3.3. Ev Hapsi

Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk veziri Ebu Nasr Amidülmülk İmadüddin Mansur bin Muhammed el- Kündürî, Tuğrul Bey'in ölümünden sonra hükümdar olan Alp Arslan döneminde de bir müddet vezirlik makamında kalmıştır. Daha sonra Nizamülmülk'ün vezirlik makamına getirilmesiyle görevden alınmıştır. Alp Arslan'ın tahtı ele geçirme sürecinde Amidülmülk'ün zorluk çıkarmasından dolayı onu Nîşâbur'da Horasan Amidi'nin evine hapsedirmiştir. Sonra da Mervü'r-Rud'a gönderilerek ev hapsi devam etmiştir. Ailesi de hapsedildiği evin başka bir odasında

⁷³ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 250.

⁷⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, C. II, Çev: Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 75.

⁷⁵ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. II, s. 77.

⁷⁶ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 160-162.

yaşamıştır⁷⁷. Bir süre ev hapsinde tutulan Amidülmülk, iki kişi tarafından öldürülmüştür.⁷⁸

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde askeri sınıfa mensup olan beylerin gücünün giderek artması ve devlet işlerine müdahale etmeleri, I. Alâeddin Keykubad'ın otoritesini tehdit etmeye başlamıştır. Bu nedenle bazı beyler tutuklatılmıştır. Tutuklananlar arasında bulunan beylerden Emir-i Ahur Zeyneddin Başara da bir evin içinde odaya kapatılıp ev hapsi verilerek evin kapısı örülmüş ve ölüme terk edilmiştir⁷⁹.

2.2. ONUR KIRICI CEZALAR

Onur kırıcı cezalar tek başına verilecekse hafif suçlara verilmiştir. Çok ağır suçlardan dolayı ölüm cezası verilmiş suçlulara da infazdan önce uygulanmıştır. Selçuklular döneminde onurunu kırmak ve aşağılamak için saç sakal kesme gibi farklı cezalar uygulanmıştır. I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ı teslim aldıktan sonra Malatya'da bir kaleye hapsedmiş ve onu destekleyen bazı ümeranın saç ve sakallarını kestirmiş ve at üstüne bindirip, sultana ihanet edenin cezası budur diye tellallar bağirtarak teşhir etmiştir⁸⁰.

Büyük Selçuklu Sultanı, Tuğrul Bey'in Irak Amidi Hamedanlı Ebu'l-Fazl, Vasıt'a yürümek üzere Bağdat'tan ayrıldığı sırada Vasıt lideri İbn Fesances ile karşılaşmış ve yenilgiye uğratmıştır. İbn Fesances, üzerine kırmızı bir gömlek giydirilmiş, başında boncuklu kırmızı bir şapka takılmış vaziyette bir deveye bindirilip Bağdat'a gönderilmiştir. Bağdat sokaklarında dolaştırılıp teşhir edilirken arkasında yürüyen biri, ona vuruyor ve “ *Bu, nimete küfredene ve kendisine iyilikte bulunan kişiye kötülük edene verilen cezadır.*” diye bağırmıştır. Daha sonra deveden indirilip burada dikilen bir darağacına, elleri başına bağlanmış şekilde asılmıştır. Tuğrul Bey “*Bu kesik başını bayrağa takılarak, askerler arasında dolaştırılıp gösterilmesini*” emrettikten sonra cesedi köpeklere yem edilmiştir⁸¹.

⁷⁷ Münecceimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 71.

⁷⁸ İmadeddîn el-Kâtib el-İsfahânî Bundârî, *Zubdat Al-Nuşra Va Nuhat Al'usra*, Çev: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 28.

⁷⁹ Feda Şamil Arık, “Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl”, *Belleten*, C. 63, S. 236, Nisan 1999, s. 68.

⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988 s. 66.

⁸¹ Ali Sevim, *Mir'atü'z-Zaman, Selçuklularla İlgili Bilgiler, Tuğrul Bey Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 34-35.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde güvendiği kuvvetli bir emir olan Gümüştekin'i büyük bir ordu ile Hıristiyanların üzerine göndermiştir. Gümüştekin, Tilkhum bölgesine giderek birçok insanı kılıçtan geçirip, kaleyi ele geçirip, bölgede birçok insanı esir almış ve Urfa eyaletindeki Nisebi Kalesi'ne yürümüştür. Hısnımansur bölgesine taarruz edip, bölgeyi ateşe vermiştir. Bölgenin ileri gelenlerini öldürtüp onların eşlerini çocuklarını esir almıştır. Nisebi Kalesi'nin reisi, Urfa Dükü Aruandanos'a duruma müdahale etmesini ve Gümüştekin'i esir olarak getirmesini emretmiştir. Urfa Dükü, Gümüştekin ile karşılaşması sırasında askerleri kaçtığı için muharebeyi kaybetmiş ve esir düşmüştür. Gümüştekin, Dük'ün boynuna bir öküz boyunduruğu geçirip onu, Urfa Kapısı'nın önüne getirip, 20.000 dahekan'a satmıştır⁸².

Malazgirt Meydan Muharebesi sonrası, savaşı kaybeden Bizans İmparatoru Romanos Diogones esir edilerek bir çadıra alınıp bağlanmıştır. Sultan Alp Arslan ona üç kırbaç ve tekme vurup onu azarlamıştır. Ayakları bağlanmış ve boynuna bukağı geçirilen İmparator: “ *Ey sultan, ülkelerini almak için birçok milletten asker topladım ve para sarf ettim, buna rağmen zaferi sen kazandın. Memleketim böyle ve ben senin huzurundayım. Bu durumda beni azarlama sert sözler sarf etme, fakat istediğini yap*” demiştir. Sultan Alp Arslan, zaferi sen kazansaydın ne yapardın diye sormuştur. İmparator; “ *Fena şeyler* “ diye cevap vermiştir. Sultan Alp Arslan onu affetmiştir. İmparatorun üzerindeki bağlar çözülmüş. İmparatorun saç ve sakalı kesilmiş bir vaziyette Alp Arslan'ın önünde yeri öpüp, içki sunmuştur. Sultan Alp Arslan, İmparatorun başını yere eğerek, “ *Hükümdarlara hizmet edeceğin zaman işte böyle yap*” demiştir⁸³.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Bağdat'a edebiyat ve astronomi âlimi olduğunu söyleyen “Telya” adında biri halkı etrafında toplamak istemiştir. Benü Amir'e mensup bir Arap emirinin yanına gidip: “ *sen yeryüzüne hâkimsin, ecdadın hacılara şunları şunları yaptı*” diyerek, Basra'yı yağmalaması ve ele geçirmesi için teşvik etmiştir. Arap emiri, on binlerce adam toplayıp Basra'ya yürümüştür. Basra Amid'inin yanında o sırada çok az asker olsa da Arap Emiri ile savaşarak şehri savunmuştur. Arap Emiri, halkın şehri Araplara teslim etmek istemesi üzerine şehri terk etmiştir. Yaptıkları bu işlerden haberdar olan sultan Melikşah, Telya'yı yakalatıp huzuruna getirtmiştir. Melikşah, Telya'nın kafasına kukuletayla taktırıp bir deve

⁸² Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*, Çev: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 134-135.

⁸³ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 171-172.

üzerinde Bağdat sokaklarında kamçılanarak halka teşhir etmiştir. Halk tarafından küfür yağmuruna tutulmuştur. Teşhir edildikten sonra Melikşah'ın emriyle idam edilmiştir⁸⁴.

2.2.1. Sürgün- Görevden Uzaklaştırma

Sürgün, kişinin veya bir topluluğun yaşadığı yerden başka bir bölgeye gönderilmesidir. Eski toplumlarda bu ceza adam öldüren kişilere verilirken Selçuklu dönemine baktığımızda devlete karşı ihanet, emre itaatsizlik, saygısızlık vb. nedenlerle azledilmiş devlet adamlarına ceza olarak verilmiştir.

Günün birinde fakir ve güçsüz bir kadın, Nizamülmülk'ün karşısına çıkıp, derdini anlatıp ondan yardım istemiş. Hacıplardan biri gelip kadını Nizamülmülk'ün yanından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Nizamülmülk bu davranışından dolayı onu azarlamış ve: “*Ben seni böylelerine yardım et diye göreve aldım. Emir ile ileri gelen zevâtın sana ihtiyacı yoktur.*” diyerek onu haciplik görevinden uzaklaştırmıştır⁸⁵.

Mücîrüddin Emir-şah, 1288 yılında Anadolu'da bağımsızlığını ilan etmek istese de Sâhib Fahreddin var olduğu sürece bu emeline ulaşamayacağını anlamıştır. Sâhib Fahreddin'i ortadan kaldırmak için, Moğollara bağlı olduğunu iddia ederek Anadolu Sultanlığı vezirliğinden uzaklaştırılmasını sağlamıştır. Yerine Fahreddin Müstevfi Kazvînî vezirlik makamına tayin edilmiştir⁸⁶.

2.2.2. Müsadere

Müsadere, işlenen suçun karşılığında ceza olarak suçlunun mallarına devlet tarafından el konulmasıdır. Selçuklularda müsadere, genel müsadere ve özel müsadere olarak iki şekilde uygulanmıştır. Genel müsadere suçlunun bütün mallarını devlete vermesi, özel müsadere ise belli bir mal varlığını devlete vermesidir. Selçuklu döneminde ceza olarak müsadere genellikle devlet adamlarına, nadir de olsa halktan kimselere verilmiştir. Müsadere tek başına verilen bir cezadan ziyade Sürgün, dayak, azil ve hapis cezalarıyla birlikte verilmiştir⁸⁷.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Bağdat'ı Büveyhilerden kurtardıktan sonra Abbâsî halifesinin kızına talip olmuştur. Abbâsî halifesi, bazı şartlar sunduktan sonra bu

---

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *El Kamil fi't Tarih Tercümesi*, Çev: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, C. X, İstanbul 1991, s. 163-164.

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 83.

⁸⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 329.

⁸⁷ Selim Kaya, “Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Haziran 2005, s. 53.

isteği kabul etmişse de sözünden dönmüştür. Tuğrul Bey, bu durum karşılık, Irak Genel Valisi'ne halife ve erkânına ait tüm mallarının ve dirliklerinin alınması için haber göndermiştir. Zor durumda kalan halife mallarının müsadere edilme korkusuyla kızını vermeye razı olmuştur. Tuğrul Bey öldükten sonra, halifenin kızı olan eşi, babasının yanına gitmek istemiştir. Bu isteği kabul edilmediği gibi malları da müsadere edilmiştir⁸⁸.

Yine Tuğrul Bey döneminde bir kısım Horasanlı, Bağdat'ın Harbiye mahallesinde halktan mallarını istemiştir. Bunun üzerine halk *“Biz mescitlerinde ibadetle meşgul olan ve bize getirilen zekât ve sadakalara muhtaç durumda bulunan iffetli kimseleriz.”* Demiştir. Horasanlı grup, bu sözlere aldırış etmeden mallarına el koyup, karşı koyanları dövmüşlerdir. Halk, canlarını kurtarmak için istedikleri parayı vermişlerdir. Horasanlı grup, daha sonra Kasrı İsa bölgesine giderek oradaki halkın da evlerine el koyup, onları sokağa atmışlardır. Evlerinden olan halk halifenin sarayına yakın bir bölgede kamıştan kulübeler kurup burada yaşamaya başlamıştır. Horasanlı topluluk zorbacı faaliyetlerine devam etmiştir. Babü'd-dar'ın saldırısı sonucu bertaraf edilerek, bin altından on altına kadar müsadere edilmişlerdir. Çoğu da aldıkları darbelerle hapisanede hayatlarını kaybetmiştir⁸⁹.

Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul'un emirleri ile arası açılmıştır. Emirler Rey'de bulunan Kutluğ İnanç'a gizlice mektup gönderip sultana karşı ayaklanmasını için onu desteklediklerini bildirmişlerdir. III. Tuğrul, durumdan haberdar olmuş ve hepsini yakalatarak mallarını müsadere ettirmiştir⁹⁰.

2.2.3. Dayak Cezası

Dayak cezası, tarih boyunca suçluyu ıslah etmeyi amaçlayan bir yöntem olmuştur. Genellikle değnek, falaka, sopa gibi çeşitli aletler ile uygulanmıştır. Bu cezaya çarptırılan kişiler ibret olması için halkın gözü önünde cezalandırılmışlardır. Selçuklularda bu ceza genellikle sefere çıkma konusunda isteksiz askerlere, halkın ayaklanmasına öncülük eden kişilerin cezalandırılmasında uygulanmıştır.

Halife El-Kaim Biemrillah, Sultan Tuğrul Bey'den Suriye'ye gidip, İslam camisinin minberlerinde Şii hutbesi okutan Besasri'yi yakalamasını istemiştir. Sultan Tuğrul Bey, askerlerine sefer hazırlıkları yapmasını bildirmiştir. Sefere gitme

---

⁸⁸ Kaya, *a.g.m.*, s. 54.

⁸⁹ Sevim, *Makaleler*, C. II, s. 18.

⁹⁰ Merçil, *Selçuklular -Makaleler-*, s. 176.

konusunda isteksiz olan bir grup asker, Sultan Tuğrul Bey'e "Bu beldeler haraptır; burada ne bizim için yiyecek maddeleri ve ne de hayvanlarımız için yem vardır. Bu bakımdan azıklarımız bize yetmez, bizde sürekli olarak atlarımızın sırtında kalamayız. Bizim, ailelerimizden ayrılığımız uzadığı takdirde durum nasıl olur? Böylece biz, ailelerimize karşı suç işlemiş oluruz, bu nedenle onlara dönmek hususunda sizden izin isteriz ve emir verilirse onlara döneriz" demiştir⁹¹. Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey, sefere gitme konusunda isteksiz olan askerleri yakalatıp dayak attırdıktan sonra hapse attırmıştır⁹².

Büyük Selçuklu Devleti'nde, Vâiz İbn Ebî Umâme, 1072 yılında şarkıcı bir kadını elinde uduyla Türk birinin evinden çıkarken görmüştür. Kadının elindeki udun tellerini kırmıştır. Şarkıcı kadın, evinden çıktığı Türk'e şikâyet etmiştir. Türk, hemen vâiz'in evine adamlarını göndermiştir. Vâiz halifenin haremine kaçarak Hanbelî ileri gelenlerinden İbn Ebî Musa el-Hâşimî-ye giderek durumu anlatıp şikâyette bulunmuştur. Hanbeliler, toplanarak Kasr camisine giderek eğlence yerlerinin kapatılmasını ve halifeliğin hesap işlerine bakan Sa'd el-Acemi'nin görevine son verilmesini halifeye bildirmişlerdir. Halife, şikâyet için toplanan halka evlerine gitmelerini durumu Alp Arslan'a bildireceğini söylemiştir. Buna rağmen halk dağılmamış aksine olay çıkarmaya başlamışlardır. Vezir Cüheyr, taşkınlık yaparak olay çıkaran bu halkı güç kullanarak dağıtmak istemiştir. Halife, olay çıkmadan çözülmesini istediği için halk arasında başı çeken Ebû İshak eş-Şirazi'yi çağırarak yandaşlarını dağıtması için ikna etmiştir. Fakat İbn Ebî Musa ve yandaşları camide oturup istekleri gerçekleşene kadar dağılmayacaklarını bildirmişlerdir. Vezir Cüheyr, bu davranışları karşısında çok sinirlenmiş ve onları tutuklatmıştır. Olayı kışkırtanlar camide sopayla dövüldükten sonra dışarı atılmışlardır⁹³.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın gücü artıp, asker sayısı çoğalınca, Halifeye haber gönderip Bağdat'ta hutbe okutmak istemiştir. Aksi takdir de üzerine yürüyeceğini bildirmiştir. Vezir Avnüddin b. Hübeyre, adamlarından Ağlebek adında birini görevlendirmiştir. Ağlebek, İsfahan'da bir cariyeye satın alıp Melikşah'ı zehirlemek için görevlendirmiştir. Kızarmış etle Melikşah'ı zehirleyen cariyeye yakalanıp dövüldükten sonra suçunu itiraf edince öldürülmüştür⁹⁴.

⁹¹ İbnü'l Cevzî, *a.g.e.*, s. 18.

⁹² Ali Sevim, *Makaleler*, C. II, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 15.

⁹³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 177.

⁹⁴ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 197.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde kuvvetlenen devlet adamları sultanı ortadan kaldırmak için suikast planı yapmışlardır. I. Alâeddin Keykubad, bu durumdan haberdar olunca, bu beyleri onları ortadan kaldırmak için fırsat kollamış ir yandan da temkinli davranmıştır. Bu süreçte Emir-i Perdedaran-ı Hassa Şemseddin Kazvîni, devlet adamlarını silahlı ve kalabalık olarak huzuruna aldığı için dergâhın önünde 50 sopa attırmıştır. O günden itibaren sultan ile görüşmeye gelenlerin onun belirlediği Çizmecibaşı'ndan başkasıyla huzuruna gelinmesini yasaklamıştır⁹⁵.

2.3. GÖZLERE MİL ÇEKME

Genellikle hanedan mensuplarına verilen bu ceza usulünde amaç suçluyu öldürmek değil, gözlerini kızgın demirle kör ederek onu savunmasız bırakmaktır. Bu cezalandırma işleminden bir süre sonra yeniden görme ihtimalinin olduğu gibi uygulama esnasında ölümlerin yaşandığı da görülmüştür. Selçuklu döneminde, hanedan mensupları arasındaki iktidar mücadelelerde tahtı ele geçiren hanedan üyesi rakiplerini saltanat mücadelesinden uzaklaştırıp, iktidar da hak iddia etmelerini engellemek için bu yöntemi uygulamıştır.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, amcası Kavurd Bey ile giriştiği taht mücadelesini kazandıktan sonra, amcası Kavurd'u bütün yalvarışlarına rağmen kendi yayının kirişiyle boğarak öldürtmüştür. Daha sonra Kavurd'un savaşta yakalanan çocuklarının gözlerine mil çekilmiştir. Böyle iktidarına karşı oluşabilecek tehditleri ortadan kaldırmıştır. Mil çekme esnasında Kavurd'un oğullarından Emîran-şâh ölmüştür. Kavurd'un gözlerine mil çekilen diğer oğulları da bir müddet sonra görmeye başlamıştır. Bir müddet sonra hapis tutuldukları evden kaçarak Kirman Selçukluların başına geçmişlerdir⁹⁶.

Hanedan mensuplarının dışında devlet adamlarına da bu cezanın verildiği görülmektedir. Örneğin, Sultan Melikşah'ın oğlunun ölümü sırasında içki içip, eğlence düzenleyen Hamurtekin eş-Şerabî'nin kâtibi İbn Behmenyar'ın kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle gözleri kör olana kadar mil çektirmiştir⁹⁷.

Sencer b. Melikşah, 1100 yılında Horasan'dan hareket edip, Rey'e gelerek Sultan Muhammed Tapar'a tabi olmuştur. Berkyaruk, bu haber üzerine ordusuyla harekete geçmiştir. Muhammed Tapar da karşı harekete geçmiştir. İki ordu üç gün

⁹⁵ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017 s. 60.

⁹⁶ Mustafa Demir, *Büyük Selçuklular Tarihi*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004, s. 92.

⁹⁷ İbnu'l-Cevzî, a.g.e., s. 242.

savaştıktan sonra vezirlerin araya girmesiyle barış yapılmıştır. Bu durum karşısında sinirlenen Muhammed Tapar, barış yapılmasında öncü olan emirlerinden Aytekin Mâh-Rüy'un gözüne mil çektirip, Rîsmân Beki'nin de boynunu vurdurarak onları cezalandırmıştır⁹⁸.

Kirman meliki Arslan Şah, 1142 yılında bir gece hastalanınca, tahta geçmek için fırsat gözeten oğlu Muhammed, Arslan Şah'ı bulunduğu saraydan alarak Saray-ı Dehşet adlı bir kaleye haremi, cariyeleri ve nedimlerini o kalede hapsetmiştir. Üç yıl sonra Arslan Şah'ın ölümüyle Muhammed, Kirman tahtına geçmiştir. Halk, Muhammed'in olgun bir yapıya sahip olduğunu bildikleri için itaat etmişlerdir. Yirmiye yakın kardeşinin tahtta hak iddia etmemeleri için gözlerine mil çektirmiştir⁹⁹.

2.4. UZUVLARIN KESİLMESİ

Selçuklu Döneminde sıklıkla uygulanan bu ceza, farklı şekillerde uygulanmıştır. İşlenen suç ölümü gerektiren ağır bir suç değil ise suçlunun bir uzuvu kesilmiştir. Burada amaç suçluyu öldürmek değil ıslah etmeye yöneliktir. Fakat bazı durumlarda suçlu kan kaybından yaşamını kaybetmiştir. ıslah etme dışında, ölüm cezası verilen kişilere de bu ceza uygulanmıştır. Burada da amaç suçluya işkence etme amacından daha çok suça eğilimi olan kişilere ibret olması içindir.

Selçuklu döneminde genellikle sultan'ın eşine veya ailesine göz koyan kişilere hadım etme cezası uygulanmıştır. Hadım edilen kişiye mecbûb denirdi. Erkeklik organı tamamen kesilmiş anlamına gelen bu kelime kaynaklarda pek karşımıza çıkmamıştır¹⁰⁰. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde Veziri Amidülmülk'ü kendi adına bir kadını istemeye göndermiştir. Ancak Amidülmülk o kadınla kendisi evlenip sultana saygısızlıkta bulunmuştur. Tuğrul Bey onu görevinden almaması dikkat çekicidir. Fakat Amidülmülk, infaz edeceği düşünerek, ölüm korkusuyla kendisini affettirmek için cezasını kendi belirleyerek hadım olmuştur¹⁰¹.

Sultan Tuğrul Bey döneminde dikkat çeken bir başka ceza ise dudak kesmedir. Tuğrul Bey, kardeşi İbrahim Yinal'den Hemedan ve Cibal şehirlerinin hâkimiyetini kendisine vermesini istemesi üzerine aralarında gerginlik meydana gelmiştir. İbrahim

⁹⁸“*Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçukname*”, Çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

⁹⁹ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 103-104.

¹⁰⁰ Aydın Taneri, “Hadım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul 1997, s. 1.

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 46.

Yinal bu isteği kabul etmemiştir ve bu durumdan sorumlu tuttuğu vezirinin gözlerine mil çektirdikten sonra dudaklarını kestirmiştir¹⁰².

El kesme cezası, genellikle hırsızlık yapan suçlulara verilmiştir. Fakat Sultan Tuğrul Bey döneminde kendisine itaat etmeyerek savaştan bir grup halka uygulanmıştır. Tuğrul Bey, Bağdat'a gitmek için hareket ettiği sırada yol güzergâhında olan Hoy halkından 10 bin altın talebinde bulunmuştur. Halk bu talebi kabul etmemiştir. Tuğrul Bey askerleri ve Hoy halkı arasında savaş yapılmış, iki taraftan da birçok insan öldürülmüştür. Uzun uğraşlar sonunda şehre giren Amidülmülk, Tuğrul Bey'e karşı savaştan bir grubu yakalayıp ellerini kestirmiştir, bir kısmını da öldürtmüştür¹⁰³.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Harezmşah ile akrabalık kurup kızıyla evlenmek istemiştir. Vekili olarak kızı istemeye veziri Ebu Nasr göndermiştir. Harezmşah kızını alıp dönerken, Ebu Nasr'ın düşmanları Alp Arslan'a isyan ettiğini, Harezmşah'ın kızını da kendisine eş olarak aldığını söylemişlerdir. Bu haber üzerine Alp Arslan, veziri idam etmek için harekete geçmiştir. Ebu Nasr, kendisine atılan iftirayı temizlemek ve idam cezasından kurtulmak için erkeklik organını kestirip hadım olmuştur¹⁰⁴.

Selçuklu döneminde nadir görülmüş bir ceza usulü ise burun kesme cezasıdır. Sultan Alp Arslan Bizans imparatoru ile mücadele için harekete geçerek, askerlerin bir bölümünü öncü kuvvet olarak göndermiştir. Bu kuvvetler Ahlat yakınında bir Bizans kumandanıyla ve 10 bin askeriyle karşılaşmış onları mağlup etmişlerdir. Kumandan, tutsak alınıp sultanın huzuruna çıkarıldıktan sonra burnu kesilmiştir¹⁰⁵.

Sultan Melikşah, oğlu Davud'un ölümüne çok üzülmüş ve ülkede yas ilan etmiştir. Bu sırada Melikşah'ın oğlu Ahmet'e eğitim veren ve sultanın maskarası olan Caferek, İçki içip, eğlence ile meşgul olmuştur. İçkinin de etkisiyle "ölüm meleği Davut'u almak için geldi, ama Ahmet'i almayacak" diye ortalıkta konuşmuştur. Melikşah'ın yakınlığına güvendiği için dilinin ayarı yoktur. Oğlunun yasını tutan Melikşah, bu davranışa son derece sinirlenmiş ve bunu kendisine hakaret olarak görmüştür. Bunun üzerine Melikşah, Caferek'in dilini üç parçaya kesip böldükten sonra öldürtmüştür¹⁰⁶. Başka bir rivayete göre ise, Belh ve çevresinin yönetimini yürüten ve

¹⁰² Münecimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 58.

¹⁰³ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁰⁴ Ergin Ayan, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 33.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 242.

Nizamülmülk'ün oğlu olan Cemalülmülk, sultanın maskarası Caferek'in babasının taklidini yaparak onu kötülediğinin haberini alıp, bir öfke ile Belh'ten yola çıkıp İsfahan'a hareket etmiştir. Öncelikle kardeşleri ile karşılaşmış, babalarına karşı yapılan hakaretlere sessiz kaldıkları için onları azarlamıştır. Daha sonra sultanın huzurunda Caferek'e hakaretler savurmaya başladı. Sultanın yanından ayrıldıktan sonra Caferek'i yakalatarak, işkence ederek dilini ensesinden çıkartarak öldürmüştür¹⁰⁷. Cemalülmülk, babasının devlet yönetimindeki gücü nedeni ile şımarık, kibirli bir kişiliğe sahiptir. Sultanın maskarasına, huzurunda hakaretler savurması Melikşah'a yapılan bir hakarettir. Bu olay, Cemalülmülk'ün sonunu hazırlamıştır. Sultana saygısızlık başlığı altında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Irak Selçuklu Sultanı Mesud döneminde Musul Hâkimi Kasimüddeve Aksungur, camide derviş kılığında bir Bâtınî tarafından öldürülmüştür. Sultan Mesud, bu suikastı sorgulamaya başlamış ve Bâtınîlerin İlya geçidinde bir ayakkabıcı ile iletişimde olduğunu öğrenmiştir. Ayakkabıcı yakalanıp sorguya çekildiğinde, Bâtınîlerin yıllardır Aksungur'u öldürmek için fırsat kolladıklarını fakat fırsat bulamadıklarını itiraf ettikten sonra elleri, ayakları, cinsel organı kesildikten sonra taşlanarak öldürülmüştür¹⁰⁸.

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan, İbn Avarız tarafından zehirlenmiştir. Oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev, babasını öldüren İbn Avarız ve ona yardım eden dört emirin el ve ayaklarını keserek, onları diri diri ateşe attırmıştır¹⁰⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde birden fazla uzuvun kesilerek cezalandırılması sıklıkla uygulanmıştır. Muîneddin Süleyman Pervâne, Abaka Han'a Anadolu halkının ihanet içerisinde olduğunun haberini gönderip, derhal asker desteği sağlanmazsa bu bölgenin Moğolların elinden gideceğini bildirmiştir. Abaka Han hemen bölgeye Kongurtay önderliğinde bir grup asker sevk etmiştir. Sâhib ve Taceddin de bu askerlere katılarak Niğde'ye yönelmiştir. Bu sırada Hatîroğlu Şerefüddin, Niğde'de bir ordu hazırlayarak, Mısır Sultanı Melik Zâhir Baybars'ın gelmesini beklemiştir. Fakat Melik Zâhir Moğol kuvvetleriyle karşılaşacak güçte olmadığını düşünerek gelişini seneye ertelemiştir. O sırada III. Gıyâseddin Keyhüsrev ümerasına “ *Muînüddin Süleyman Pervâne kalabalık bir Moğol ordusuyla geliyor. Ben başımın çaresine bakarım siz*

¹⁰⁷ Aydın Usta, *Selçuklular*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 98.

¹⁰⁸ Yavuz Delibalta, *Selçuklularda İstihbarat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 120.

¹⁰⁹ Kesik, *a.g.e.*, s. 56.

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin yanına giderek Moğol ordusuna katılın” diyerek Ulukışla Kalesi'ne giderek kendisini kapatmıştır. Bunun üzerine Niğde'de toplanan askerler dağılmıştır. Pervâne ordusuyla III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına giderek onu Moğol ümerasının yanına götürmüştür. III. Gıyâseddin Keyhüsrev bu isyandan haberdar olmadığını söylemiş, Pervâne'de isyan edecek bir güçte olmadığını söyleyerek onu desteklemiştir. Abaka Han bir taraftan da Anadolu'nun dört bir yanına asker gönderip halkı sorgulatmıştır. Hatîroğlu, Pervâne'nin teşvikiyle isyanı gerçekleştirdiklerini ve ümeranın kendisiyle hareket ettiğini söyleyerek kendisini savunmuştur. Bu itiraf onun sonunu getirmiştir. İşkence yaparak ellerini, ayaklarını, kulaklarını, burnunu kesip, gözleri oyulmuştur. Hatîroğlu'nun parçalanmış bedeni, ibret olması için her bir uzuvu Anadolu'nun her bir köşesine gönderilmiştir¹¹⁰.

Cüveynî'nin Tarih-i Cihan Güşa adlı eserinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli vezirlerinden Muînüddin Süleyman Pervâne, Melik Zahir Baybars ile anlaşarak Moğol emirlerini öldürmesi ve Anadolu topraklarını yağmalama suçları üzerine Abaka'nın emriyle suç ortaklarıyla birlikte ölüme mahkûm edilmişlerdi. Moğol askerlerinin ona öfkesiyle canlı canlı uzuvlarının kesilip, etini de kazanda kaynatarak yedikleri belirtilmektedir¹¹¹.

3. ÖLÜM CEZALARI

Selçuklu döneminde sıkça uygulanan bir ceza yöntemidir. Bu ceza, suçluların işlediği suç araştırılıp uygulandığı gibi, soruşturma yapmaya gerek duyulmadan da uygulandığı olmuştur. İnfazları uygulamak için genellikle bu işte görevli olan ve Emîr-i Dâd'ın emrinde bulunan cellatlar bulunsa da bazen sultanların da bizzat kendileri suçlunun infazını gerçekleştirmişlerdir.

Öncelikle tahtta hak iddia ederek isyan eden hanedan mensupları ve isyanı destekleyen aile fertlerini, Selçuklu sultanları kendileri için bir tehdit olarak gördükleri için, devletin bütünlüğünü sağlamak amacıyla ölüm cezasını uygulamışlardır. Uygulanan ölüm cezalarına baktığımızda, Türk-İslam Devlet geleneğine göre hanedan mensuplarının kanının kutsal kabul edilmesi ve kanlarının akıtılmasının uğursuzluk getireceği düşüncesiyle, verilen ölüm cezaları genellikle yay kirişiyle veya suda boğarak bazen de zehirlenerek infaz edilmişlerdir.

¹¹⁰ Yinanç, *a.g.e.*, s. 287-288.

¹¹¹ Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 26.

Bu ceza yöntemi halk, vezir gibi yüksek rütbeli devlet erkânı, hacib, saray teşkilatı mensupları, eyalette görevli vali, mültezimler gibi kişiler, sultanın tahta çıkmalarında karşı gelenler, devlet işlerine müdahalede bulunma, devlet otoritesini yıkma amacıyla faaliyette bulunan topluluklar ile işbirliği yapmak gibi siyasi suçlar, sultanın emrine uymama, örf ve adetlere aykırı davranmak, ilan edilen törenlere katılmamak, içki ve eğlence ile meşgul olmaları sultandan katl için ferman alınıp münferid veya diğer cezalara ek olarak ölüm cezalarına çarptırılmışlardır¹¹².

Selçuklu Devleti'ne tabii kuruluşların başında bulunan kişilere de isyan, düşman devletlerin egemenliğine girme, para bastırma, hutbe okutma, Selçuklu devlet görevlilerini tutsak etme, devlet malını yağmalama, halka zulümde bulunma, eksik vergi ödeme gibi hukuki, siyasi suçlardan dolayı ölüm cezaları verilmiştir. Halifeliğe mensup kadı gibi görevlilere de siyasi olaylara müdahale etme, sultanın iznini almadan tahta birini geçirmek ve Selçuklu halkından birini öldürme gibi suçlar nedeniyle de ölüm cezası uygulanmaktadır. Bu kişilerin infazı ise, genellikle kılıçla idam şeklinde gerçekleştirilmiştir¹¹³.

3.1. KILIÇLA ÖLDÜRME

Selçuklu döneminde sıklıkla uygulanan cezalandırma yöntemlerinden biridir. Bu yöntem genellikle devlet adamları, askerler ve emirlerin cezalandırılmasında uygulanmıştır. Kılıçla kesilen baş ibret olması için meydanlarda dolaştırılmıştır. Daha sonra da halkın görebileceği yerlere asılarak teşhir edilmiştir.

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ölümünden sonra vezir Amidülmülk, sultanın kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı tahta çıkması için desteklemiş adına hutbe okutmuştur. Alp Arslan'ın daha güçlü olduğunu görünce onun adına hutbeyi değiştirmiştir¹¹⁴. Alp Arslan, bir müddet sonra Amidülmülk'ü azledip, Mervü'r-Rud'a sürgün etmiştir. Daha sonra Mervü'r-Rud naibi Abdül Rezzak'a ferman gönderip Kündürî'nin zincirle boğulup, yedi gün kale kapısına asılıp teşhir edilmesini emretmiş ve infaz için iki gulam görevlendirmiştir. Boğularak öldürülmeyi kendisine yakıştıramayan vezir söyle demiştir: “ *ben ne ayyar, ne de hırsızım ki boğulayım, kılıç*

---

¹¹² Arık, *a.g.m.*, s. 49.

¹¹³ Arık, *a.g.m.*, s. 50.

¹¹⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 142.

benim için daha iyidir. O günahlarımı siler. Çünkü kılıçla öldürülen kimse şehit olur.” bu isteği üzerine gözleri bağlanarak kılıçla infaz edilmiştir¹¹⁵.

Müeyyidül-Mülk, Sultan Berkyaruk ve kardeşi Muhammed Tapar ile olan taht mücadelesinde Muhammed Tapar’ı isyana teşvik etmiştir. Berkyaruk asker toplayıp Muhammed Tapar’ın üzerine yürümüştür. Yapılan muharebede Muhammed Tapar yenilmiş, Müeyyidül-Mülk esir edilmiştir¹¹⁶. Birkaç gün hapis edildikten sonra, yüz bin dinar karşılığında affedilip, vezir tayin edilmek istediğini Berkyaruk’a bildirmiştir. Bu isteği uygun görüp parayı getirdiği takdirde vezirlik hokkasının önüne getirileceği haberini göndermiştir. Fakat hazine görevlileri ile paranın cinsinden dolayı anlaşmazlık çıkmış ve ödeme ertesi güne kalmıştır. Berkyaruk, ertesi gün otağında dinlenirken, Taşdar, sultanın konuşmaları duyduğundan habersiz, “*Şu Selçuklular ne hamiyetsiz insanlardır; bir adam padişahın karşısına bu kadar güçlükler çıkardı: bir defa babasının kulunu padişahlık istemeğe teşvik etti, o da kendisi için otağ, çetr gibi saltanat malzemesi hazırladı. Bir başka defa, Gence’ye gidip kardeşini getirdi; bir müddet onu avare etti ve biçare cihanı dolaştı. Şimdi de ona vezirlik veriyor ve itimad ediyor.*” Diye konuşmuştur. Berkyaruk, bu sözler üzerine otağından çıkıp Müeyyidül-Mülk’ü yanına getirterek, gözlerini bağlayıp oturarak bir hamle ile boynunu kesmiştir¹¹⁷.

Sultan Muhammed Tapar’ın emirlerinden Atabeğ Emir Çavlı, Bâtınîlerle mücadelede adamlarından bir grupla iş birliği yapmıştır. Plana göre, Emir Çavlı’nın adamlarından bir grup, isyan ederek yanından ayrılıp, Bâtınîlerin yanına giderek taraf değiştirmiş gibi davranırlar. Kısa sürede güvelerini kazanarak, Emir Çavlı’nın bölgeden ayrılıp Hamedan’a gideceğini belirten asılsız haberi yaymışlardır. Emir Çavlı’nın casuslarından biri geçeceği yol güzergâhına çıkıp onu yakalayacaklarını söyleyerek Bâtınîleri teşvik etmiştir. Bâtınîlerden üç yüz kişiyle harekete geçmişlerdir. Karşılaşma anında casuslar Bâtınîlere karşı saldırıya geçip onları kılıçtan geçirmeye başlamışlardır. İki kuvvet arasında kalan üç yüz kişi kılıçla katledilmiştir¹¹⁸.

3.2. YAY KİRİŞİYLE BOĞMA

Bu ceza yönteminde amaç hanedan üyesinin kanını akıtmamaktır. Türk-İslam Devletleri’ndeki anlayışa göre hanedan mensubu olan kişiler kutsal olarak kabul

¹¹⁵ Arık, *a.g.m.*, s. 46.

¹¹⁶ Merçil, *Selçuklular*, s. 161.

¹¹⁷ Râvendî, *a.g.e.*, s. 144-145.

¹¹⁸ Delibalta, *a.g.e.*, s. 118.

edildiğinden ve kutsal olan kişilerin kanının akıtılması uygun görülmediğinden bahsetmiştik. Selçuklularda bu cezalandırma sıklıkla uygulanmıştır. Hanedan mensuplarının isyanları bölümünde yay kirişiyile boğulma örnekleri daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Selçuklularda, cezalandırmalar her zaman sultanın emri ile yapılmamıştır. Devlet adamları emirler de kendi çıkarlarına ters düştüğü vaziyetlerde cezalandırmalarda bulunmuşlardır. Örneğin, 1072 yılında Musul Emiri Müslim b. Kureyş'in kâtibi, Ebi Cabir b. Saklab ve hacibi Şervin'in Sultan Alp Arslan ile mektuplaştıklarını ve kendisini görevden alarak yerine Şervin'i geçireceklerini öğrenmiştir. Müslim b. Kureyş için "*bilgisiz, ahmak, fesat fikirli, kötü tedbirli olduğunu, kendi aşiret ve adamlarına iyi davranmadığını*" Alp Arslan'a mektupla bildirmişlerdir. Müslim b. Kureyş, bu durumu öğrenince onları boğarak öldürüp cesetlerini bir kuyuya attırıştır¹¹⁹.

Bu cezalandırma yalnız hanedan mensuplarına değil devlet adamlarına da uygulanmıştır. Örneğin, Ebu'l-Kasım Süleyman Şah'ın ölümüyle (1086) fetret devrine giren Türkiye Selçuklu Devleti'ni vekili olarak üç yıl yönetmiştir. Daha sonra Sultan Melikşah'a itaat etmek istemeyip Bizans ile iş birliği yapmıştır. Melikşah, Emir Porsuk ve Bozan'ı Anadolu'ya sevk etmiştir. Ebu'l-Kasım olayın ciddiyetini anlayıp Melikşah'a itaat etmek için on beş katırla yüklü altın ile Melikşah'a doğru yola çıkmıştır. Melikşah, görüşme talebini reddedip, Emir Bozan ile görüşmesini ve onun vereceği kararın arkasında olacağını bildirmiştir. Emir Bozan'ın yanına gitmek için yola çıktığında ona ulaşmadan Bozan'ın adamları tarafından yakalanıp yay kirişiyile boğulmuştur¹²⁰.

3.3. SUDA BOĞARAK ÖLDÜRME

Selçuklu döneminde bu cezalandırma yönteminin Tuğrul Bey ve Alp Arslan'ın saltanat yıllarında uygulanmış olması nadir de olsa cezalandırma yöntemi olarak uygulandığını gösteriyor. Sultan Tuğrul Bey döneminde, Besâsirî'nin müttefiki Kureyş, Tekrit'e gitmiştir. Besâsirî, Tekrit'de bulunan Amîdü'l-Irak'ı kendisine teslim etmesi karşılığında para teklif etmiştir. Amîdü'l-Irak, durumdan haberdar olunca Kureyş'e Tekrit'i alıp karşılığında para vermeyi teklif etmiştir. Kureyş'in niyeti iki teklifi de kabul edip, Amîdü'l-Irak'ın kaleyi teslim almasından sonra Besâsirî 'ye onu teslim

¹¹⁹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 182.

¹²⁰ Merçil, *Selçuklular –Makaleler-*, s. 156.

edecekti. Fakat işler planladığı gibi olmamış, Kureyş'i gören kale halkı küfürler edip lanetlemeye başlamışlardır. Kureyş, bu hakaretleri Amîdü'l-Irak'ın yaptırdığını düşünerek onu Besâsîrî'nin Türk Memlûkü Asuhtekin'e teslim etmiştir. Amîdü'l-Irak, tekneye bindirilip, elleri bağlanarak suya atılıp öldürülmüştür¹²¹.

Alp Arslan döneminde, Nizamülmülk, Harezmi valiliğine atanan Muhammed b. Mansur'u kıskanmıştır. Bunun nedeni muhtemelen valilik makamına kendi oğullarından birini düşünmesidir. Muhammed b. Mansur'un Alp Arslan ile arasını bozup, gözünde düşürmek için, kendi maiyetindeki adamlarıyla onu borçlu gösteren senetler göndermiştir. Muhammed, senetleri getirenleri öldürüp Ceyhun nehrine attırıştır. Daha sonra her birinin beline yüz dinar bağladığı yüz gulamı sultana gönderip durumu bildirmiştir. Bu akıllı davranışı sonucunda sultan onu haklı bulmuştur¹²².

3.4. ATEŞLE YAKARAK ÖLDÜRME

Selçuklu Devleti'nde sapkın düşünceye sahip olan kişilere verilen bir ceza yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ceza kişinin bir yere bağlanıp etrafına odunlar konulup ateşe verilmesiyle gerçekleşmektedir. Bir başka yöntem ise kişinin elleri ve boyunu ipe bağlayıp bir eve hapsedip, evin etrafını odunlar ile yakılmasıdır. Bu yöntem genellikle aynı suçu işlemiş kişilere verilmiştir. Bazen de suçlular farklı yöntemlerle öldürüldükten sonra yakılmıştır.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Ani şehrine girdikten sonra aziz ve papazların bir kısmını ateşle yakarak öldürtmüştür¹²³. Sultan Alp Arslan döneminde bir başka olay, Horasan yolunda 500 hayvanın öldürülmesine neden olan kişilerden birisi yakalanarak ayaklarından tavana asılarak altında ateş yakıp feci bir şekilde öldürülmüştür¹²⁴.

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar döneminde, İsfahan'da Bâtınîlerden Alevi-yi Medeni adında kör bir dilenci her akşam vakti yaşadığı sokağın başında durup kendisine yardım edecek evine götüreceğini bulmak için bağırmıştır. Dilencinin evi sokağın sonunda karanlık yolu olmayan bir yerdedir. Evin yanında bir kuyu yapılmış ve kuyunun dibinde yer altı odaları vardır. Dilenciye evine getirenleri bu kuyuya baş aşağı asmışlardır. Bu süreç altı ay kadar devam etmiş kaybolanlardan kimsenin haberi

¹²¹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 61.

¹²² Merçil, *Selçuklular –Makaleler-*, s. 150.

¹²³ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 121.

¹²⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 178.

alınmamıştır. Bir gün dilenci bir kadın evin önüne geldiğinde içeriden ağlama sesleri duyar. Evdekiler kadını içeri çekmek isterler fakat kadın kaçar, durumu sokağın başında gördüğü insanlara anlatmıştır. Halk toplanıp evin içine girerler ve korkunç bir manzara ile karşılaşmışlardır. Kaybolan insanların bazıları öldürülmüş, bazıları çarmıhla duvara asılmış vaziyette bulunmuştur. Kaybolan insanların bulunduğu haberi şehre yayılmasıyla öfkeli halk Bâtınîlerin evine gidip dilenci Alevi-yi Medeni ile karısını İsfahan'da meydan da yakmışlardır¹²⁵. Öfkeli kalabalık silahlanarak karşılarına çıkan Bâtınîleri meydanda kazdıkları ateş yakılmış çukura atmışlardır. Çukurun başına adamlar görevlendirip çıkmaları engellenmiştir. Böylece birçok Bâtınî yakılarak feci bir şekilde can vermiştir¹²⁶.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus, büyük bir orduyla Halep seferine çıkmıştır. Halep'in Meliki Melik Aziz, yaşı küçük olduğu için annesi Dayfa Hatun ve Atabeğ Şihabeddin Tuğrul'un elindedir. Selçuklu ordusunu içten yıkmak için bir plan hazırlamışlardır Bu plana göre; Sultanın komutanlarını tanıyan, isimlerini ve sultan ile arasında geçen olaylarını bilen birini huzuruna getirtip ona vaatlerde bulunmuşlardı¹²⁷. Sultan'ın ileri gelen ordu komutanlarını belirledikten sonra sanki onların kendilerine daha önce mektup göndermiş gibi uydurma mektup yazmışlar ve para ve hediyeler göndermişlerdir¹²⁸. Sultanın bu mektup ve hediyeleri görmesini sağlamışlardır. Genç ve tecrübesiz olan sultan bu oyuna inanmıştır. İhanetle suçladığı komutanları bir araya toplayıp mektupları göstermiştir¹²⁹. Emirlerden birisi hepsinin adına şu şekilde açıklama yapmıştır: *“Biz kullarının hiçbir şekilde bu işten haberimiz yok. Böyle bir şeyi ne gece ne gündüz hiçbir zaman aklımızdan geçirmediğimiz. Bu olayda Hz. Yusuf'tan daha masum, onu yediği söylenen kurtlardan daha suçsuzuz. Siz cihân padişâhımız, engin cömertliğiniz ve merhametinizle iftira edenlerin dedikodusuna ilgi göstermeyiniz ve garaz sahiplerinin sözlerine kulak asmayınız. Atalarımızın ve dedelerimizin hanedanınıza ve size yaptıkları hizmetlerin hatırına, araştırıp soruşturmadan ve kesin bir delile dayanmadan bizi ihanet etmekle suçlamayınız. Siz padişahımızın sayesinde mutluluk derecesine yükselmiş olan emel yıldızımızı ümitsizlik çukuruna atmayın da, sonunda bize vereceğiniz cezadan pişmanlık duymayın. Bu zulmün vahametiyle devletinizin diğer kullarının sizden soğumalarına*

¹²⁵ Râvendî, a.g.e., s. 153-154.

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, a.g.e., C. X, s. 259.

¹²⁷ Delibalta, a.g.e., s. 159.

¹²⁸ İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s. 208.

¹²⁹ Müneccimbaşı, a.g.e., C.II, s. 54.

meydan vermeyin. Sonunda insaf ve adalet yerini bulur.” Bu sözler de sultan’ın öfkelerini dindirmemiş, onları cezalandırmaya kadar vermiştir. Suçsuz olan komutanların, elleri bağlanıp, boyunlarına ip geçirilerek, boş bir kulübeye kapatılarak etrafına odunlar yığarak ateşe vermişlerdir¹³⁰. Böylece suçsuz olan komutanlar bir oyunun kurbanı olmuşlar ve diri diri yanarak feci bir şekilde öldürülmüşlerdir.

3.5. ZEHİRLEYEREK ÖLDÜRME

Selçuklu döneminde ve komşu devletlerde zehirleyerek öldürme yaygın olarak uygulanmıştır. Sultanlar, devlet adamları, eyalet teşkilatındaki devlet görevlilerine de bu ceza yöntemi uygulanmıştır¹³¹. Bazı durumlarda bizzat sultanlar memnun olmadığı devlet adamlarını zehirleterek ortadan kaldırmışlardır. Örneğin, Melikşah döneminde Nizamü’l-Mülk’ün oğlu Belh Valisi Cemal-ül-Mülk’ü devlet işlerine müdahale etmesinden dolayı Horasan amirine zehirlettirmiştir¹³².

Irak Selçuklu Devleti’nde yaptığı siyasi evliliklerle dikkat çeken İnanç Hatun, ilk eşi Atabeğ Cihan Pehlivan ile evliliğinden olan oğullarını önemli mevkilere getirmek için mücadelelerde bulunmuştur. Bu amaçla eşi öldükten sonra Atabeğ Kızıarslan ile izdivaç kurmuş ve II. Tuğrul ile olan mücadelesinde destek sağlayarak iktidarı ele geçirmesine yardım etmiş, II. Tuğrul hapse atılmıştır¹³³. Fakat işler istediği gibi gitmemiştir. Irak Selçuklu Devleti’nin otoritesini tamamen ele geçiren Atabeğ Kızıarslan, ona karşı tavırları değişmiş, her gün içki ve eğlence ile meşgul olmaya başlamıştır. Bu durumda rahatsız olan İnanç Hatun sarhoş bir vaziyetteyken onu çadırında öldürtmüştür¹³⁴. Bunun üzerine yönetimde kargaşa yaşanırken komutanlar II. Tuğrul’u hapisten çıkararak yeniden tahta oturtmuşlardır. Atabeğ Kızıarslan’ın ölümüyle güçlenen İnanç Hatun, II. Tuğrul ile evlenmek istediğini, kabul ettiği takdirde mal varlığını ona vereceğini bildiren bir mektup gönderir. II. Tuğrul’un kabul etmesiyle evlilikleri gerçekleşmiştir. İnanç Hatun’un amacı, II. Tuğrul’u zehirleyerek kendi oğullarını tahta çıkartmaktır. Fakat II. Tuğrul, İnanç Hatun’un Atabeğ Kızıarslan’a yaptıklarını bildiği için her zaman temkinli davranmıştır. Kendisini zehirleyeceğini

¹³⁰ Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 353-354.

¹³¹ Ahmet Kütük, “Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 37, Kasım 2018, s. 177.

¹³² Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 199.

¹³³ Pınar Kaya Tan, “Selçuklu Tarihinde Kadın İhtirasına Bir Örnek: İnanç Hâtûn Ve Evlilikleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Aralık 2018, s. 207-212.

¹³⁴ Hüseyinî, *a.g.e.*, s. 127.

öğrenmiş ve kendisi için hazırlanan zehiri İnanç Hatun'a içirmiştir¹³⁵. Böylelikle iktidar sevdası uğruna hayatını kaybetmiştir.

3.6. DERİSİNİ YÜZME

Ölüm cezaları arasında en çok acı çektiren uygulamalardan biri suçlunun diri diri tüm vücudu veya kafa derisinin yüzülmesi olmuştur. Selçuklularda, toplu halde de uygulanmıştır. Örneğin, Büyük Selçuklu Devleti'nde Musul ve Nusaybin emiri, 1105-1106 yıllarında Urfa üzerine yürüyerek kapısının önünde karargâh kurmuştur. O dönemde Frankların elinde olan Urfa'da askerlerin başında Rişar adında bir komutan bulunuyordu. Rişar, yanlış bir hamle yapıp, piyade askerleriyle birlikte şehirden çıkmıştır. İranlılar, bu durumu değerlendiren askerleri şehrin hendeklerine atıp 450 kişiyi öldürdüler ve başlarını yüzerek yanlarında İran'a götürmüşlerdir¹³⁶.

Alp Arslan, 1064-1065 yıllarında asker toplayıp Ermenistan üzerine yürümüştür. Günlerce hücum ettikleri halde içeri girememişlerdir. Geri çekilmeye hazırlandıkları sırada Ermenilerin kaleye kapandığı ve surların muhafızlar tarafından terkedildiğini görünce hücum ederek Ani şehrine girmişlerdir. Ermeni reislerin hepsi Alp Arslan'ın huzuruna getirilmiş ve bazı aziz papazların derileri yüzülerek işkenceyle öldürülmüşlerdir¹³⁷.

Türkiye Selçuklu Devleti zamanında Maraş emiri, Ermenilere ait bir köyü yağmaladığı esnada İsfahan Ermenileri toplanarak karşı saldırıya geçmişlerdir. Kalenin kapılarını tutarak içeriye yağma yapmaya başlamışlardır. Selçuklu ordusunun gelmekte olduğu haberi üzerine evleri ve götüremeyecekleri malları yağma ederek, bütün halkını alarak kaçmışlardır. Selçuklu ordusu tarafından yakalananlar esir olarak alınmıştır. Şehirde kalan Hristiyan halka iyi muamele edilmiştir. Ermeniler ile birleşik hareket eden bir papaz, ihanetinden dolayı diri diri derisi yüzülerek öldürülmüştür¹³⁸.

3.7. DERİSİ YÜZÜLEREK İÇİNE SAMAN DOLDURMA

Büyük Selçuklu Devleti döneminde İran üzerinden 1045-1046 yıllarında bir tehdit ortaya çıkmıştır. Tuğrul Bey'in Boği, Bugi ve Anazuğli adında üç adamı Arap topraklarına doğru yola çıkmışlardır. Musul bölgesinde karargâh kurmuşlardır. Musul

---

¹³⁵ Tan, *a.g.m.*, s. 213-214.

¹³⁶ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 228.

¹³⁷ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 121.

¹³⁸ Ebü'l-Ferec, *Abü'l-Farac Tarihi*, C.II, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 395.

Senyörü Khures, Arap askerlerini toplayıp onlara karşı yürümüştür. Şiddetli geçen bir muharebe sonunda savaşı kazanıp, İran'a doğru ilerlerken Ermeni şehri olan Arçes'e gelmişlerdir. Burada bulunan Romalı emir İsfahan Katapan, İranlı emirlerle iş birliği yapmıştır ve Türklere karşı hücum etmişlerdir. Başarısız olduktan sonra Türkler tarafından birçoğu öldürülmüş, İsfahan Katapan, esir edilip ağır işkencelere maruz kaldıktan sonra derisi yüzölüp içine saman doldurulup surların üzerine asılmıştır. Bu durumu gören akrabaları cesedini para karşılığında satın almışlardır¹³⁹.

Sultan Muhammed Tapar döneminde de benzer bir ceza uygulanmıştır. Bâtınî halkının lideri olan Ahmed b. Abdülmelik b. Attaş'ın halka zulüm etmesinden dolayı Muhammed Tapar, Attaş'ın kafasını kopartıp, derisini yüzüp, içine saman doldurmuştur¹⁴⁰.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus Kayseri'ye sefere çıktığı sırada Rum meliki Kîrlükâ'nın oğlu Kîrâleks, babasının intikamını almak için büyük bir orduyla Sinop Şehri'ne geldiği haberini alınca, I. İzzeddin Keykâvus ordusunu Sinop bölgesine sevk etmiştir. Sabaha kadar yapılan savaşta, Selçuklu ordusu galip gelmiştir. Behrâm Tranblusi, 1000 adamla Rumların gemileri ateşe vermiştir. Kîrâleks, 30 Frenk askeriyle esir alınmıştır. Rumların hepsini diri diri yüzerek derilerinin içine saman doldurup ibret-i âlem için Rum diyarında gezdirilmiştir¹⁴¹.

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde Moğollar ile yapılan mücadelede Hulâgû'nun oğulları Mengü Timur ve Malutay'ın derilerini yüzerek içine saman doldurmuştur. Birçok Moğol askeri öldürülmüş, bozguna uğratılmıştır. Bu durum karşısında Moğollar korkuya kapılarak sultana değerli eşyalar ve mallar göndermişlerdir¹⁴².

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Savaşı'nda, Moğollara karşı yenilgiye uğrayıp Anadolu'da hâkimiyetlerini kaybetmiştir. Bunun sonucu olarak devletin sosyal durumu bozulmuş ve iç karışıklıklar çıkmıştır. II. İzzeddin Keykâvus ile Moğolların desteklediği IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında taht mücadelesi devam ederken Mengü Han emriyle devlet, iki sultan tarafından birlikte yönetilmek üzere ikiye bölünmüştür. Vezir Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sultan II. İzzeddin Keykâvus aleyhine faaliyette bulunması sonucunda sultan Konya'yı terk edip Bizans imparatorluğuna

---

¹³⁹ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁴⁰ *Anonim Selçukname*, s. 28.

¹⁴¹ *Anonim Selçukname*, s. 40.

¹⁴² *Anonim Selçukname*, s. 42.

sığınmak zorunda kalmıştır. IV. Rükneddin Kılıçarslan tek başına hükümdar olmuştur. Pervâne'nin devlet idaresinde gücü gittikçe artmış, devletin hâkimiyetini ele geçirmek ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı ortadan kaldırmak için Moğol Hükümdarı Abaka'ya IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğollara karşı Mısır Sultanı ile Antlaşma yaptığını ve önlem alınması gerektiğini bildirmiştir. Netice de IV. Rükneddin Kılıçarslan, Moğol hükümdarının emriyle boğarak öldürtmüştür¹⁴³. IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın öldürülmesinden sonra tahta III. Gıyâseddin Keyhüsrev geçmiştir. Bu esnada Karamanoğlu Mehmet Bey, Selçuklu Devleti'nin otoritesinin sarsılmasından ve iç karışıklıklardan faydalanarak, Türkmenlerden bir ordu toplayarak, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Rükneddin Siyavuş'u hükümdar yapmak için harekete geçmiştir. Şehir halkı Mehmet Bey ve Siyavuş'a itibar etmeyerek şehri onlara karşı savunmuştur. Fakat bir müddet sonra Karaman kuvvetlerine yenilmişlerdir. Karaman kuvvetleri Konya'yı ele geçirip Cimri 'yi tahta oturtup, Mehmet Bey'i de veziri ilan etmişlerdir. Devlet emirlerinden eline geçirdiklerini öldürmüşlerdir. Devlete önemli hizmette bulunmuş olan vezir Sahip ata Fahreddin'in oğulları bölgeden ayrılarak Afyon'u merkez edinin orada asker toplayarak güçlenmişler ve bir ordu toplayıp Konya üzerine giderek Cimri ve Mehmet Bey'e karşı savaşmaya gitmişlerdir. Çay civarında savaşın yenilen Sahip Ataoğulları öldürülmüş, kuvvetleri geri çekilmiştir¹⁴⁴. Öte yandan Cimri'nin hâkimiyetini ortadan kaldırmak için Moğol veziri Sahip Şemseddin Cüveynî, büyük bir ordu ile Konya üzerine yürümüştür. Durumun ciddiyetini anlayan Cimri ve Mehmet Bey Konya'yı gizlice terk etmişler, ordunun geri çekildiğini öğrendikten sonra Konya'ya tekrar girmek isteseler de halk şehre sokmamıştır. Selçuklu ordusunun yaklaşmakta olduğunu öğrenip şehirden uzaklaşsalar da Selçuklu ordusu, Mehmet Bey'i Mut ovası yakınlarında yakalayıp başını keserek öldürmüştür¹⁴⁵. Germiyanlı Alişiroğlu Hüsâmeddin'in askerleri tarafından tutsak alınan Cimri başında siyah bir örtü ile sultan'ın huzuruna getirilmiş, anlamsız sözler söylemeye başlamıştır¹⁴⁶. Sultanın emriyle cellatlar başından aşağıya kadar diri diri derisini yüzerek, içini samanla doldurmuşlardır. Daha sonra bir eşeğe bindirip, yalancı saltanat iddiacılarının sonunu herkes görsün diye şehir şehir gezdirilmiştir¹⁴⁷.

¹⁴³ Ali Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten*, C.XXXV, S. 97, Ocak 1961, s. 63-64.

¹⁴⁴ Münecimbaşı, *a.g.e.*, C. II, s. 104.

¹⁴⁵ Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not" s. 69.

¹⁴⁶ İbrahim Artuk, "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri" *Tarih Dergisi*, C. IX, S. 13, Haziran 2011, s. 158.

¹⁴⁷ Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 103.

3.8. ORTADAN İKİYE BÖLME

Ölüm cezaları arasındaki en ağır cezalardan biri de, suçlunun tüm vücudunun veya kafasının kılıçla ikiye bölünmesi'dir. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Harezm dönüşü yolda kardeşi Süleyman Şah'ın hacibine rastlamıştır. Onu kendisinin aleyhine yaptığı işlerden dolayı azarladıktan sonra atından inip kılıcıyla ikiye bölmüştür¹⁴⁸.

Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Emir Ayaz, kendisine zarar vermeyeceğinin sözünü aldıktan sonra saltanatı, Sultan Muhammed'e teslim etmişti. Ayaz, büyük bir ziyafet hazırlayıp Sultan Muhammed'e hediyeler sundu. Ayaz sultan' a takdim etmek için hazinesinden silah almaları için kölelerini görevlendirdi. Ehber kabilesinden olan biri kölelerin arasına girip şakalaşmaya başladıktan sonra, köleler adama zırh giydirip, huzura çıkaracaklarını söyleyip eğleniyorlardı. Köleler el şakalarıyla adamı rahatsız etmeye başlayınca zırh giydirilmiş adam yanlarından kaçıp, sultanın yakın adamlarına sığındı. Adamın telaşlı halini gören sultan zırhlanmış olduğunu görünce telaşlandı ve sarayına gitti. Daha sonra sultan, Emir Sadaka, Çökürmüş, Ayaz ve diğer emirlerini huzuruna çağırdı. Kılıçarslan'ın Diyarbekir'i almak üzere olduğunu ve buna kimin engel olacağını kararlaştırmalarını ister. Emirler bu iş için en uygun kişinin Ayaz olacağını sultana bildirmişlerdir. Meseleyi karara bağlamak için sultan; Ayaz, Sadaka, Sa'dülmülk'ün ve emirlerin toplanmalarını ister. Ayaz huzura gelir gelmez sultanın görevlendirdiği adamı Ayaz'ın başını vurup ikiye ayırır ve hükümet sarayının yanındaki yola atılmıştır¹⁴⁹. Köleleri arasındaki bir şakalaşma sonucu tecrübeli bir devlet adamı yok olup gitmiştir.

3.9. FİLİN AYAKLARINA ATARAK ÖLDÜRME

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Musul'a girdikten sonra ikameti uzadıkça Selçuklu ordusu ile Arap ordusu arasında gerginlik artmıştır. Tuğrul Bey bu durumu önlemek için sorunları çözmesi için Hezaresb'i görevlendirmiştir. Hezaresb, bin askerle Arapların üzerine doğru yola çıkmıştır. Öncü kuvvetleri gören Araplar geri çekilmiştir. Hezaresb bir kısmını tutsak alıp, sultana durumu bildirmiştir. Tuğrul Bey, bir kısmını fillerin ayakları altına attırmıştır. Bu sırada genç yaşta bir oğlanı fil öldürmekten vazgeçince Tuğrul Bey onu affetmiştir¹⁵⁰.

¹⁴⁸ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁴⁹ İbnu'l-Esir *a.g.e.*, C. X, s. 314-315.

¹⁵⁰ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 32.

3.10. PARÇALAYARAK ÖLDÜRME

Selçuklularda, kişiyi parçalamak belli bir suça karşılık olarak verilmemiştir. Genellikle devlet adamlarının ihaneti sonucunda ve kendi çıkarları uğruna yaptığı faaliyetlerden zarar gören insanların öfkeleri sonucunda ortaya çıkan bir uygulama olduğunu görüyoruz. Ölümden önce parçalandığı gibi öldürüldükten sonra da bu uygulama gerçekleştirildiği de olmuştur.

Öfke sonucu uygulandığını gösteren ilk olay, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın kız kardeşiyle evli olan Semerkant, Buhara ve Maverâünehir hâkimi Şemsü'l-Mülk Tekin b. Tomgaç, kardeşini desteklemesinden dolayı eşini tekmeleyerek öldürmüştür. Bu nedenle Alp Arslan kardeşinin intikamını almak için bir orduyla üzerine yürümüştür. Tomgaç, kardeşini öldürmediğine dair yemin etmiş ve kendi kız kardeşini Alp Arslan'a göndererek evlendirmiştir. Kardeşiyle birlikte gelen çeyizler arasında Alp Arslan'ın oğlu Melikşah ile yapılan savaşta yağma edilen eşyalardan olan altın bir leğen de vardır. Sultan bunu görünce oğlunun yenilgisini hatırlatmak için bilerek yaptığını düşünüp sinirlenerek, bir ordu hazırlayıp Tomgaç'a karşı harekete geçmiştir. Alp Arslan'ın ordusundan bir bölüm asker, Buhara bölgesindeki kadınlara tecavüz edip, şehri yağmalamışlardır. Birun Kalesi'ni kuşatıp, Yusuf adında bir Harezmî'yi tutsak alıp sultana getirmişlerdir. Alp Arslan, onu çadırın önünde kazığa bağlanıp öldürülmesini emretmiştir. Öldürüleceğini anlayan Yusuf; *“Ey kötü adam! Benim gibi birisi, böyle bir ölüm şekliyle mi öldürülür?”* demiş. Alp Arslan, bu sözlere sinirlenerek Yusuf'un elini kolunu çözdürdükten sonra üzerine ok atmıştır. Alp Arslan, ok kullanma da usta olmasına rağmen Yusuf'a tutturamamış. Yusuf, fırsatı değerlendirerek Alp Arslan'ın üzerine yürüyüp onu bıçakla ağır bir şekilde yaralamıştır. Alp Arslan, başka bir çadıra götürülürken Ermeni bir Ferraş, Yusuf'un başına vurarak onu parçalayarak öldürmüştür¹⁵¹.

Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk döneminde Müstevfi-i Memâlik olan Mecdü'l-mülk-i Kummî, emirlerin geçimlerini daraltması, emirleri öfkelenirmiş ve Berkyaruk'a isyan etmişlerdir¹⁵². Emirler, İnanç Yabgu ve Porsuk'un oğulları Mecdü'l-mülk'ü öldürmek için harekete geçmişlerdir. Mecdü'l-mülk, kaçıp Berkyaruk'un çadırına sığınmış, Berkyaruk emirlere onu teslim etmek istememiştir. Emirler sultanı çiğneyip otağını yağma ederek, Mecdü'l-mülk'ü sakalından tutup çadırdan dışarı

¹⁵¹ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁵² Müstevfi-i Kazvîni, *a.g.e.*, s. 57.

çıkartıp, parça parça ederek öldürmüşlerdir¹⁵³. *İbnü'l-Esîr'in* verdiği bilgiye göre ise öldürülmesinin asıl sebebi, Berkjaruk döneminde devletin önce gelen büyük emirlerini arka arkaya öldürünce, bu suç Mecdü'l-mülk'e kalmıştır. Çünkü Bâtınîler, onun tarafından görevlendirilip emirleri öldürdüklerini söylemiştir. Emir Porsuk'un öldürülmesiyle olay daha da büyümüş, Porsuk oğulları babalarının öldürülmesinde onu sorumlu tutup intikam almışlardır¹⁵⁴.

Kirman Selçuklu Devleti'nde, Melik II. Turan-şâh'ı öldüren Zâfir Muhammed Emîrek tahta Berdesîr Kalesi'nde hapis olan, kaynaklarda yaşı on beş civarında olan Muhammed-şâh'ı çıkartmıştır. Muhammed-şâh, yaşı küçük olmasına rağmen Zâfir'in kendisi için bir tehdit olacağını düşünerek, yakın adamlarıyla onu ortadan kaldırmak için fırsat kollamıştır. Nihayet birkaç gün sonra Oğuzlar, Muhammed-şâh'ın tahta geçmesi üzerine II. Turan-şah ile yaptıkları anlaşmaları yok saymışlar ve şehri yağmalamaya başlamışlar. Zafir birkaç kişiyle onlara baskın yapmaya karar vermiştir. Bu durumu fırsat bilen Muhammed-şâh, Zafir şehirden dışarı çıktığında yakın adamlarından Alâeddin Süleyman mızrağını Zâfir'in sırtına saplamıştır. Diğer adamlarının da yardıma gelmesiyle Zâfir parçalanarak öldürülmüştür. Muhammed-şâh, "(...)Bu diğer saldırgan, edepsiz ve öğüt verenlere de ibret olsun" demiştir¹⁵⁵.

Irak Selçuklularında Musul Hâkimi Zengi'nin naibi Nasıyrüddin Cagr, zalim kan döken, suçlu insanların yerine günahsız insanları cezalandıran, eziyet eden bir yöneticidir. Nasıyrüddin Cagr Musul'un surlarını sağlamlaştırıp, kapısına da askerler koyarak güçlendiğini görünce büyülenmiştir. Melik Alp Arslan, hakkında ileri geri konuşmaya başlamıştır. Melik bu sözleri işitince korktu sessizliğini korumuş ve güvendiği adamlarıyla bir plan yapmıştır. Nasıyrüddin Cagr resmi selam için Melik Alp Arslan'ın sarayına geldiğinde, dar bir geçitte gizledikleri adamları onu kılıç ve bıçak darbeleriyle parça parça etmişlerdir¹⁵⁶.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde, Alanya Kale komutanı Kıbrıslı kumaş tüccarlarıyla bir olup, görevini ihmal edip sultana ihanet etmiştir. I. Alâeddin Keykubad, bu durumu öğrendikten sonra Alanya Kalesi'ne sefere çıkmıştır. Dizdarın suçlu ve hain olduğunu teyit ettikten sonra cellatlarına emir vermiş,

---

¹⁵³ Râvendî, *a.g.e.* s. 142.

¹⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 239.

¹⁵⁵ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 203-204.

¹⁵⁶ Bundârî, *a.g.e.*, s. 184-185.

cellatlar onu sürüyerek parça parça edip kale burcuna asmışlardır. İhanetini destekleyen işbirlikçileri de parçalanarak kale burcuna asılmıştır¹⁵⁷.

3.11. ÇARMIHA GEREREK ÖLDÜRME

Çarmiha germek en eski ve ilkel işkence yöntemlerden birisi olmuştur. Uygulanışı, kısa bir odun parçasına daha uzun bir odunun dik bir şekilde çakılması ile oluşturulmuştur. Suçlu, tamamen soyulduktan sonra kolları ve ayakları ipele oluşturulan düzeneğe bağlanarak veya avuç içleri ve ayakları direğe çivilenerek uygulanmıştır. Çivilenen suçlunun ellerinin yırtılma ihtimalini ortadan kaldırmak için vücudu kazığa sahiplenmek için bir tahtayla sabit durması sağlanmıştır. Ayakları da çivilenerek ayağın üst kısmından çakarak taban kısmından çıkarılmıştır¹⁵⁸. Selçuklular döneminde sık rastlanmayan bir uygulamadır.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğulları I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubad Konya'nın köylerinden Lâdik köyüne girince Lâdik halkı onlara kötü davranıp, saygısızlıkta bulunmuşlardır. Sultanın eşyalarını yağmalayıp, bir kısım askeri de yaralamışlardır. Bu olay üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kınama ve şikâyet içeren bir mektup yazıp kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'a göndermiştir. Mektupta, *“Her ne kadar yanlış bir yerden fetva alarak doğruluk ve iyilik yolunu kapamış, tek başına saltanat sürme arzusu kalbini taştırmış, kardeşlik ve akrabalık haklarını rafa kaldırmışsa da onun şerefli vicdanı her zaman böyle kötü olamaz. Oğullarımın babasız kalmasına nasıl dayanacak ve köle bir halkın böyle çirkin bir davranışta bulunmasına nasıl seyirci kalacak”* demiştir. II. Rükneddin Süleymanşah, mektubu okuyunca içindeki kardeş sevgisi kabarmış, yapılan bu saygısızlığa için çok sinirlenmiştir. Bu olayda sorumlu olanları tespit etmek için I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in adamlarına kim eziyet edip yaralayıp mallarını yağmaladıysa sarayın önüne gelsin, onlara her türlü iyilik yapılacak, ödüllendirilecek ve toprak dağıtılacak diye tellal çıkarmıştır. Başka türlü olayın sorumlularını bulması mümkün değildir. II. Rükneddin Süleymanşah'ın ihsanlarına kavuşma ümidiyle yaptıklarını itiraf eden suçlular, doğru söyledikleri teyit edildikten sonra hepsi şehrin surlarında çarmiha gerilmişlerdir. II. Rükneddin Süleymanşah, suçluların cezalandırılmasından sonra şu şekilde konuşmuştur.

¹⁵⁷ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. I, s.419.

¹⁵⁸ George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, Çev: Hamide Koyukan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 165-166.

“Sultan o cezayla kardeşliğin şartlarını yerine getirdi ve ‘Bilmezler mi ki Selçuklu ailesine saygısızlık gösterip hakarete bulunan ve onların nimetlerine nankörlük eden herkesin layık olduğu ceza bu olur’ diyerek Lâdik köyünün kahr ve gazap ateşine odun yapılmasını buyurdu. O günden bu güne oraya Lâdik-i Suhte (yanmış Lâdik) derler”¹⁵⁹.

3.12. KISAS

Kıyas, kasıtlı olarak işlenen adam öldürme ve yaralama gibi suçlarda, kişinin, işlediği suça karşılık denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Örneğin, Melikşah döneminde bir rivayete göre, Bağdat’ta, Ermeni bir Ferrâş olan Nişâbü’rî’nin oğlunu Halifenin kölelerinden biri öldürmüştü. Ferrâş, köleye öfkelenerek arkasından koşmuştur. Köle de korkuyla halifenin haremine kaçmıştır. Ferrâş, halifeden kölesini cezalandırmasını istese de istediği cevabı alamamıştır. Ferrâş, Sultan Melikşah’a koşup, “Ey efendimiz, kulunuzun çocuğunu öldürene, benim babanı öldürene yaptığım şeyi yap!” diye şikâyette bulunmuş, Sultan Melikşah ona hak vermiştir¹⁶⁰. Köleyi halifenin hareminden çıkartıp kıyas cezası uygulaması için Emir Komaç’ı görevlendirmiştir. Yakalanan köle, canını kurtarmak için para teklif ettiyse de Melikşah kabul etmeyerek köleye kıyas uygulanarak öldürülmüştür¹⁶¹.

Melikşah döneminde karşımıza çıkan bir başka kıyas cezası ise, Irak el-Haddadiye köyünden gelen iki adam, köylerinin ikta sahibi Emir Humartekin paralarını müsadere edip ön dişlerini kırdığını, haklarını alması için sultanın huzuruna gelip yardım istemişlerdir. Bunun üzerine sultan, iki adama beni kolumdan tutun Nizamülmülk’e götürün demiştir. Adamları ilk başta özür dileyip bu isteği kabul etmese de sultanın yeniden emir vermesiyle isteği yerine getirmişlerdir. Ne olduğunu anlamayan Nizamülmülk, çadırın dışına çıkıp sultanı karşılayıp yer öpmüş ve bu durumun nedenini sormuştur. Sultan; *Yarın Allah Teâlâ’nın huzuruna Müslümanların hak ve hukukundan sorguya çekilirim halim ne olur? Ben bu işleri böyle durumlarda bana vekâlet edesin diye sana bıraktım. Niçin Müslümanlara hizmet yapamazsın ve halka hürmet etmezsin. Halk böyle işkencelere maruz kalırsa bunun sorumlusu sen olursun. Beni de kendini de düşün*” demesi üzerine Nizamülmülk, derhal harekete

¹⁵⁹ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. I, s. 56-57.

¹⁶⁰ Râvendî, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁶¹ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 200.

geçerek, Emir Humartekin'in mallarının elinden alınıp azledilmesini ve kısas olarak da dişlerinin sökölmesini emretmiştir¹⁶².

---

¹⁶² Usta, *a.g.e.*, s. 95.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR VE CEZALAR

1. İSYAN

Ortaçağ Türk Devletleri'nde olduğu gibi Selçuklularda da isyan devlete karşı işlenen en önemli suçlardan birisi olmuştur. Devlet otoritesini yok saymak, hükümdara başkaldırmak isyan anlamına gelmiştir. Bu durumda isyan edenler en ağır şekilde cezalandırılmışlardır. Fakat isyan eden bir hanedan mensubuna karşı hükümdarlar mümkün olduğu kadar bağışlayıcı olmaya çalışmışlardır. Affedildikleri takdirde isyan harekâtına devam edenler ölüm cezası ile cezalandırılmışlardır.

Selçuklularda isyan üç grupta inceleyebiliriz. Birincisi hanedan mensubu isyanları, ikincisi devlet adamlarının, emirlerin isyanları, üçüncüsü ise halktan bir grup ya da kişilerin isyanlarıdır.

1.1. HANEDAN MENSUPLARININ İSYANLARI

Selçuklu Devleti'nde hükümdarlık hanedan üyeleri arasında kan yoluyla geçen bir gelenektir. Aynı kanı taşıyan hanedan üyelerinin iktidarda eşit hakları vardır. Hükümdarlığa yetenekli, zeki ve layık olan kişi geçmiştir¹⁶³. Selçuklularda, XI. Yüzyılda kurulmasından itibaren hızlı bir şekilde büyümesi, hanedan mensuplarının devlet üzerinde hâkim olma isteğini arttırmış ve bu sebeple taht kavgaları sıklıkla yaşanmıştır¹⁶⁴. Eski Türk geleneğine göre hanedan üyelerinin kanının akıtılmaması gerektiği için infazlar yay kirişiyle boğma ya da suda boğma şeklinde uygulanmıştır. İnfaz edilen Hanedan üyesinin çocukları da ya infaz edilmiş ya da gözlerine mil çekme cezası uygulanmıştır¹⁶⁵. Buradaki amaç öldürmek değil, eksik bırakıp iktidar da hak iddia etmesini engellemektir.

1.1.1. İbrahim Yinal İsyanı

İbrahim Yinal, Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'in anne bir kardeş, baba tarafından ise amca çocuklarıdır. İbrahim Yinal Büyük Selçuklu Devleti'nin kısa sürede büyük bir

---

¹⁶³ Abdullah Bayındır, “ Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XVIII, S.1, Ocak 2019, s. 400.

¹⁶⁴Kütük, *a.g.m.*, s. 175.

¹⁶⁵Arık, *a.g.m.*, s. 49.

devlet haline gelmesinde etkili kişilerden biri olmuştur¹⁶⁶. Tuğrul Bey ile aralarını açan ilk olay, Tuğrul Bey'in merkezi devlet yapısına geçmek amacıyla 1050 yılında İbrahim Yinal'in yönetimindeki Hamedan ve Cibal bölgelerini kendisine teslim etmesini istemesi olmuştur. İbrahim Yinal'in bu isteği gerçekleştirilmemesi üzerine Hamedan'da yapılan mücadele de Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'i mağlup etmiştir. İbrahim Yinal'in devletin büyümesinde etkili olması ve kardeşi olması nedeniyle onu affetmiştir¹⁶⁷.

İkinci isyan girişimi ise, 1058 yılında Tuğrul Bey Besâsirî ve Musul hâkimi Kureyş üzerine yürümek için Musul'a sefere çıktığı sırada İbrahim Yinal'in isyan edip tahta çıkmasını isteyen Besâsirî ve Kureyş, Tuğrul Bey Musul'a yaklaşınca İbrahim Yinal'e mektup gönderip isyan etmesini ve ona yardım edip destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Mısır Hâkiminin de isyan etmesine destek vermesiyle İbrahim Yinal ikinci kez kardeşine isyan etmiştir. Tuğrul Bey, isyan haberini aldıktan sonra Hamedan üzerine yürümüştür. İbrahim Yinal, Türklere Irak bölgesine gitme konusunda zorlanmayacaklarının vaadini vererek, desteklerini sağlamış ve Türklere büyük bir ordu oluşturmuştur. Türkler, Irak'ta kaldıkları süre boyunca çok sıkıntı çektikleri için Irak bölgesine gitmek istememişlerdir. Tuğrul Bey yanında az sayıda asker ile Hamedan'a gelmiştir. İbrahim Yinal karşısında güçsüz kalınca kardeşi Davud'un çocukları Alp Arslan, Kavurd ve Yakuti'ye haber gönderip yardım istemiştir. Destek kuvvet gelmesiyle kardeşi İbrahim Yinal ile Rey bölgesinde savaşmış ve İbrahim Yinal'i yenilgiye uğratmıştır¹⁶⁸. Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'in ikinci kez isyan etmesini affetmemiş ve kendi yayının kirişiyle boğdurmuştur¹⁶⁹.

1.1.2. Resultekin İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde bir başka isyan girişimi ise, Resultekin İsyanıdır. Resultekin, Selçuk Bey'in ölümüyle iktidarı ele alan Arslan Yabgu'nun oğludur. Bu nedenle saltanatın amcasının oğlu Tuğrul Bey'den çok ağabeyi Kutalmış ve kendisinin hakkı olduğunu düşünmüştür. Tuğrul Bey'in 1057-1058 yılında Şii Büveyhilerin Bağdat askeri valisi Arslan Besâsirî'ye karşı Musul'a sefere çıktığı

---

¹⁶⁶ Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yinal", *Türkiyat Mecmuası*, C.XXIII, S. 2, Aralık 2013, s. 119.

¹⁶⁷ Osman Gazi Özgüdenli, "Tuğrul Bey ve Dönemi (1040-1063)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed: Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 73.

¹⁶⁸ Münecimbaşı, *a.g.e.*, C.I, s. 64.

¹⁶⁹ Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, s. 40.

sırada, Resultekin saltanatı ele geçirmek için isyan etmiştir. Basra, Ahvaz, Huzistan eyaletleri ve Şiraz bölgelerini kontrolü altına almıştır¹⁷⁰.

Resultekin'in yağmalayıp ele geçirdiği bölgelerin hâkimi Hezâresb, o sırada Tuğrul Bey ile Musul ve el-Cezire bölgesindedir. Tuğrul Bey, isyan haberini alınca Hezâresb'i hemen ülkesine göndermiştir. Hezâresb, hemen yola çıkıp Basra'ya gidip Taceddin b. Sahta el-Alevi ve Yahudi İbn Semha'dan yüz yirmi bin dinar alıp Resultekin ile savaşa girmiştir. Yapılan savaşta Resultekin mağlup olmuş ve esir edilmiştir. Tuğrul Bey'den af dilemek için hilafet sarayını götürülmesini istemiştir. Hezâresb'in adamlarıyla birlikte Bağdat'a gönderilmiş, önce halife ile görüşmüşmüş affedilmesi konusunda yardım istemiştir. Halife, vezir Amidü'l-Mülk'ü çağırıp, Resultekin hakkında konuşmak istemiştir. Amidü'l-Mülk; “ *Sultan onun için bir hak ve hürmete lâyık olmadığını söylüyor ve o benim ihsanına isyanla karşılık verdi, bu sebeple halkın benim mevkiimi anlaması, heybet ve azametimin artması için Resultekin'in bana teslim edilmesi lâzımdır.*” demiştir. Halife ve vezirin arasında geçen görüşmeden sonra Resultekin'in zincire vurulması kararlaştırılmıştır¹⁷¹. Böylelikle iktidarı ele geçirme teşebbüsü amacına ulaşamamıştır.

1.1.3. Kutalmış İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey dönemindeki gerçekleşen hanedan isyanlarından sonuncusu Kutalmış İsyanıdır. Kutalmış, Tuğrul Bey'in amcasının oğludur. 1061 yılında Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ı veliaht ilan etmesi isyanın başlamasına sebep olmuştur¹⁷². Kutalmış büyük bir ordu toplayarak Rey bölgesine yönelmişti. Alp Arslan'da haberi alınca bölgeye Kutalmış'tan önce birlik göndermiştir. Kutalmış, Rey bölgesindeki köyleri yağmalamaya başlamıştır. Alp Arslan, öncü birlikleri yenilgiye uğrayınca çareyi bizzat kendisinin sefere çıkmasında bulmuştur. Kutalmış bu durumdan çekinerek barış için bazı şartlar sunarak savaşmak istememiştir¹⁷³. İstekleri, Alp Arslan kendisine zarar vermeyeceğine dair yemin edecek, isyanından dolayı tazminat talep edilmeyecek, yönetimine de geliri fazla olan bir vilayet talep etmiştir. Fakat bu istekleri kabul edilmemiş, anlaşma sağlanamamıştır. Bu olaylar gerçekleşirken Tuğrul Bey'in ölüm haberiyle askeri birlikler geri çekilmiştir. Kutalmış,

¹⁷⁰ Nurullah Yazar, *Büyük Selçuklu Devletinde İktidar Mücadeleleri*, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 34.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi*, Çev: Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, C.IX, İstanbul 1987, s. 481.

¹⁷² Faruk Sümer, “Kutalmış”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s. 480.

¹⁷³ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 73.

bu durumu fırsat bilerek, saltanatta hak iddia ederek yeniden harekete geçmiştir¹⁷⁴. Hamedan ve Rey bölgelerinde yaşayan Türkmenlerden bir askeri birlik oluşturduktan sonra kardeşi Resultekin'in de isyana destek vermesiyle 50.000 kişilik bir askeri birlikle Rey'e doğru yola çıkmıştır. Kutalmış, Rey'i kuşatıp, Alp Arslan'ın yolunu kesmek için akarsuların yönünü değiştirip tuzlu vadiye su doldurarak bataklığa çevirmiştir. Halkın engel olmasıyla amacına ulaşamamıştır. Alp Arslan, bataklığı aşarak Kutalmış'ın ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Kardeşi Resultekin ve birçok kumandanı esir düşmüştür. Kutalmış, dağılmış ordusundan geriye kalanları toplayıp kendi kalesi Girdkûh'a yöneldiği anda kayalık bir bölgeden geçerken atından düşerek ölmüştür¹⁷⁵. Ölüm nedeni, *Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın Camiu'd-Düvel* adlı eserinde, Kutalmış savaş alanında üzerinde hiçbir yara izi olmadan ölü olarak bulunduğu ve onun korkudan öldüğü aktarılmıştır¹⁷⁶.

1.1.4. Fahrü'l-Mülk Musa Yabgu İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, tahta çıktığı sırada Herat bölgesinin yönetimini yürüten amcası Fahrü'l-Mülk Musa Yabgu'nun isyanı ile karşılaşmıştır. İsyana gerekçesi ise Selçuklu hanedanının en yaşlı üyesi olmasıdır. Alp Arslan, amcasının isyan haberini alınca büyük bir ordu ile Herat şehrini kuşatmıştır. Yapılan savaşta Musa Yabgu esir olarak alınmıştır. Alp Arslan, tahta çıktığı dönemde tepki çekmemek için hanedanın en büyüğü olan amcasını affetmiştir. Amcası Musa Yabgu, Herat'ın yönetimini idare etmeye devam etmiştir¹⁷⁷.

1.1.5. Kavurd İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde merkezi otoritesini sarsan en büyük isyanlardan biri şüphesiz Kavurd İsyanıdır. Kavurd, Çağrı Bey'in büyük oğludur. Dandanakan Savaşı'ndan sonra toplanan kurultay da Kirman ve civarı Kavurd'a verilmiştir. Kavurd, Tuğrul Bey'in ölümüyle tahta çıkmayı düşünse de Alp Arslan'ın adına hutbe okutup para bastırmıştır. Bir süre sonra Kirman'da kendi adına hutbe okutup para bastırmıştır. Kendi adına hutbe okutması isyan anlamına geliyordu. Alp Arslan'ın Kirman'a sefer düzenlemesiyle Kavurd pişman olmuş, Alp Arslan Kirman'ın idaresini yeniden Kavurd'a verip onu affetmiştir. Kavurd, yeniden isyan girişiminde

---

¹⁷⁴ Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁷⁵ Sümer, *a.g.m.*, s. 480.

¹⁷⁶ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 73.

¹⁷⁷ Yazır, *a.g.e.*, s. 50.

bulunsa da başarılı olamamıştır¹⁷⁸. Alp Arslan, Kavurd'un giriştiği isyanlar sonucunda onu hep bağışlamıştır.

Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle vasiyeti gereği Büyük Selçuklu tahtına Melikşah çıkmıştır. Melikşah'a bağlı olmak şartıyla da kardeşi Kavurd'a Kirman ve Fars bölgesinin hâkimiyetini vasiyet etmiştir. Kavurd, Alp Arslan'ın ölümünü fırsat bilerek Umman bölgesinden Kirman bölgesine harekete geçmiştir. Rey ve Hamedan bölgesindeki Türkmenlerin desteğini alarak Rey'i ele geçirmek için harekete geçmiştir. Melikşah ve veziri Nizamülmülk bu isyana karşı önlem almak için onlardan önce Rey'e gitmişlerdir. Kavurd'un yanındaki Türkmenleri Rey Kalesi'ndeki hazineden 500 bin altın, 5 bin elbise ve çeşitli silahları Türkmenlere dağıtıp onları yanlarına çekmişlerdir. 1073 yılının Nisan-Mayıs aylarında kuvvetler karşı karşıya gelmiş, Kavurd'un askeri birlikleri dağılmış ve kendisi de Hemedan dağına doğru kaçmıştır. Emir Temirek tarafından yakalanıp Melikşah'ın huzuruna getirilince af dilemiştir. Melikşah affetmek istemişse de Nizamülmülk ona "*eğer o seni yerinde olsaydı affetmezdi*" demesi fikrini değiştirmesine neden olmuştur. Kavurd'u öldürmesi için Sa'd'dud-Devle Gevherayin görevlendirmiştir. Kavurd öldürüleceğini anlayınca bir daha isyan etmeyeceğine ve taht iddiasında bulunmayacağına dair yemin etse de fayda etmemiştir¹⁷⁹. Bir gözü kör bir Ermeni tarafından yay kirişiyle boğularak öldürülmüştür¹⁸⁰. Ölümüyle ilgili anlatılan başka bir rivayete göre de, Kavurd yakalandıktan sora hapis edilmiş, bu sırada kazanılan zafere karşılık askerler maaşlarının artmasını aksi takdirde Kavurd'u tahta çıkaracaklarını ima etmişlerdir. Melikşah, bu durumu saltanatı için bir tehdit olarak görmüş o gece Kavurd'u öldürtmüştür. Halkın tepkisini çekmemek için de üzüntüden yüzüğündeki zehiri içip intihar ettiği söylenmiştir¹⁸¹. Burada dikkatimizi çeken durum, Kavurd'un defalarca isyan etmesine rağmen affedilmesidir. Hanedan mensuplarında isyan eden kişilerin ilk hatalarında cezalandırılmadıkları ve idaresindeki bölgeleri yönetmeye devam etmişlerdir.

1.1.6. Tekiş İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Kavurd'un isyanını bastırdıktan sonra Tekiş'in isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Tekiş, Alp Arslan'ın oğullarındandır. Melikşah döneminde Belh ve Toharistan bölgelerinin yönetimi ikta olarak verilmiştir.

¹⁷⁸ Abdülkerim Özaydın, "Kavurd Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, 2002, s. 73.

¹⁷⁹ Bayındır, *a.g.m.*, s. 405.

¹⁸⁰ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 58.

¹⁸¹ Özaydın, "Kavurd Bey", s. 73.

İsyanın meydana gelmesinde etkili olan olay, Sultan Melikşah'ın Rey bölgesindeki askerleri teftiş ettikten sonra yedi bin kişiyi ordudan çıkarmıştır. Nizamülmülk, bu duruma karşı çıkıp onları itaat altına almadan ordudan çıkarmasının yanlış olduğunu, isyan çıkarıp yönetime daha fazla zarar verebilecekleri konusunda Melikşah'ı uyarsa da sultan kararını değiştirmemiştir. Bu grup, Tekiş'in yanına giderek onu destekleyerek isyana teşvik etmişlerdir. Tekiş, bu asker grubunun kendisine katılmasıyla güçlenmiş, 1081 yılında isyan etmiştir¹⁸². Merv-i Rud, Merv-i Sahica ve Tirmiz gibi bölgelere girmiş ve hâkimiyet kurmuştur. Melikşah ve Tekiş'in ordusu Belh'te savaşmış Melikşah savaşı kazanmıştır. Tekiş'in ordusu geri çekilip elinde kalan mal ve hayvanları Ceyhun ırmağının karşı tarafına geçirip korumaya aldılarsa da Melikşah'ın ordusu ırmağı geçip Malları ve hayvanları ele geçirmişlerdir. Sıkıntıya düşen Tekiş'in askerleri, “ *bütün mal ve ağırlıklarımız elimizden alındı; ya barış yapmak suretiyle hayvanlarımızı geri alırsın ya da biz, sultana gidip hizmetine gireriz*” demişlerdir. Tekiş, çaresiz kaldığı için af dileyerek Tirmiz'i Melikşah'a teslim etmiştir.¹⁸³

Tekiş'in ikinci isyan girişimi, 1084-1085 yılında Melikşah'ın Musul'a gittiği anda boşluğu fırsat bilerek, adamlarının da etkisiyle yeniden isyan etmiştir. Mervu'r Rud ve Mervu'ş-Şahcan'dan Serahs bölgesine kadar ele geçirip Serahs Kalesi'ni kuşatmıştır. Tekiş, Serahs Kalesi'ne ulaşınca kadar konakladığı Mervu'r Rud ve Mervu'ş-Şahcan'dan bölgelerinde halka zulüm edip şehirleri yağmalamıştır. Tekiş, Serahs Kalesi'ni abluka altına alıp kale yönetimini elinde bulunduran Mesud bin Yahnız et-Türkmani'yi köşeye sıkıştırmıştır. Kaleyi ele geçirmek üzereyken Nizamülmülk'ün adamlarından Ebu'l-Fütüh-et-Tusi ve Horasan amidi Ebu Ali bir plan yaparak Tekiş'i Serahs bölgesinden uzaklaştırmak istemişlerdir. Plana göre, Nizamülmülk'ün ağzıyla Serahs Kalesi'nin yöneticisi Mesud'a, yarın Serahs'a doğru geliyoruz. Kaleyi koru! Bizde ani bir baskınla düşmanı bertaraf edeceğiz diye mektup gönderecektir. Bu mektubu casus Tekiş'in askerlerinin bulunduğu bölgeye götürüp Tekiş'in mektubu okuyarak bölgeden ayrılması amaçlanmıştır. Nitekim planları başarılı olmuş Tekiş, mektubu okuduktan sonra korkup, hayvanları ve çadırları bırakıp bölgeden çekilmiştir¹⁸⁴. Tekiş, Merv bölgesinde saklanmak istese de halk onu bölgeye almamıştır. Çareyi Venec Kalesi'ne çekilmekte bulmuştur. Çok geçmeden Selçuklu askerleri tarafından bulunup tutuklanmıştır. Melikşah, Tekiş'i öldürmek yerine gözlerine mil

¹⁸² Münecimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 87.

¹⁸³ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 238.

¹⁸⁴ Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi*, Çev: Ali Genceli, Hilal Yayınları, Ankara 1971, s. 271.

çekerek onu affetmiş ve Damedan'daki Firuzkuh Kalesi'nde ömür boyu hapsedilmesini emretmiştir¹⁸⁵. Sultan Berkyaruk tahta geçtiğinde Sultan Melikşah gibi bağışlayıcı olmamış ve Tekiş hapisten çıkarılıp Bağdat'a getirilerek, yay kirişiyle boğularak öldürülmüştür¹⁸⁶.

1.1.7. Tutuş İsyanı

Tutuş, Alp Arslan'ın oğlu, Melikşah'ın da kardeşidir. Melikşah'ın ölüm haberini aldığı anda Suriye'de bulunan Tutuş, hemen saltanatı ele geçirmek için harekete geçmiştir. Melikşah'ın oğulları Berkyaruk ve Mahmud arasındaki taht mücadelelerindeki kargaşadan dolayı Halep hâkimi Kasimüddeve Aksungur, Antakya hâkimi Yağıbasan ve Urfa-Harran hâkimi Bozan'da Tutuş'u desteklemişlerdir. Emirlerin de desteğiyle E-l-Cezire, Musul ve Diyarbekir bölgelerine hâkim olmuştur. Azerbaycan bölgesine yöneldiği sırada Berkyaruk, Cibal bölgesindeki şehirleri ele geçirmiş ve amcasının faaliyetlerini öğrenip üzerine yürümüştür. Halep hâkimi Kasimüddeve Aksungur ve Urfa-Harran hâkimi Bozan Tutuş'tan ayrılıp Berkyaruk'un tarafına geçmişlerdir. Tutuş bu ihanet sonucunda güç kaybederek Suriye'ye dönmüştür¹⁸⁷. Berkyaruk, 1094 yılında yönetimi tamamen ele aldıktan sonra, Tutuş'un üzerine doğru geldiğini öğrenince, Kasimüddeve Aksungur'u amcası Tutuş'un üzerine göndermiştir. Tutuş, Aksungur'u yenilgiye uğratıp öldürmüştür¹⁸⁸. Bu esnada Berkyaruk çiçek hastalığına yakalanmış Tutuş bu durumdan faydalanıp, İsfahan'daki emirlere kendisine itaat etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Emirler Berkyaruk'un durumu netleşmeden cevap vermemiş, iyileştikten sonra Berkyaruk tarafında olduklarını bildirmişlerdir. Berkyaruk, iyileştikten sonra ilk işi Horasan ve Irak emirlerine haber gönderip onları yanına çekmek olmuştur. Askeri desteği sağlayıp güçlendikten sonra amcası Tutuş'a karşı yaklaşık 30 bin askerle harekete geçmiştir. Tutuş, o sırada Rey halkına güvenmediği için bir ihanetle karşılaşmamak için 15 bin kişilik ordusuyla Rey şehrinden çıkıp savaş hazırlıklarına başlamıştır. Askerlerine, *“İçinizden her kim Berkyaruk'un askerlerinden birini yakalamaya muvaffak olursa derhal öldürsün, eğer arta kalan olursa savaştan sonra onları bizzat ben öldüreceğim”* diye konuşmuştur. Savaş başlayınca Berkyaruk'un ordusunda açılan Melikşah sancağını gören Tutuş kuvvetlerinden büyük bir kısım Berkyaruk tarafına geçmiştir. Kalan kuvvetleriyle

¹⁸⁵ Ahmet b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I*, Çev: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 116.

¹⁸⁶ Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, s. 73.

¹⁸⁷ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁸⁸ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C.II, S. 107.

savaşa devam eden Tutuş'un etrafı Berkyaruk askerleriyle çevrilmiştir. Öldürdüğü Aksungur'un adamlarından biri oç almak istemiş ve savaş alanında başını gövdesinden ayırmıştır¹⁸⁹. Cesedini atların ayakları altına attıktan bir müddet sonra cesedini Rey'e, kesik başını da Bağdat'a götürmüşlerdir¹⁹⁰. Tutuş isyanı diğerlerinden ayıran bir hanedan mensubunun kılıçla öldürülmesidir.

1.1.8. Arslan Argun İsyanı

Sultan Berkyaruk'un amcası Arslan Argun, 1095 yılında Horasan bölgesinde isyan etmiştir. Arslan Argun, Melikşah döneminde Horasan bölgesinde yedi bin iktası olan bir komutandır. Melikşah'ın ölümüyle devletin içinde bulunduğu kargaşadan yararlanarak yedi bin askeriyle birlikte Hamedan'a gitmiştir. Belh, Tirmiz, Nîşâbur ve Horasan bölgelerini ele geçirmiştir. Daha sonra Berkyaruk'a mektup yazarak: "*Ben dedem Melik (Çağrı Bey) Davud'un memleketine malik oldum. Ben sana ve başkasına tabi değilim. Elimde olan memleketten başkasını istemiyorum ve senin ülkeneye taarruzum yoktur, bilmiş olasin görüşün ne ise öyle kılasin*" demiştir. Berkyaruk'un sultanlığını da kabul ederek yıllık vergi vereceğini de bildirmiştir. Berkyaruk o dönemde amcası Tutuş ve kardeşi Mahmud'un isyanları ile uğraştığı için Arslan Argun ile ilgilenememiştir. Berkyaruk o dönemde vezirlik makamına Fahrü'l-Mülk'ü getirdikten sonra, onun etkisiyle Arslan Argun'un üzerine, diğer amcası Böripars, Emir-i Mesud ve bir grup asker göndermiştir. Arslan Argun mağlup edilerek Belh'e çekilmiştir¹⁹¹.

Arslan Argun bir müddet sonra, Merv bölgesine büyük bir ordu ile hareket etmiştir. Birkaç gün sonra Merv'i ele geçirmiş ve buradaki birçok kişiyi öldürmüştür. Böripars haberi alınca Merv bölgesine yönelmiştir. 1095 yılında yapılan savaşta Böripars emirlerinden birinin hainlik etmesiyle savaşı kaybederek esir düşmüştür. Arslan Argun onu Tirmiz'de hapsedmiştir. Bir müddet sonra da onu boğdurarak öldürmüştür. Kendisine zorluk çıkaracağını düşündüğü Horasan askerlerini de öldürmüştür¹⁹².

1097 yılında Arslan Argun bir kölesi tarafından Merv'de öldürülmüştür. *İbnu'l-Esir'e* göre öldürülme sebebi şudur:

---

¹⁸⁹ Ali Sevim, "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Belleten*, C. XXVII, S. 107, Temmuz 1963, s. 433.

¹⁹⁰ Anonim *Selçukname*, s. 26.

¹⁹¹ Özlem Kılınççeker, "Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk Dönemi Saltanat Mücadeleleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.18, Nisan 2021, s. 615.

¹⁹² Münecimbaşı, *a.g.e.*, C.I, s. 109.

“Arslan Argun kölelerine karşı sert davranır, onları çok küçümser ve cezalandırırdı. Bu sebeple köleleri ondan çok korkardı. Tesadüfen o gün yine bir kölesini çağırdı ve köle, Arslan Argun’un huzuruna girdi. Yanında hiç kimse yoktu. Arslan Argun hizmette geç kaldığı için onu azarladı, köle özür dilediyse de kabul etmedi ve onu dövdü, bunun üzerine yanındaki bıçağını çekip onu öldürdü. Köle yakalanıp kendisine, ‘Onu niçin öldürdün?’ diye sorulunca, ‘Halkı onun zulmünden kurtarmak için’ cevabını verdi.”¹⁹³.

Bu sırada Sultan Berkyaruk, amcasının ölümünden habersiz kardeşi Sencer’i bir ordu ile Arslan Argun ile savaşması için Horasan bölgesine göndermiştir. Sencer, ölüm haberini aldıktan sonra Berkyaruk’a durumu bildirmiştir. Bunun üzerine Sultan Sencer Horasan’a gelerek, Arslan Argun’un naiblerini Horasan bölgesinden çıkarmışlardır¹⁹⁴.

1.1.9. Emir-i Emîran Muhammed İsyanı

Melikşah’ın amcazadesi Emir Muhammed, 1096-1097 yılında Berkyaruk’un merkezden ayrılıp Horasan’a gitmesini fırsat bilerek, otorite boşluğundan faydalanarak taht iddiası ile Belh’e doğru yürümüştür. Gazne Sultanı İbrahim’den yardım istemiştir. İbrahim, ele geçireceği Horasan bölgelerinde kendi adına hutbe okutması şartıyla fillerin eşliğindeki büyük bir orduyu yardımına göndermiştir¹⁹⁵.

Gazne ordusunun yardımıyla güçlenerek Horasan’ın bazı bölgelerinde hâkimiyetini kurmuştur. Berkyaruk, kardeşi Sencer’i isyanı bastırması için Emir Muhammed’in üzerine göndermiştir. Sencer, ani bir baskınla isyanı bastırılmış ve Emir Muhammed’i esir alarak gözlerine mil çektirip isyan sonlandırılmıştır¹⁹⁶.

1.2. DEVLET ADAMLARI VE EMİRLERİN İSYANLARI

Hanedan üyeleri arasında yapılan taht mücadelecinden dolayı zayıflayan Selçukluların, devlet otoritesinin boşluğundan faydalanarak, otoritelerini arttıran devlet adamları ve emirlerin isyanları devletin gidişatını etkilemiştir.

1.2.1. Huttalân Emiri’nin İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde Huttalân emiri Selçuklu devletine haraç vermemek için kalesinde isyan etmiştir. Alp Arslan bizzat kendisi onun

¹⁹³ İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 221.

¹⁹⁴ Münecimbaşı, *a.g.e.*, C.I, s. 109.

¹⁹⁵ İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 222.

¹⁹⁶ Yazar, *a.g.e.*, s. 97.

üzerine yürümüştür. Yapılan mücadele sonucu Huttalân Emiri, Alp Arslan'ın askerlerinden birinin attığı ok ile öldürülmüştür. Alp Arslan kaleyi teslim alarak burada hâkimiyet kurmuştur¹⁹⁷.

1.2.2. Saġaniyan Emiri Musa'nın İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, amcası Fahrü'l-Mülk isyanını bastırdıktan sonra Saġaniyan emiri Musa'nın isyan haberi üzerine harekete geçmiştir. Alp Arslan'ın yaklaştığını haber alan Musa, dağların tepesindeki kaleye kaçmıştır. Alp Arslan'ın gelmesiyle aralarında savaş meydana gelmiştir. Çok geçmeden kale ele geçirilerek, Musa esir edilmiştir. Öldürülmesi için emir veren Alp Arslan, birçok mal vermeyi teklif ettiyse de Alp Arslan, “Şimdi ticaret zamanı değildir.” diyerek öldürülmesini emretmiştir. Alp Arslan bölgeyi ele geçirdikten sonra önce Merv'e, daha sonra da Nişabur'a geçmiştir¹⁹⁸.

1.2.3. Emir Kodan ve Yaruktaş İsyanı

Sultan Berkyaruk döneminde, Emir Kodan ve Yaruktaş isyan etmiştir. Berkyaruk'un Harezm valiliğine tayin ettiği Ekinci, (Harezmşah) on bin asker toplayarak sultana katılmak için yola çıktığı sırada Emir Kodan ve Yaruktaş, Ekinci'yi öldürmek için plan yapmışlar ve beş yüz askerle baskın yaparak onu öldürmüşlerdir. Harezm bölgesine giderek Berkyaruk'un kendilerini bölgeye vali tayin ettiğini söyleyerek şehri ele geçirmişlerdir¹⁹⁹.

Berkyaruk, haberi aldığıında Emir Üner ve Müeyyidülmülk'ün isyanını bastırmakla meşguldür. Emir-Dad Habeşî b. Altuntak'ı bir orduyla Kodan ve Yaruktaş'ın üzerine göndermiştir. Habeşî ordusunun kendisine katılmasını beklerken, onlar on beş bin askerle üzerine yürümüştür. Habeşî, onlarla baş edemeyeceğini düşünerek Ceyhun nehrini geçmiştir. Yaruktaş Kodan'ın ordusunun kendisine katılmasını beklemeden Habeşî'yi takip etmiş ve esir düşmüştür. Bu haber Kodan'a gelince askerleri isyan etmiş ve yanında güvendiği yedi adamıyla Buhara'ya kaçmıştır. Buhara hâkimi, Kodan'a iyi davranmış, ölene kadar burada kalmıştır. Yaruktaş ise Habeşî ölene kadar hapiste kalmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 47.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 47.

¹⁹⁹ Ali Sevim, Erdoġan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 151.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 223.

1.2.4. Emir Üner İsyanı

Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un Horasan'da bulunduğu sırada Emir Üner, İsfahan bölgesinde isyan başlatmıştır. Müeyyidülmülk b. Nizamülmülk, isyan etmesi için onu kışkırtmıştır. Bunun nedeni, Berkyaruk Müeyyidülmülk'ü vezirlik görevinden alarak yerine kardeşi Fahrü'l-Mülk'ü vezir yapmış, Mecdülmülk el-Bala Sâni'yi de ona ortak yapmıştır. Berkyaruk, Horasan bölgesinde bulunduğu sırada Emir Üner, Azerbaycan'da Kürtlerle yapılan mücadele de yenilerek İsfahan'a dönmüştür. Emir Üner ve Müeyyidülmülk, Nahcivan'daki Berkyaruk'un kardeşi Muhammed b. Melikşah'a haber gönderip, isyan etmesi için onu teşvik etmişlerdir²⁰¹.

Emir Üner, on bin kişilik asker toplayarak Rey'e doğru yürümüştür. Sultan Berkyaruka haber gönderip, Mecdülmülk el-Bala Sâni'yi kendisine teslim ederse kendisine tabii olacağını, eğer teslim etmezse isyan edeceğini bildirmiştir. Berkyaruk, bu teklif karşısında zor durumda kalmıştır. Emir Üner'in oruç tuttuğu bir günde iftar saatinde Harezmi doğumlu üç Türk genci üzerine yürümüştür. Birisi lambayı yere düşürmüş, diğeri şamdanı söndürmüş, üçüncüsü de Emir Üner'i hançerleyerek öldürmüştür. Malları yağmalanırken askerleri kaçmışlardır. Bir müddet cesedi yerde kalmış, daha sonra da İsfahan'daki evine götürülerek, toprağa verilmiştir²⁰².

1.2.5. Emir Mengübars İsyanı

Emir Mengübars, 1105-1106 yıllarında amcasının oğlu Muhammed Tapar'a isyan etmiştir. Mengübars, bir grup emir ve askerlerin onu desteklemesiyle Nihavend'i işgal ederek kendi adına hutbe okutmuştur. Porsukoğulları emirlerine haber göndererek desteklerini almak istemiştir. Bu sırada Zengi b. Porsuk, Muhammed Tapar'ın elinde haptir. Kardeşlerine ve emirlerine mektup yazarak, Mengübars ile anlaşmalarını ve onu yakalamalarını emretmiştir. Porsukoğulları, Mengübars'a itaat edecek gibi görünüp, onu davet ettiler. Yanlarına geldiğinde onu yakalayıp Muhammed Tapar'a göndermişlerdir. Sultan, onu amcası Tekiş'in oğlu ile aynı hapiste tutmuştur. Zengi b. Porsuk'u serbest bırakarak mevkisini geri vermiştir²⁰³.

²⁰¹ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 110.

²⁰² Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 156.

²⁰³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 321; Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C.I, s. 128.

1.3. HALK İSYANLARI

1.3.1. Bağdat Halkının İsyanı

Babu'l-Basra ahalisi 1089 yılının Nisan-Mayıs aylarında Kerh'e baskın düzenleyerek bir adamı öldürüp bir başka adamı da yaralamışlardır. Kerhliler de tepki göstermek için çarşıları kapatmışlardır. Öldürülen ve yaralanan adamların kanlı elbiselerini alıp Amid Kemalü'l-Mülk Ebu'l-Feth ed-Dihistani'nin evine gidip yardım istemişlerdir. Amid, olayları yatıştırıp halkın birbirine saldırmalarına engel olmuştur. Amid'in bölgeden uzaklaşarak, Sultan Melikşah'ın yanına gitmesiyle karışıklıklar çıkmaya devam etmiştir. Her gün olaylar devam etmiş, insanlar öldürülmüş veya yaralanmıştır²⁰⁴.

Aynı yılın Temmuz-Ağustos ayında birçok kişi öldürülmüş olaylar diğer mahallelere de sıçramıştır. Diğer mahallelerde oturanlar Nehr Decac'ın büyük bir bölümünü yağma ederek ateşe vermişlerdir. Bağdat Şahnesi Humartekin, olayları engellemek için çabalasa da olaylar devam etmiştir. Halifenin kethüdalrı, hacibleri, nakibleri gibi ileri gelen Hanbeliler şahne'nin yanına gelip onunla beraber Kerhlilerin yanına giderek, Halife, bu ayaklanmadan vazgeçmeleri, halkın huzurunun sağlanması, birlik ve beraberlik içinde olmaları ve ehl-i sünnet mezhebine bağlı olmalarına dair konuşma yaparak, Kerhliler itaat altına alınmıştır. Fakat bu durum uzun sürmemiş, yeniden ayaklanarak halkı yağmalamaya devam etmişlerdir. Babu'l-Ezc halkından bir Haşim'i okla vurularak öldürülmüş, Babu'l-Ezc halkı da aralarında oturan bir aleviyeye saldırıp öldürdükten sonra yakmışlardır. Yağma, fitne, fesat hadiseleri gittikçe artmıştır. Halife bu kez çareyi Bağdat'a asker göndermekte bulmuş, Seyfüddevle Sadaka B.Mezyed'e asker gönderip, yağmacıların peşine düşmüştür. Yağmacılardan kaçanların evleri yakılmış, bir kısmı da öldürülmüş, bir kısmı da sürgün edilmiştir. Böylece düzen yeniden kurulmuş ve halk huzura kavuşmuştur²⁰⁵.

1.3.2. Babailer İsyanı

Türkiye Selçuklu Devleti'nde II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında ortaya çıkan Moğol İstilasını nedeniyle Güneydoğu ve Suriye bölgelerine toplanan göçebe Türkmenler, bu bölgelerde yaşayan yerleşik halkla anlaşamamakta ve hayatlarını devam ettirebilmek için büyük çapta yağma yaparak halkın huzurunu bozmuştur. Bölge

²⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 153.

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 158.

halkının ekonomik sıkıntı çekmesi ve yeni kabul ettikleri İslam dinini henüz hazmedememeleri isyan harekâtının başlaması hususunda altyapı oluşturmuştur. Türkmenlerin arasından çıkan Horasanlı Baba İlyas, bu kargaşadan yararlanarak peygamberlik iddiası ile Türkmenleri etrafında toplayarak, yönetime karşı isyana teşvik etmiştir. Amasya'ya giderek orada faaliyetlerine devam etmiştir. II.Gıyâseddin Keyhüsrev, Amasya Kalesi'ni kuşatmıştır. Bu sırada da Adıyaman bölgesinde bulunan Baba İlyas'ın halifelerinden Baba İshak'ta isyan başlatmıştır. Bu isyana Kefersud, Kâhta ve Adıyaman bölgesindeki Türkmenler katılmıştır. İsyancılar geniş çapta yağma yaparak ilerlemiş ve kendilerine katılmayanları acımasızca öldürmüşlerdir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, isyancılara karşı Malatya Subaşı Muzaffiriddin Alişir'i bir grup askeri birlikle göndermiştir. Fakat başarı gösterememiş, iki kez yenilgiye uğratılmıştır. Bu başarı sonrası Türkmenler Baba İlyas'ın yanına gitmek amacıyla Amasya bölgesine yönelmişlerdir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu yenilgi karşısında küçük çaplı bir ayaklanma olmadığını farkına varmıştır. Amasya subaşılığına atadığı Mübarizüddin Armağanşah'ı isyancıların üzerine göndermiştir. Armağanşah, Baba İlyas'ı öldürmeyi başarmıştır²⁰⁶.

Babailer, Baba İlyas'ın öldüğüne inanmak yerine onun göğe çekildiğini düşüncesindedir²⁰⁷. Baba İlyas'ın meleklerin yardımını alarak onlara yardım edeceğini düşünerek, hayatlarını hiçe sayarak savaşmış ve Armağanşah'ı öldürmüşlerdir. Bu başarıları onları daha çok cesaretlendirmiş ve Konya üzerine hareket etmişlerdir²⁰⁸. Necmeddin Behramşah, kumandasındaki altmış bin kişilik Selçuklu ordusu Malya ovasında savaşmaya hazır bir şekilde beklemiştir. Bir yanda profesyonel bir ordu olan Selçuklu kuvvetleri, bir tarafta ise kendilerini mutlu bir hayatın beklediğine inanarak hayatlarını hiçe sayan başıbozuk insan seli. Nihayet Türkmenlerin hücumu ile savaş başlamıştır. Şiddetli geçen muharebe sonucunda Selçuklu ordusu isyancıları yenilgiye uğratmıştır. Türkmenlerin büyük bir kısmı (4000 kişi) kadın ve çocuklar hariç kılıçtan geçirilmiştir. Bu Türkmenlerin arasında Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak da vardır. Savaş sonunda ele geçirilen ganimetler II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e getirilmiş ve askerlerin arasında paylaştırılmıştır²⁰⁹. Böylelikle yaklaşık üç buçuk dört ay süren ve

---

²⁰⁶ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 470.

²⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 134.

²⁰⁸ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 471.

²⁰⁹ Ocak, *a.g.e.*, s. 139.

Türkiye Selçuklu Devleti'ni derinden sarsan bu halk isyanı bastırılmış ve halk huzura kavuşmuştur.

2. TAHT KAVGALARINDA TARAF OLMA CEZASI

Selçuklularda hanedan mensuplarının arasındaki taht mücadelelerinde, önemli mevkiilerdeki devlet adamları ve askerler kendi çıkarları doğrultusunda taht kavgalarında taraf olup, destekte bulunmuşlardır. Bu taht mücadelelerinin sonucunda iktidarı ele geçiren hükümdar, kendisine karşı faaliyetlerde bulunan kişileri bir tehdit olarak gördüğü için görevden uzaklaştırmış veya öldürtmüştür.

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın kardeşi Kirman Selçuklu Devleti'nin hâkimi Kavurd'un isyanından söz etmiştik. Kavurd isyan sırasında bir yandan Alp Arslan'a kendisini affetmesi için mektuplar gönderirken bir yandan da Alp Arslan'ın ordusundan bir kumandana da mektup göndererek kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Hatta kumandanın Kavurd'un talebini kabul etmesiyle Alp Arslan'a komplo hazırlamaya başlamışlardır. Alp Arslan'ın adamlarından birinin bu durumu ihbar etmesiyle amacına ulaşamamışlardır. Yapılan araştırmalarda doğruluğu teyit edildikten sonra Kavurd ile iş birliği yapan grup öldürülerek cezalandırılmıştır²¹⁰.

Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus döneminde de benzer bir olay yaşanmıştır. II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ile giriştiği taht mücadelesinden başarıyla çıktıktan sonra Konya'ya yönelmiştir. Görkemli bir törenle saltanat tahtını oturmuştur. Daha sonra devlet idaresindeki aksaklıkları düzeltmek için harekete geçmiştir. Câmedâr Uğurlu'nun kışkırtmalarıyla, taht mücadelesinde Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın davetine uyarak onun fermanın hükümlerine bağlanmış olan Niğde'nin ileri gelenlerini ve Rükneddin tarafından o bölgenin subaşı 'lığına tayin edilen Selçuk Şahoğlu'nu zincire vurdurmuştur. Ağır işkenceler yapıldıktan sonra şehrin dışına çıkartılarak öldürülmüştür. Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın tarafında olanların hepsini cezalandırmıştır²¹¹.

3. İHANET

Selçuklularda kendi çıkarları doğrultusunda ihanet eden ve devlet sırlarını düşman devletlere bildiren kişiler her dönemde var olmuştur. İhanet eden suçlular

²¹⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.III, Ankara 1992, s. 51.

²¹¹ İbn Bîbî, *el Evamirü 'l-Ala' iye Selçukname*, Çev: Mürsel Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996, s. 152.

yakalandığında suçun derecesine göre en iyi ihtimal ile hafif sayılabilecek olan hapis, görevden uzaklaştırma, müsadere cezaları verilirken, en ağır ceza olan ölüm ile cezalandırılmışlardır²¹².

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında Vasıt ve çevresi hâkimi İbn İsfancus Selçuklulara bağlılıktan kurtulmak için Fatımi Devleti adına para bastırıp hutbe okutmuştur. Irak valisi Ebu'l-Fazl aracılığıyla yakalanarak işkence edilerek öldürülmüştür. Cesedi köpeklere atılıp, kesik başı da sultana gönderilmiştir. İhanet düşüncesi içinde olanları caydırmak amacıyla da ordu içinde teşhir edilip dolaştırılmıştır²¹³.

Taht mücadelelerinde taraf olanlardan bahsetmiştik. Mücadeleler sırasında ihanet içerisinde olanların da cezalandırılması kaçınılmazdır. Kavurd'un Alp Arslan'a isyanı sırasında Fars hâkimi Fazlûye ile ittifak kurmuştur. Alp Arslan isyana karşı saldırıya geçip önce Fazlûye daha sonra Kavurd üzerine yürümüştür. Fazlûye'nin kardeşi Hasnüye, sultana gelip kardeşinin isyanından sonra onunla yollarını ayrıldığını söyleyerek aman dilemiştir. Sultan görünüşte onun sözlerine itibar edip affetmiş gibi görünse de tam anlamıyla güven duymamış, bir gözü hep onun üzerinde olmuştur. Nitekim şüphelerinde haklı çıkmış ve Hasnüye'nin kendisine gönderilen bir casus olduğunu öğrenmiş, huzuruna çağırarak bıçakla kesip öldürtmüştür²¹⁴. Devletin önemli kademelerindeki görevlilerinde ihaneti cezasız kalmamıştır. Nizamülmülk'ün Osman adındaki Vekil-i Dar'ının devlete ait bilgileri Gazne sultanına bildirdiğinin ortaya çıkması üzerine Tirmiz'de hapsedilmiştir. Bilgi sızdırmaya hala devam ettiği ortaya çıkınca öldürülmüştür²¹⁵.

Savaşın kaderini değiştiren bir başka ihanet ise, Kavurd Bey ve Şebankâre emirlerinden Fazlûye arasında yapılan bir savaş sırasında gerçekleşmiştir. Şiraz bölgesinde yapılan savaşta Kavurd Bey'e tabi olan Deylemlilerin Kavurd'a ihanet edip Fazlûye tarafına geçmeleri Kavurd'un savaşı kaybedip hezimete uğramasına neden olmuştur. Bu ihanetin sonucunda Kadı ve fakihlerin de fetva vermesiyle tutsak olarak alınan 700 Deylemlî'nin toplu olarak boyunları vurularak öldürülmüştür²¹⁶.

---

²¹² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 66.

²¹³ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 28.

²¹⁴ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 159.

²¹⁵ İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 226.

²¹⁶ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 114.

Kirman Selçuklu Devleti'nde eşine rastlamamış bir ihanet gerçekleşmiştir. Melik İran Şah, Huzustanlı Ebu Züra etkisiyle Bâtınîliği kabul etmiştir. Bu süreçte halkı dini bilgidен yoksun bırakıp kendi mezheplerine çekmek için din adamlarını ve fakihleri öldürülmüştür. Bu amaçla halkın değer verdiği Ahmet b. Hüseyin el-Belhi adlı bir Hanefî fakihî de vardır²¹⁷. Halk bu kişinin akîbetini sormak için komutan Sahibü'l-Ceyş Nasirüddeve ile birlikte İran Şah'a gitmiştir. İran Şah, komutanı tersledikten sonra komutan da sinirlenerek yanında güvendiği adamlarını alıp bölgeden ayrılmıştır. Komutanın uzaklaşması İran Şah ve Ebu Züra'nın daha rahat hareket etmelerine neden olmuştur. İlk cuma günü tüm din âlimlerini öldürmek için hazırlığa başlamışlardır. Bunu duyan bir komutan, halkı durumdan haberdar etmiştir. Cuma günü geldiğinde ahali sabah erkenden harekete geçerek isyan başlatmıştır. İran Şah, hazırlıksız yakalanmış ve sarayın damına gizlenmiştir. Halka haber gönderip Bâtınîlikten döndüğünü ve tövbe ettiğini söyleyip affedilmeyi talep etmiştir. Kızgın halk bu talebi kabul etmemiştir. Kirman tahtının yeni Meliki Arslan Şah, İran Şah'ı saklandığı yerden çıkarıp öldürmüş ve kellesini Berdesir'e göndermiştir²¹⁸.

Büyük Selçuklu Sultanı Muhammet Tapar döneminde Haçlılar Urfa, Antakya ve Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. Haçlıların etkinliği gün geçtikçe artmıştır. Halep de bir topluluk, insanları cihada çağırarak için Bağdat'a gitmişlerdir. Sıkıntılarını dile getiren halka sultan kendi oğlu Mesud'un da dâhil olduğu bir ordu göndermiştir. Halkın ve sultanın gayretlerine rağmen düzenlenen sefer başarılı olmamıştır. Haçlı kontlarından Joscelin'in yönettiği Tell- Başir'i kuşatan Selçuklu komutanı Emir Mevdud, kazılan lağım ve gerçekleştirilen saldırılarla kaleyi ele geçirmek üzereyken Joscelin ordusundaki askerlerin büyük bir kısmını kumanda eden Meraga Emiri, Selçuklu komutanına değerli hediyeler gönderip kuşatmadan çekilmesini istemiştir. İtirazlara aldırmayıp askerlerini geri çeken komutan, Tell-Başir bölgesinden ayrılmıştır²¹⁹. Bu ihanet ele geçirilmesi an meselesi olan Tell-Başir bölgesinin Selçuklu topraklarına katılmasını engellemiştir.

Bâtınîler ile mücadele de devlet adamları ve askerlerin ihaneti devleti müşkül duruma sokmuştur. Sultan Sencer döneminde Emir Erkuş kumandasında bir grup asker Bâtınîlerin elinde olan Horasan'daki Girdkûh Kalesi'ni kuşatma altında almıştır. Bâtınîler zor durumda kalmış ve kaleyi savunamayacak duruma gelmişlerdir. Rivayete

²¹⁷ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 52-53.

²¹⁸ Usta, *a.g.e.*, s. 125-126.

²¹⁹ Usta, *a.g.e.*, s. 141.

göre, Emir Erkuş Bâtînîlerden para ve değerli takılar alıp kuşatmayı kaldırmıştır²²⁰. Bu ihanetler nedeniyle Bâtînîler uzun bir müddet Selçuklu devletinin otoritesini sarmıştır.

İhanet sonucunda kaybedilen savaşların dışında devletin himayesindeki toprakların da elden çıktığı olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde, Eyyûbîler üzerine çıkılan Halep seferinde, öncü kuvvetlerin yenilmesi üzerine Selçuklu kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ele geçirilen kaleler Selçukluların güvenliği ve stratejik açılardan önemli bir bölgededir. Bu nedenle stratejik açıdan önemli kalelerin komutanlığını, güvendiği ve bölgeye hâkim olan Maraş Uç beyi Nusreddin'in damadı ve kardeşine vermiştir. Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref'in kaleyi kuşatması üzerine, bölgeyi korumakla görevli olan emirler vaatlere kanarak, kendi canları pahasına korumaları gereken kaleleri Eyyûbîlere teslim etmişlerdir. Sultan bu durumu vatana ihanet suçu olarak görmüş ve sorumluları katledilmiştir²²¹.

Selçuklularda devlet adamlarının güçlerinin artması, devlet işlerine müdahale etmeleri ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri devlet otoritesini sarsan etkenlerden biri olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu durumu açıkça gözler önüne seren bir olay, I. Alâeddin Keykubad döneminde gerçekleşmiştir. Askeri sınıfa mensup bazı emirler ve beylerin sultanları tahta çıkarma konusunda söz sahibi olmasıyla güçleri artmış, devlet işleri müdahale etmeye başlamışlardır. Bu beylerin başını Çaşniğir Seyfeddin Aybaba, Emir Ahur Zeyneddin Başara, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ve Emir Bahaeddin Kutluğca çekmiştir. Beylerin güçleri o kadar artmış ki sultanın sarayında otuz koyun kesilirken, Seyfeddin Aybaba'nın evinde seksen koyun kesiliyormuş. I. Alâeddin Keykubad da devlet işlerine müdahalede bulunan ve saltanat mücadelesinde İzzeddin Keykâvus'u destekleyen bu beylere güvensizdir. Emirler de sultanın kendilerine yüklediği mali yüklerden rahatsızlık duymuşlardır. Bu sebeple I. Alâeddin Keykubad'a komplo düzenleyerek onu düşürüp yerine kardeşi Celaleddin Keyferidun'u tahta çıkarıp devlet idaresini tamamen ele geçirmeyi planlamışlardır²²². Fakat meclisteki bir hizmetçinin komployu naib Hokkabaz oğlu Seyfeddin'e anlatması ve sultana bildirmesiyle planları başarısız olmuştur. I. Alâeddin Keykubad bu duruma karşı bir müddet ses çıkarmamıştır. Beylerin devlet içindeki güçleri karşısında açıkça bir müdahale saltanatına zarar vermesinden çekinmiştir. Bir müddet çözüm aradıktan sonra, bahar mevsiminde zamanı geldiğini düşünüp, komplo kuran beyleri ortadan kaldırmak

²²⁰ Merçil, *Selçuklular –Makaleler-*, s. 167.

²²¹ Arık, a.g.m, s.64.

²²² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 339-340.

için harekete geçmiştir. Naib Hokkabaz oğlu Seyfeddin, Emir-i Candar Mübarizeddin İsa ve Emir Komennos ile plan yaparak, Beyleri silahlı askerleriyle birlikte saraya davet etmiştir. Beyler saraya girince perdedar ve kapıcılar kapıları kapatıp giriş ve çıkışı engellemişlerdir. Beyleri birer birer yakalatıp ayrı odalara hapsedmişler ve evlerine memurlar gönderip malları müsadere edilmiştir. Beylerin başı olan Seyfeddin Aybaba'nın meydanda başı kesilmiş, Zeyneddin Başara zindana atılmıştır²²³.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaptığı faaliyetlerle devlete ciddi zararlar veren Sâdeddin Köpek, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, sultanın yakınındaki devlet adamlarını planlı bir şekilde ortadan kaldırmış ve büyük bir güç haline gelmiştir. Amacı, sultanı yalnız bırakarak devletin başına geçmektir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sâdeddin Köpek'in bu aşırı tavırlarından rahatsız olmaya başlamıştır. Candar Hüsameddin Karaca'yı Köpek'i takip etmesi için görevlendirmiştir. Hüsameddin Karaca, Sâdeddin Köpek'in ihanet içerisinde olduğunu öğrenerek bu durumu teyit ettikten sonra sultana bildirmiştir²²⁴. Devlet içinde güçlenen Sadeddin Köpek'i ortadan kaldırmak için bir komplo planlamışlardır. Plana göre, sultanın düzenlediği bir mecliste Hüsameddin Karaca adamlarıyla hazırlık yapacak, Sâdeddin Köpek dışarı çıktığı anda öldürülecektir. O gün geldiğinde Sadeddin Köpek dışarı çıktığı anda Hüsameddin Karaca saygı gösteriyormuş gibi ayağa kalkarak sopa ile kafasına vurmaya kalkmıştır. Fakat sopayı isabet ettirememiştir. Sâdeddin Köpek de öldürüleceğini anlayarak kaçmıştır. Hüsameddin Karaca ve adamları hemen peşine düşmüşlerdir. Sadeddin Köpek yaralı bir halde kendisini şaraphaneye atmıştır. Sâdeddin Köpek ahali tarafından sevilmeyen bir vezir idi. Bu nedenle otoritesini kaybetmesi onu herkesin hedefi haline getirmiştir. Şaraphanedeki görevliler onu harap bir halde görüp, durumun farkına vardıldıktan sonra onu kılıç ve hançer darbeleriyle öldürmüşlerdir²²⁵. Sâdeddin Köpek'in öldürülmesiyle sultanın kalbi soğumamıştır. Ölümünden sonra da cezalandırılması devam etmiştir. *İbn Bibî* eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir.

Canını cehenneme yolladıktan sonra sultan, akıl sahiplerinin içleri rahatlasın ve kalpleri soğusun diye onun kirli bedenini yüksek bir yere asmalarını buyurdu. Parçalanmış organlarını demir bir kafese doldurarak, Kubadabad müşfiri Kemal'in asılı cesedini darağacından indirip Köpek'inkini taktılar (...)Köpek'in cesedini taşıyan asılı kafesi halk seyretmeye gelince ansızın kafes aşağı düşerek bir kimsenin ölümüne

²²³ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, s. 128-129.

²²⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 411.

²²⁵ Usta, *a.g.e.*, s. 209-210.

sebeptir. Onun üzerine sultan Gıyâseddin, 'O alçağın kötü ruhu, öbür dünyadan da cisimler âlemine kötü etki yapıyor'²²⁶.

4. GÖREVİ İHMAL-EMRE İTAATSİZLİK

Selçuklularda emre itaat etmeme, görevini hakkıyla yerine getirmeme veya sultanın emirlerini kendi bildiği gibi uygulama, en büyük suçlardan biri olup cezası ölümdür. Kirman meliki Arslan Şah döneminde, bir grup Türkmenin yağma yapmaları üzerine Halife Emir Turşek komutanlığında bir grup asker gönderilmesine kararlaştırmıştır. Bu nedenle Emir Turşek'i huzuruna çağırmıştır. Fakat Turşek hayatını tehlikeye atmak istemediği için bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine, Turşek üzerine bir orduyu gönderilerek yakalanarak öldürülmüştür. Daha sonra da kesilmiş başı Bağdat'a gönderilmiştir²²⁷. Kendi çıkarları doğrultusunda görevini yerine getirmeyen bir emirin ölüm ile cezalandırıldığını görüyoruz.

Özellikle Selçuklulara bağlı beyliklerin sefere katılma emirlerini yerine getirmemeleri bir nevi isyan sayılmaktadır. Türkiye Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Siyavuş'un isyanını bastırmak için sefere çıkacağı esnada Uc Beylerbeyi Ali Bey'in sefere katılmaması nedeniyle onu ve halkını öldürtmüştür²²⁸.

5. SAVAŞTAN KAÇMA

Tarihte, devletlerarası problemler çoğunlukla savaş yoluyla çözülmüştür. Askeri kuvveti güçlü olan genellikle kazanan taraf olmuştur. Türk devletlerindeki geleneğe göre Türk erkeği asker olarak devleti, vatani ve halkını korumak için savaşmakla sorumludur. Bu sorumluluktan kaçan veya savaş esnasında şahsi çıkarları için düşman kuvvetlerine geçen komutan veya askerlerin cezalandırılması kaçınılmazdır²²⁹.

Savaşta kaçanları cezalandırmalarda belli bir ceza esas alınmamıştır. O dönemdeki yöneticinin emrine göre değişiklik göstermiştir. Fakat net olan bir şey var ise o savaşta kaçanların cezasız kalmamış olmasıdır. Suriye Selçukluları döneminde Dımaşk hâkimi Tuğtekin, Haçlılar ile giriştiği mücadelede Dımaşk ordusundan iki emirin savaşta kaçtığına görerek onları takip etmiş, ikisini de bizzat kendisi öldürmüştür²³⁰.

²²⁶ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C.II, s. 35-36.

²²⁷ Hüseyin Kayhan, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2001, s. 251.

²²⁸ Taneri, "Müsâmeretü'l-Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", s. 168.

²²⁹ Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yayınları, İstanbul 2007, s. 162-163.

²³⁰ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 322.

Devletin kaderini değiştiren savaşlarda kaçan askerler feci şekilde öldürülmüştür. Örneğin, Türkiye Selçuklu Devleti'nde I. İzzeddin Keykâvus'un Halep seferinde sultanın karargâhına baskın düzenlenmiş. Askerler sultanı tek başına bırakıp kaçmışlardır. Kaan emirler bir eve kapatıp feci bir şekilde yakılmıřtır²³¹. Ateşle yakarak cezalandırma bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde olay ele alınmıştır.

6. DEVLET YÖNETİCİLERİNE SUİKAST

Suikast, birisini öldürmek için düzenlenen komplo anlamına gelmektedir. Çok eski zamanlardan beri gizli bir silah olarak her zaman uygulanmıştır. Selçuklularda sınırları içinde faaliyet gösteren Hasan Sabbah, Bâtınîlik harekâtını başlatmış ve birçok suikast girişiminde bulunmuştur. Sultan Berkyaruk, Sultan Muhammed Tapar ve vezir Nizamülmülk vs. gibi önemli şahsiyetler Bâtınîlerin suikast eylemlerine maruz kalmıřlardır²³².

Zehirleyerek öldürme de Selçuklularda ve komşu devletlerinde sıkça başvurulan suikast yöntemlerden olmuştur. Taht kavgalarından sultanlar veya sultan adayları rakibini zehirleyerek öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Devlet adamları, komutanların da çıkarlarına ters düştükleri kişileri zehirleyerek ortadan kaldırmak için bu yöntemi uygulamışlardır.

6.1. VEZİR NİZAMÜLMÜLK'E KARŞI YAPILAN SUİKAST VE ÖLDÜRÜLMESİ

Nizamülmülk, Alp Arslan ve Melikşah'ın saltanat dönemlerinde aralıksız 29 yıl vezirlik yapmıştır. Uzun süren vezirliği sırasında devlet yönetimine tam hâkim olmasından rahatsız olanlar, evlatlarının ve kölelerinin önemli devlet görevlerini işgal etmesini bahane ederek Melikşah'a onu her fırsatta şikâyet etmişlerdir. Melikşah, şikâyetleri dinleyip her seferinde de Nizamülmülk'ün arkasında durmuş, onu haklı çıkarıp yetkisini arttırmış ve şikâyet edenleri cezalandırmıřtır²³³. Bir taraftan da Melikşah'ın eşi Türkan Hatun ile aralarındaki düşmanlık sebebiyle Türkan Hatun, Nizamülmülk'ün işlerini kötölüyor açığını arıyordu. Bu düşmanlığın sebebi ise: Türkan Sultan'ın Melikşah'tan olma Mahmud adında bir oğlu vardır. Onu veliaht yapmak istiyordu. Nizamülmülk, yaşı küçük olduğundan dolayı onun yerine Zübeyde Hatun'dan olan oğlu Berkyaruk'un devletin geleceği açısından daha uygun olacağını

²³¹ Anonim *Selçukname*, s. 40.

²³² Nevzat Keleş, "Bâtınîlerin Selçuklu Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Faaliyetleri" , *Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı*, İstanbul 2017, s.156.

²³³ Özaydın, "Nizamülmülk", s.194.

savunmasıdır. Türkan Hatun, bu nedenle Nizamülmülk'e düşmanlık edip Melikşah'ın gözünden düşürmek için uğraşmıştır. Melikşah, duyduğu şikâyetler ve Türkan Hatun'un da etkisiyle Nizamülmülk hakkındaki düşünceleri değiştirmeye başlamıştır. Nizamülmülk'e haber göndererek “ *Sen hükümdarlıkta benimle ortakısın ve bana danışmadan istediğin şeyi yapıyor, oğullarına vilayet ve iktalar veriyorsun. Emredeyim, vezirlik sarığını başından alsınlar da gör!*” diye onu uyarmıştır. Nizamülmülk karşılık olarak, “ *Sana taç veren benim başıma sarık koymuştur ve bunların her ikisi birbirine bağlı ve merbuttur.*” demiştir. Mektupları getirip götürülenler Nizamülmülk'ü istemeyen kişiler yazılanlara eklemeler yapmasıyla Melikşah'ın kızgınlığını arttırmıştır²³⁴. Nizamülmülk, Hasan Sabbah'ın da yaymaya çalıştığı Bâtınîliğe karşı mücadele etmiştir. Bâtınîlere karşı Sultan Melikşah'ı uyarması Hasan Sabbah'ın sıkıntılar yaşaması ve vezire karşı düşmanlık beslemesine neden olmuştur²³⁵.

Suikast, Nizamülmülk'ün Bağdat'a gitmek için harekete geçtiği gün gerçekleştirilmiştir. Nihavend bölgesinde bir köyde konaklamak için çadırlar kurulmuştur. Nizamülmülk yemek yediği sırada iki adam haksızlığa uğradıklarını ve yardım isteme bahanesiyle sofraya yaklaşmışlar ve hançerle Nizamülmülk'ü yaralamışlardır. Suikastçılardan birinin kaçarken ayağı çadırın ipine takılarak yere düşmesi üzerine Nizamülmülk'ün adamları tarafından öldürülmüştür²³⁶. Suikast sonrası yaralı halde çadırındayken Melikşah'ın gelmesiyle aralarında geçen konuşma Nizamülmülk'ün suikastı Melikşah tarafından gerçekleştirildiğini düşündüğünü göstermektedir. Nizamülmülk, “ *Cihan hükümdarı! Babanın ve senin devletini idare ederek ihtiyarladım. Sen, beni bertaraf ettin, hâlbuki ölümüne çok az zaman kalmıştı. Keşke böyle yapılmasını emretmeseydin.*” demiştir. Melikşah, yemin ederek ona: “ *Ben sana bunu nasıl yapabilirim, sen benim babam yerindesin ve devletimin uğurusun*” demiştir. Melikşah'ın ölümünün ardından Nizamülmülk'ün ölümüyle itham edilen Tacü'l-Mülk, Nizamülmülk'ü askerleri tarafından Bâtınî olduğu iddia edilerek, parçalanarak öldürülmüştür²³⁷.

Anlaşılabacağı üzere, Nizamülmülk'ün uzun yıllar devlete hizmet etmiş ve birden fazla düşmana sahip olmuştur. Bu nedenle Nizamülmülk'e yapılan suikast ile ilgili birçok rivayet söz konusu olmuştur. Kim tarafından ne şekilde öldürüldüğü bellidir.

²³⁴ Râvendî, *a.g.e.*, s. 130.

²³⁵ Mustafa Akkuş, “ Nizamülmülk'ün Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2018, s. 171-172.

²³⁶ Hüseyinî, *a.g.e.*, s. 45.

²³⁷ İbnü'l-Âdim, *a.g.e.*, s. 71-72.

Fakat suikast emrini kimin verdiği belli değildir. Bu suikast ile ilgili Melikşah, Terken Hatun, Vezir Tacü'l-Mülk ve Hassan Sabbah zan altında kalmıştır.

6.2. SULTAN BERKYARUK'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ

Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk, kendi saltanatını güçlendirmek için hanedan üyeleriyle taht mücadelesi verirken bu kargaşa ortamını fırsat bilen Bâtınîler, yeni kaleler zapt ederek daha da genişleyerek güçlenmişlerdir. Berkyaruk, taht mücadelesi devam ederken bir yandan da Bâtınîlere karşı mücadele etmiş ve Bâtınîlerin hedefi haline gelmiştir²³⁸. 1095 yılında İsfahan'da maskeli birisi tarafından yaralanmıştır. Suikastçı yakalanıp sorgulandığında, suikastın Berkyaruk'un son zamanlarda Bâtınîlere karşı politikaları gerekçesiyle yapıldığını ifade etmiştir. Suikastçıya yardım eden iki kişi de yakalanıp dövülseler de emri kimin verdiğini itiraf etmemişlerdir. Bunun üzerine fillerin ayaklarına atmak için meydana getirmişlerdir. Birisi, *“Beni bırakın, her şeyi söyleyeceğim”* demişse de diğeri, *“Ey kardeşim, nasıl olsa öldürüleceğiz, sırlarını ifşa etme.* Diyerek konuşmasına engel olmuştur. İki de fillerin ayaklarının altına atılarak öldürülmüştür²³⁹.

6.3. SULTAN MUHAMMED TAPAR'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ

Sultan Berkyaruk'un vefatından sonra merkezi otoritenin sarsılmış, Büyük Selçuklu Devleti fetret dönemine girmiştir. Bâtınîler devletin bu zayıflığından faydalanarak faaliyetlerini arttırmışlardır. Sultan Muhammed Tapar, yeğeni Melikşah'ı bertaraf edip Büyük Selçuklu tahtına oturmuştur. Devlet düzenini yeniden sağlamak ve devleti için büyük tehdit oluşturan Bâtınîler üzerine yürüyerek onları ortadan kaldırmak için çalışmalar yapmaya başlamıştır. İlk olarak on iki yıldır Bâtınîlerin elinde olan ve halkına zulümlerde bulunduğu Tekrit şehrine Bağdat şahnesi Aksungur el-Porsukî'ye ikta etmiştir. Aksungur, kaleyi yedi ay kuşatmasına rağmen alamamıştır. Muhammed Tapar işi kökünden çözmek için tekrar harekete geçerek, Bâtınîlerin elinde bulunan stratejik bir konuma sahip olan Şahdîz Kalesi'ni kuşatmaya karar vermiştir. (Şahdîz, Büyük Selçuklu Devleti'nin payitahtı olan İsfahan'a çok yakındı. Bu durum tahtı için tehlike oluşturmaktadır.) Bâtınîlerden intikam almak isteyen Şahdîz halkı da Tapar'ı destekleyerek kuşatma esnasında yardımcı olmaları ve kuşatma sırasında erzak sıkıntısı çekmeleri Bâtınîler zor duruma sokmuştur. Bunun üzerine Bâtınî hâkimi Ahmed b. Attaş, Muhammed Tapar'a itaat edeceğini, Müslüman olacağını, savaşlarda

²³⁸ Delibalta, *a.g.e.*, s. 119.

²³⁹ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s. 147.

Selçuklulara hizmet edeceğini, bunun karşılığında şehrin hâkimi olarak kalmak istediğini bildirmiştir. Muhammed Tapar, bu isteği kabul ederek kaleye vezir Sa'dü'l-Mülk ile erzak göndermiştir. Bâtınîlerin Selçuklu yöneticilerinden birini yaralamaları ile antlaşma bozulmuştur²⁴⁰.

Bunlar yaşanırken Muhammed Tapar'a yakın olan Kadı'l-Kubat Ubeydullah el-Hatibi ve Kadı Sadreddin el-Hocendî gibi İsfahan'ın ileri gelenleri vezir Sa'dü'l-Mülk'ün hain olduğunu ve Bâtınîlere hizmet ettiğini iddia etmişlerdir. Muhammed Tapar, temkinli davranıp vezire bir şey belli etmeden muhasaraya devam etmiştir. Vezir Sa'dü'l-Mülk ile Bâtınî lideri Ahmed b. Attaş irtibata çmişlerdir. Attaş, "Zahiremiz bitti, adamlarda muharebeden yorulup usandılar, kaleyi teslim edeceğiz." Diye haber göndermiş ve karşılığında vezir, " Bu köpeği (Sultan'ı) devirene kadar bir hafta sabrediniz ve kaleyi teslim etmeyiniz, şimdi zahire gönderiyoruz." Demiştir. Bu durum vezirin ihanetini desteklemiştir. Vezir onlara dayanmalarını söylerken bir taraftan Muhammed Tapar'ı ortadan kaldırmak için plan yapmaya başlamıştır. Düzenli olarak her ay kan aldırın sultanın hacamatcısıyla buluşarak, 10.000 dinar ve zehirli bir iğne ve neşter vererek sultanın kanını o neşterle almasını istemiştir. İşler planladıkları gibi gitmemiş, hacamatçı durumu karısına anlatmıştır. Karısı da korkup durumu Sadreddin Hocendî'nin adamlarına anlatmış, olay kulaktan kulağa yayılmıştır. Sadreddin Hocendî'nin de kulağına gelmiştir. Hemen harekete geçerek sultana durumu anlatmıştır²⁴¹. Muhammed Tapar, durumu öğrenince hacamatçıyı çağırmış, ertesi gün hacamatçı geldiğinde zehirli neşteri vücuduna saplamaya kalkıştığı sırada Muhammed Tapar, neşteri elinden alıp emri kimin verdiğini sormuştur. Canını bağışlanması şartıyla vezirin kendisini azmettirdiğini itiraf etmesiyle, zehirli neşterle hacamatcının derisinin delinmesini emredip öldürmüştür. Vezir ve dört adamı yakalanıp öldürülmüş, İsfahan kapısına asılmışlardır²⁴².

6.4. VEZİR ED-DİHİSTÂNÎ SUİKASTI VE ÖLDÜRÜLMESİ

Büyük Selçuklu Sultanı Berkayaruk, veziri el-Eazz Ebûl-Mehâsîn Abdülcélil b. Muhammed ed-Dihistânî ile İsfahan'ı kuşatma altına almıştır. Vezir çadırından çıktığı sırada yanına sarışın bir genç gelmiştir. Rivayete göre, bu çocuk Ebû Saîd el-Haddâd'ın

²⁴⁰ Hasan Taşkıran, " Büyük Selçuklu Devletinde Bâtınî Suikastları ve Selçuklu Toplumunun Suikastlar Karşısındaki Tutumu", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. 2, Haziran 2013, s. 138-139.

²⁴¹ Râvendî, *a.g.e.*, s. 155-156.

²⁴² Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 81.

kölesidir. Vezir, Ebû Sa'id'i öldürmüş genç de onun intikamını almak için veziri öldürmüştür. Bir başka rivayete göre ise, çocuk Bâtînlere mensuptur. Vezir, genç çocuk tarafından birkaç yerinden yaralanmıştır. Vezirin adamları korkup dağılmış, ona yakın olan adan bir adamı da yaraladıktan sonra kaçmıştır. Vezir de bir müddet sonra ölmüştür²⁴³.

6.5. ABDURRAHMAN SÜMEYREMÎ SUİKASTI

Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk, Selçuklu tahtına geçmek için diğer hanedan üyeleriyle mücadele ederken, büyük kargaşalar meydana gelmiştir. Bu kargaşada önemli devlet adamları Bâtînlere suikastına kurban gitmiştir. Bu kurbanlardan biri de Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'un veziri Abdurrahman Sümeiremi'dir. Bir Bâtîni tarafından öldürülmüştür. Suikastçı kaçmaya çalışırken yakalanarak öldürülmüştür²⁴⁴.

6.6. EMİR BİLGE BEĞ SUİKASTI

Büyük Selçuklu Devleti'nde İsfahan Şahnesi Emir Bilge Beğ, Bâtînlere suikastlerine karşı her zaman tedbirli davranıp, zırhını giymeden ve muhafızları olmadan dolaşmamıştır. 4 Eylül 1100'de zırhını giymeden az sayıda adamıyla Sultan Muhammed Tapar'ın sarayına gitmiş ve Bâtînlere tarafından öldürülmüştür²⁴⁵. Aynı günün gecesinde oğulları da Bâtînlere tarafından öldürülmesiyle Emir Bilge Beğ'in evinden beş ceset çıkmıştır²⁴⁶.

6.7. FAHRÜ'L-MÜLK B. NİZÂMÜ'L-MÜLK SUİKASTI

Nizamülmülk'ün en büyük oğludur. 1095 yılında Sultan Berkyaruk'un vezirliğine tayin edilmiştir. Vezirlikten ayrılınca Nişabur'a giderek Melik Sencer b. Melikşah'ın veziri olarak görevlendirilmiştir. Vezirin oruç tuttuğu bir günün sabahında askerlerine rüyasında Hz. Hüseyin'i gördüğünü anlatmış, adamları evden çıkmaması için onu uyarmıştır. Oda bütün gün evde namaz kıлып Kur'an okumuş ve sadaka dağıtmıştır. Bir gün ikindi vaktinde dışarı çıktığı sırada, yolda bağırarak feryad eden bir adamın ses duymuş, acıyarak yanına çağırmıştır. Adam bu sırada bir pusula uzatmış, pusulayı incelemeye daldığı sırada adam belinden çıkardığı hançerle veziri öldürmüştür. Suikastçı yakalandıktan sonra sorgulanması için Melik Sancar'ın huzuruna getirilmiştir.

²⁴³ İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 274.

²⁴⁴ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 61.

²⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 248.

²⁴⁶ Taşkıran, "Büyük Selçuklu Devletinde Bâtîni Suikastları ve Selçuklu Toplumunun Suikastlar Karşısındaki Tutumu", s. 142.

Suçunu itiraf ettikten sonra Melik Sancar'ın adamlarının kendisini azmettirdiğini söylemiştir. Melik Sancar, suikastçının adını verdiği şahısları günahsız oldukları halde suikastçı ile birlikte infaz etmiştir²⁴⁷.

6.8. AHMED B. NİZÂMÜ'L-MÜLK SUİKASTI

Ahmed b. Nizâmülmülk, Sultan Muhammed Tapar'ın veziri, Nizamülmülk'ün de oğludur. Ahmed, babası Nizamülmülk Bâtınîlerin suikastı sonucunda öldürüldüğü için onlardan hep nefret etmiştir. Muhammed Tapar, Vezir Ahmed b. Nizâmülmülk'ü Hasan Sabbah ve Bâtınîlerle savaşması için Alamut Kalesi'ne göndermiştir. Bâtınîler ile yapılan savaşta hava şartlarının kötüleşmesi ile başarı elde edememiştir. Vezir, Bâtınîler üzerine yaptığı seferle onların hedefi haline gelmiştir. 1110 yılının Mart ayında vezirin camiye gittiği sırada Bâtınîlerin hançerle saldırısına uğramış ve boynundan yaralanmıştır. Suikastçı yakalandıktan sonra suçunu itiraf etmesi için şarapla sarhoş edilmiştir. Şarabın etkisiyle emri el-Me'mûniyye mescidindeki bir cemaatten aldığını itiraf etmiştir. Emri veren kişiler de yakalanarak öldürülmüştür²⁴⁸.

6.9. EMİR MEVDÛD B. ALTUNTEĞİN SUİKASTI

Emir Mevdûd b. Altunteğin, Muhammed Tapar döneminde Musul Valiliği yapmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin önemli komutanlarından biridir. Suriye bölgesinde Haçlılarla mücadele etmiştir²⁴⁹. Franklara karşı güney bölgesinde mücadele verirken bir yandan da Muhammed Tapar'ın emriyle Suriye bölgesinde Haçlılarla mücadele etmiştir. 1113 yılının Eylül ayında Dımaşk Emiri Tuğtekin'in daveti üzerine Dımaşk'a gitmiştir²⁵⁰. Şehirde bulunduğu esnada Emir Tuğtekin'i bertaraf edip şehre kendisi hâkim olma düşüncesi içindedir. Tuğtekin bu düşüncesinden haberdar olduktan sonra Emir Mevdûd B. Altunteğin'i ortadan kaldırmak için bir suikast planlamıştır. Tuğtekin, hapisneden çıkardığı İranlı bir mahkûmu Emir Mevdûd B. Altunteğin'i öldürürse affedeceğini vaat etmiştir. Emir Mevdûd B. Altunteğin, camiden çıkıp kırmızı bir sütun önünde dururken İranlı mahkûm ona yaklaşarak bıçağı saplayarak onu

²⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C.X, s. 336.

²⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 382.

²⁴⁹ Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 427.

²⁵⁰ Taşkiran, " Büyük Selçuklu Devletinde Bâtınî Suikastları ve Selçuklu Toplumunun Suikastlar Karşısındaki Tutumu", s. 144.

öldürmüştür²⁵¹. Suikastçının da kafası kesilmiş, teşhir edilmesine rağmen kimse adamı tanıyamamıştır. Sonra da cesedi ateşe atılarak yakılmıştır²⁵².

6.10. KASİMÜDDEVLE AKSUNGUR EL-PORSUKİ SUİKASTI

Musul Hâkimi Kasîmüddevele Aksungur el-Porsuki, 25 Kasım 1126 yılında Cuma vaktinde bir cami de Bâtînîler tarafından öldürülmüştür. Perşembe gecesini, rüyasında birkaç köpeğin kendisine saldırdığını bunlardan birini öldürdüğünü, diğer köpeklerinde ondan intikam aldığını görmüştür. Bu durumu adamlarına anlattıktan sonra bir süre evden çıkmaması için onu ikna etmişlerdir. Evinde Kur'an-ı Kerim açıp okumaya başladığı sırada okuduğu bir ayet onu çok etkilemiş ve kalkıp Cami'ye gitmiştir²⁵³. Namaz kılmaya başladığı esnada bir grup sofî kılığındaki Bâtînî, üzerine gelip hançerle onu yaralamıştır. Suikastçılardan üç tanesini yaralamış ve hayatını kaybetmiştir²⁵⁴.

6.11. II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH'A KARŞI YAPILAN SUİKAST GİRİŞİMİ

Bizans İmparatoru III. Aleksios, II. Rükneddin Süleymanşah ile yaptığı antlaşmanın ağır şartlarını ve vergi vermeyi kabullenememiştir. Khasisios adında birini sultanı öldürmesi için Selçuklu topraklarına göndermiştir. Fakat planları istediği gibi gitmemiş Khasisios yakalanmış ve suikast için görevlendirildiğini itiraf etmiştir. Sultan imparatorun bu suikast girişimine karşılık Bizans topraklarına akın düzenleyip imparator III. Aleksios'a karşı ayaklanan Komennoslar sülalesinin üyesi Mikhaîl'i destekleyerek karşılık vermiştir. Mikhaîl'e büyük bir orduyla destek gönderip Menderes vadisine baskınlar yaparak yakıp yıkmışlar ve birçok insanı öldürmüşlerdir²⁵⁵.

6.12. I. ALÂEDDİN KEYKUBAD SUİKASTI VE ÖLDÜRÜLMESİ

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Gıyâseddin Keyhüsrev (14), İzzeddin Kılıçarslan (9), Rükneddin (8) adında üç oğlu vardır. I. Alâeddin Keykubad, Kayseri'de devlet adamları ve komutanlarıyla yaptığı toplantıda oğulları ile ilgili gelecek planlarını bildirmiştir. Büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e Erzincan'ın hâkimiyetini vermiştir. Ortanca oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı veliaht tayin etmiştir. Küçük oğlu Rükneddin'i kuzey Suriye Melikliğine aday göstermiştir. Burada dikkatimizi çeken

²⁵¹ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 252.

²⁵² Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s.124.

²⁵³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, C.X, s. 501.

²⁵⁴ İbnü'l-Adim, *a.g.e.*, s. 84.

²⁵⁵ Kaya, *a.g.e.*, s. 72.

Türk devlet geleneğine göre özürlü veya sakat değilse sultanın en büyük oğlu veliaht tayin edilmesi gerekirdi. Ortanca oğlunu veliaht tayin etmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, Gıyâseddin Keyhüsrev’i hükümdarlık yapabilecek karakterde görmemesidir. İkinci sebep ise, Moğol istilasına karşı güney komşusu Eyyûbî melikleriyle dostluk ilişkilerini pekiştirmek ve Moğol tehdidine karşı onların desteğini almak için akrabalık kurmuş olmasıdır. Bu amaçla Eyyûbî melikesi Adiliyye ile evlenmiş ve İzzeddin Kılıçarslan ile Rükneddin adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Eyyûbîlerin desteğini almak için Rükneddin Kılıçarslan’ı veliaht tayin ettiği de düşünülebilir. I. Alâeddin Keykubad’ın bu politikası ileri görüşlü bir sultan olduğunun göstergesidir²⁵⁶.

I. Alâeddin Keykubad, Kayseri’de gerçekleştirdiği toplantı sonrası devlet adamları, komutanlar ve elçiler için akşam bir ziyafet yemeği vermiştir. En güzel yemek ve tatlı tabakları hazırlanıp davetlilerin önüne koyulmuştur. Bir anda Çaşniğir Nasireddin Ali, kızarmış bir tavuğu sultanın huzuruna getirip, tavuğu parçalayarak ikram etmiştir. Sultan birkaç parça aldıktan sonra fenalaşarak sarayına çekilmiştir. Yediklerini kusmasına rağmen durumu kötüye gitmiştir. Zehirlendiğini anlayarak hayattan ümidini kesmiştir. Kemaleddin Kamyar’ı vasiyetini yazması için çağırmıştır. Kemaleddin Kamyar’ın gecikmesi ve sultanın konuşma yetisini kaybetmesinden dolayı vasiyeti yazılamamıştır. Bir müddet sonra hayatını kaybetmiştir²⁵⁷.

Ölümüyle ilgili *Anonim Selçukname* adlı eserde, büyük oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in kardeşi I. İzzeddin Kılıçarslan’ın veliaht tayin edilmesini hazmedemeyerek hükümdarlığın kendi hakkı olduğu düşüncesiyle bir takım kötü niyetli devlet adamlarının aklına uyarak babasını zehirlediği yazılmıştır²⁵⁸. Devlet adamlarının desteğiyle tahta oturan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in babasını zehirleyen kişileri araştırmaması ve bu cinayetin üzerini kapatması bu fikri doğrular niteliktedir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’e vezir olan Sadeddin Köpek de suikast planının içinde yer almıştır²⁵⁹.

6.13. VEZİR EBU NASR AHMED KÂŞÂNÎ SUİKASTI

Ebu Nasr Ahmed Kâşânî, Sultan Sencer’in veziridir. Bâtınîlere karşı başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Bâtınîlerin suikastı sonucu hayatını kaybetmiştir. Sultan

²⁵⁶ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın Zehirlenmesi”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, Aralık 2010, s. 349-350.

²⁵⁷ İbn Bibî, *a.g.e.*, C. I, s. 457.

²⁵⁸ *Anonim Selçukname*, s. 42.

²⁵⁹ İbrahim Balık, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara 2011, s. 187.

Sancar döneminde önemli âlimlerden Zeynülislam Ebu Sa'd Muhammed Herevi'nin Bâtınîler tarafından öldürülmesiyle Sultan Sencer vezirini Bâtınîleri cezalandırmak için görevlendirmiştir. Ebu Nasr Ahmed Kâşânî, harekete geçerek askerlerine Bâtınîleri buldukları yerde öldürmelerini emretmiştir. Askerleri Bâtınîlerin hâkimiyeti altındaki bölgelere girip birçoğunu öldürdükten sonra mallarını yağmamışlardır. Bâtınîler intikam almak için vezire karşı bir suikast planı hazırlamışlardır. İki Bâtınî hizmetçi kılığında vezirin atlarının bakımını yapmak için evine girmiş, dindar gibi davranarak vezirin güvenini kazandıktan sonra sultanın savunmasız bir anını beklemişlerdir. Sultan bir gün hediye etmek için iki Arap atı seçmiş, onları kontrol etmeye ahıra gittiği sırada Bâtınîler harekete geçerek, atın karnının altına sakladıkları hançerleri çıkarıp veziri hançerleyerek öldürmüşlerdir. Sultan Sencer bu suikast üzerine Bâtınîlere karşı harekete geçerek 10 binden fazla Bâtınîyi öldürtmüştür²⁶⁰.

6.14. HAS OĞUZ VE ATABEK RÛZBİH SUİKASTI

Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un veziri Sâhib Şemseddin-i İsfehânî, devlete tek başına hâkim olmak isteyen ihtirashlı biri olarak tanınmıştır. Devlet içinde Celaleddin Karatay dışında başta Beylerbeyi Has Oğuz ve Atabek Rûzbih olmak üzere diğer devlet adamları vezirin baskısına boyun eğmemişlerdir. Has Oğuz ve Rûzbih'in akrabalık ilişkileri nedeniyle bağları kuvvetli olmuştur. Halk ikisine itaat edip, veziri yok saymıştır. Has Oğuz'un askeri birliklerin desteğini alması, Rûzbih'in de Anadolu'da nüfus sahibi olmasından dolayı onları alt etmenin zor olduğunu farkındadır. Vezir, bu durumdan dolayı mevkisinin elinden gitmesinden ve hatta hayatından bile korkmaya başlamıştır. Bir bahane ile Anadolu'dan bir süre uzaklaşmak istemiştir²⁶¹.

Has Oğuz ve Rûzbih'in güçlenmesini çekemeyen Pervâne Ebû Bekr ve Emîr-i dâd Nusretüddin Sâhib birleşerek onları bertaraf etmek için suikast planı yapmaya karar vermişlerdir. Vezir, bu gelişmeler üzerine Anadolu'dan ayrılma fikrinden vazgeçmiştir. Plana göre, vezir kendisini hasta göstererek divana gitmeyerek evinden çıkmayacaktır. Has Oğuz ve Rûzbih onu ziyarete geldiklerinde evinde saklı olan askerler ortaya çıkıp onları öldüreceklerdir. Has Oğuz ve Rûzbih birçok adamla ziyarete gelmiş, adamları kapıda kalmıştır. İçeri girip, vezire geçmiş olsun dileğinde buldukları sırada saklı olan askerler meydana çıkıp, ellerindeki kama ve kılıçlarla Has Oğuz'u ve Rûzbih'i

²⁶⁰ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 208.

²⁶¹ Yinanç, *a.g.e.*, s. 192.

parçalayarak kafalarını kesmiş ve parçalanmış cesetleri sokaklara atılmıştır. Bunu gören adamları korkup dağılmış, malları askerler tarafından yağmalanmıştır²⁶².

7. ELÇİ KATLİ

Elçilik müessesesi İlkçağ uygarlıklarına kadar dayanan ve zamanla bütün devletlerde uygulanan bir kurum haline gelmiştir. Bir devleti temsil etmek üzere başka bir devlete gönderilen bu temsilcilerin öldürülmeleri devlete karşı yapılan bir saygısızlık olarak görülmüştür. Tarihte devletlerin birbirlerine misilleme yaparak elçileri katlettikleri de olmuştur. Selçuklularda nadiren de olsa elçi katli yaşanmıştır.

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer döneminde Harezmşah, Selçuklu Devleti'ne tabi durumdayken bağımsızlığını ilan etmek amacıyla Selçuklu Devleti'ne karşı savaş açmış, fakat savaş meydanında bir galibiyet elde edememiştir. Sultan Sencer'e suikast düzenlemek için iki bâtinîyi görevlendirilmiştir. Bölgede bulunan Selçuklu elçisi Edip Sabir durumu öğrenip suikastçılarının resmini çizdirip, bir kadının ayakkabısının topuğuna gizleyerek, haberi sultana ulaştırmıştır. Suikastçılardan önce sultana ulaşan haber onların hemen yakalanmasını sağlamıştır. Yaptığı planı başarısız olan Atsız, yaptığı araştırmayla bunun nedeninin Edip Sabir olduğunu öğrenince onu bir çuvalın içine koyarak Ceyhun nehrine attırmıştır²⁶³.

Irak Selçuklu Devleti Sultanı Mahmud, etrafa korku salan Bâtinîler ile ters düşmemek için 1129 yılında Alamut'tan bir temsilci davet etmiştir. Elçi çok iyi karşılanmış, fakat sultanın huzurundan ayrılan elçi, bir grup tarafından öldürülmüştür. Bâtinîlerin lideri Bezûrh Ümid sorumlularının yakalanmasını talep ettiyse de bu isteği yerine getirilmeyince Bâtinîler, Kazvin'e saldırarak yüzlerce insanı öldürüp feci bir şekilde intikamlarını almışlardır²⁶⁴.

8. SULTANA SAYGISIZLIK

Selçuklularda sultana karşı yapılan saygısızlık devlete karşı işlenen bir suç olarak algılanmıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, hükümdarlığı döneminde kendi nevbet davulu üzerine bir davul sesi duyulmuştur. Bu hükümdara karşı yapılan isyan anlamına gelen bir harekettir. Nebbet davulunun Ahvaz amili Hezâresb'in olduğunu öğrenen sultan bu duruma sinirlenmiştir. Hezâresb, sultandan yaptığı saygısızlık için özür dilemişse de aralarındaki gerginlik devam etmiştir. Bu olay üzerine

²⁶² İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. II, s. 93.

²⁶³ Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 220.

²⁶⁴ Kayhan, *a.g.e.*, s. 113.

sultanın saygısızlık olarak gördüğü bir başka olay gerçekleşmiştir. Sultan Alp Arslan Harezm'e gittiği sırada oğlu Ayaz'a bir avuç altın uzatmış, Ayaz dizlerinin üzerinde gelip keseyi alıp, aynı şekilde geri dönmüştür. Hezârebs'e de diğer eliyle altın uzatmış, oda ayağa kalkıp sultana doğru gidip yeri öpüp altını almıştır²⁶⁵. Sultan Alp Arslan bu hareketini saygısızlık olarak görmüş ve hâkimiyet sevdasıyla itham etmiştir. Hezâresb özür dilesse de sultan ona gözdağı vermek için daha önce kendi kılıcıyla ikiye böldüğü Hacib Aytekin'i Hezarebs'e göndermiştir. Korku ve endişeye kapılan Hezâresb, Nizamülmülk ve sultanın eşine para verip yardımlarını istemiştir. Verdiği paralar işe yaramış olmalı ki sultan Alp Arslan onu affetmiştir²⁶⁶.

Büyük Selçuklu Devleti'nde saygısızlık olarak görülen bir başka olay, Sultan Sencer'in saltanat döneminde yaşanmıştır. Sultan Sencer'in gönülden bağlı olduğu ve hiç yanından ayırmadığı kölesi Kaymaz, Sultan Sencer'in ona olan sevgisine güvenerek haddini aşan işler yapmıştır. Vezir Sadreddin Ebu Ca'fer Muhammed b. Fahrülmülk Ali b. Nizamülmülk, Kaymaz'ın hareketlerinden rahatsız olup onu uyarmış, Kaymaz da ona küstahça cevaplar vermiştir. Sultan Sencer vezirin verdiği bir ziyafete katıldığı sırada sultanın sarhoşluğunu değerlendiren Kaymaz, sultanın yüzüğünü alıp vezirin odasının kapısına gidip, muhafızlara yüzüğü göstererek içeri girmiştir. Uykuda olan vezirin başını kesip Sencer'e götürmüştür. Sarhoşluğu geçen sultan, hemen Emir Kumac'ı yanına çağırıştır. Sultan Sencer, *'Şu dübürünü kiraya vereni vezirime yaptığı işe bak! Onu yanından çıkar ve parça parça kes'* demiştir. Emir Kumac, hiç kimse sizin idareniz altındaki bölgelerde, sizin izniniz olmadan bir iş yapıldığını bilmemeli, otoritenizi koruyun ve bu olayın sizin emriniz olduğunu bildirin diye tavsiyede bulunmuştur. Sultan Sencer Emir Kumac'ın tavsiyesini dinleyip sarayına dönmüştür. Bir müddet sonra kendisini hiçe sayıp saygısızlık yapan bu kölenin öldürülmesini emretmiştir²⁶⁷.

Yine sultan Sencer dönemindeki bir olayda, sultan Sencer, Harezmşah Atsız'ın kendisine suikast düzenlemesine ve suikastı bildiren elçisinin katledilmesine sinirlenerek intikam almak için Harezm bölgesine sefere çıkmıştır. Hezâresb Kalesi önlerine gelince askerlerini cesaretlendirmek ve düşmana korku salmak için dönemin ünlü şairi Enver'i tarafından yazılan iki beyitlik şiiri okun ucuna takarak kaleye atmıştır. Şiirde;

---

²⁶⁵ İbnu'l-Cevzi, *a.g.e.*, s. 148-149.

²⁶⁶ Merçil, *Selçuklular*, s. 148.

²⁶⁷ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s.139

*“Ey Şah, bütün yeryüzü ülkesi senin sayılır,
Cihanın devleti ve ikbali senin elindedir,
Bugün bir hamle yaparak Hezaresb’i al,
Yarın, Harizm ve Yüz Hezar esp (100.000 at) senindir.”*

Bu beyite Atsız’ın Divan el- İnşa başkanı Reşideddin Vatvat karşılık vererek Sencer’in ordusuna atmıştır.

*“Ey Şah, senin hasmın kahraman Rüstem de olsa,
Hezaresb’ten bir eşek bile alamaz.”²⁶⁸.*

Bu durum Sultan Sencer’i kızdırmıştır. Kendisine saygısızlık olarak gördüğü bu davranışından dolayı Vatvat’ı yakaladığında yedi parçaya ayıracağına dair yemin etmiştir. Kalenin Selçuklu ordusu tarafından ele geçirilmesiyle Vatvat korkup kaçmıştır. Siniri geçmeyen sultan, Vatvat’ın yakalanması için her yere haber göndermiştir. Vatvat, saklanmakla kurtulamayacağını anlamış, sultanın onu affetmesine yardım edecek birilerini bulmaya çalışmıştır. Fakat sultanın gazabından çekinip kimse yardımda bulunmamıştır. Nihayet emir Müntecibüddin Beidülkatip’in aracı olmasıyla sultan Vatvat’ı affetmiştir²⁶⁹.

Selçuklularda, divan toplantılarına katılmamak hem hükümdara hem de devlete karşı saygısızlık olarak görülmüş ve cezasız kalmamıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus, tahta oturduktan sonra Sivas bölgesine geldiğinde ümeradan bir grup, vezir Sâhip Şemseddin İsfehânî’yi sultana kötölemiştir. Sultan I. İzzeddin Keykâvus vezirine “ *Önceki vezirlerin âdeti olduğu üzere Divan’a gel*” demiştir. Vezir bu söze kırılmış ve üç gün Divan’a katılmayarak emrine uymamıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Divan mensuplarından olan Celâleddin Karatatyî, Necmeddin Tûsî ve Sultan Gıyâseddin’in hadimi Hâce Muslih’i veziri divana çağırmaları için göndermiştir. Vezir Sâhib Şemseddin, sarayın kapısına geldiğinde onu zorla içeri sokarak, ayaklarını bağlayıp Bahâeddin Kânia’nın evine götürüp öldürmüşlerdir²⁷⁰.

Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan, Burdur Kalesi’nde hapisken, kaleyi korumakla görevli olan Rum asıllı dayısı Kir Haye, ona kötü sözler söylemiştir. Sultan bu sözlerinden dolayı ona kin beslemiştir. IV. Rükneddin Kılıçarslan, tahta geçtiğinde kendisine yapılan bu saygısızlığı unutmamış ve dayısı Kir

²⁶⁸ Cüveynî, a.g.e., s. 259.

²⁶⁹ Usta, a.g.e., s. 176-177.

²⁷⁰ Anonim Selçukname, s. 44.

Haye'yi öldürtüp, cesedini köpeklere yem etmiştir²⁷¹. Anlaşılacağı üzere, sultana saygısızlık yapan kim olursa olsun cezasız kalmamıştır.

---

²⁷¹ Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL İÇERİKLİ SUÇLAR VE CEZALAR

1. ZINA

Zina suçu insanlık tarihi kadar eskidir. Bu suçu işleyen kişiler yaşadıkları döneme göre farklı yöntemlerle cezalandırılmıştır. Zina ile ilgili ulaşılabilecek en eski bilgilere Mezopotamya'daki çivi yazılı belgelerde rastlanmıştır. Hamurabi kanunlarında da zina ile ilgili çeşitli hükümler mevcuttur. Zina yapan kişinin medeni durumuna ve gelir düzeyine göre para cezası verildiği de görülmektedir²⁷². Zinayı yapan her iki taraf da evliyse cezası ölüm olmuştur. Evli olmayanların cezaları daha hafif cezalar verilmiştir²⁷³. Tanığı olmayıp ispatlanamayan zina suçunda kişiye kırk sopa cezası verilip saç ya da sakalı kesilip, bir ay boyunca krala hizmet etmektedir²⁷⁴.

İslam hukukunun ilk dönemlerinde zina suçu dört şahitle ispatlandıktan sonra kadın ev hapsine alınmış, erkek ise sözlü eziyete maruz bırakılmıştır. İlerleyen süreçte bekârın bekârla zinası için yüz sopa ve sürgün, evli ile evli zinası için yüz sopa ve recm cezalarını belirleyen bir hadis gelmiştir²⁷⁵. Sopa Cezası; bu ceza usulünde dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Sopa cezası ölüm cezası değildir. Ölüme yol açmayacak şekilde, suçlunun etini çürütmeden uygulanması gerekir. Sopa büyük ve iri olmayacak, kişi çıplak olmayacak, ama giysi kalın da olmayacaktır. Yüz, karın ve cinsel organ gibi hassas noktalara vurulmayacaktır²⁷⁶. Erkeğe ayakta, kadına oturduğu yerde sopa vurulacaktır²⁷⁷. Sürgün; Hz. Peygamber'in hadislerinde sopa cezasına ilaveten uygulanacak bir yıllık uzaklaştırma cezasıdır²⁷⁸. Recm; sözcük anlamı öldürmek, kovmak, taş atmak anlamına gelmektedir. Evli kişiler için uygulanan ceza yöntemidir. Bu cezalandırma yönteminde kişi erkekse ayakta, elleri ya da kolları bağlanmadan uygulanmaktadır fakat kişi taşlama işlemine dayanamıyorsa bağlanmaktadır. Kişi kadınsa göğüslerine kadar gömülmesi gerekmektedir²⁷⁹.

²⁷² Yağmur Temiz, “ Türk İslam Hukukundan Günümüze Zina”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.V, S.2, 2014 s. 492.

²⁷³ Eldar Hasanov, “Zina”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 444.

²⁷⁴ Nevin Ünal Özkorkut, *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, s. 36.

²⁷⁵ Hüseyin Esen, “Zina” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 442.

²⁷⁶ Özkorkut, *a.g.e.*, s. 116.

²⁷⁷ İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar Ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. LII, S. 1, Şubat 2013, s. 175.

²⁷⁸ Esen, *a.g.m.*, s. 443.

²⁷⁹ Özkorkut, *a.g.e.*, s. 115.

Selçuklu Sultanları halkın şikâyetleri ile her zaman alakadar olmuş ve mağdur etmemişlerdir. Haklı olanı savunup, haksızları cezalandırmışlardır. Melikşah döneminde bir kadın, sultana gelip bir adamın duvarın üzerinden atlayarak evine girdiğini, kendisine saldırıp el uzattığını, sultana şikâyet etmekle tehdit ettiğinde dinlemeyerek onu dövdüğünü söyleyerek şikâyet etmiştir. Bunun üzerine suçluyu bulup, yaptıklarını itiraf ettirdikten sonra Sultan Melikşah onu feci bir şekilde cezalandırmıştır²⁸⁰.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında iftira sonucunda recm edilme cezası verilmiştir. Selçuklularda genellikle işlenen suç teyit edildikten sonra cezalandırma gerçekleşmiştir. Fakat bazı durumlarda Hükümdar, devlet adamlarının etkisi altında kalarak teyit edilmeden cezalandırma örneklerine de rastlanmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev 'in veziri Sadeddin Köpek, bulunduğu konumu kaybetmemek için rakip olarak gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Taceddin Pervâne Ankara'ya kaçmıştır²⁸¹. Sadeddin Köpek'in muhbirleri "*Taceddin Pervâne, Ankara'ya gelince, Harput Melikinın çalgıcı ve şarkıcıları arasından bir cariyeyi satın almadan yatağına aldı*" diye haber göndermiştir. Eline geçen fırsatı değerlendiren Sadeddin Köpek, şehrin kadı ve imamlarını toplayıp "*Velinimetinin bir mensubuyla zinada bulunan kimseye şeriata göre ne yapmak gerekir*" diye sordu. Onlar da cevaben "*Evli birinin zinada bulunmasının cezası recm yani taşlama yoluyla ölümdür*" demişlerdir. Kadı ve imamlardan aldığı fetva ile Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e gidip ona; "*Eğer siz cihan padişahı bu suça göz yumar, ona müsamaha gösterirseniz, bütün maiyetiniz haddini aşır efendilerinin ve velinimetlerinin evlerine göz dikerler ve edepsizliği ele alırlar, bu olaylardan doğacak kötü ad, siz efendimizden başkasının olmaz*" diyerek sultanı etkisi altına almıştır. İşin aslını öğrenmeye gerek bile duymadan Pervâne'nin cezalandırılmasını için Sadeddin Köpek'e yetki vermiştir. Taceddin Pervâne, mallarını müsadere edilmiş ve şehrin meydanında göğsüne kadar gömüldükten sonra taşlanarak öldürülmüştür²⁸².

2. HIRSIZLIK

Her toplumda suç olarak kabul edilen hırsızlık suçunun cezası toplumlara ve dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Eski toplumlarda hırsızlık suçu büyük günah olarak görülmektedir. Sümerler ve Hamurabi kanunlarında, çalınan malın birkaç katını

²⁸⁰ Münecimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 155.

²⁸¹ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 65.

²⁸² Salim Koca, *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 424.

ödetme cezası verilmektedir. Cezasını ödeyecek malı olmayan suçlular köle olarak satılmaktadır. Hırsızın ölümle cezalandırıldığı da bilinmektedir. Hun Devleti'nde hırsızlık suçuna yedi ile yedi yüz arasında değişen sopa cezası verildiği görülmektedir²⁸³.

Sultan Alp Arslan, merhametli, şevkatli bir kişiliğe sahiptir. Devlet adamları ve askerlerinin de halkın malına el uzatmamasına çok dikkat etmiştir. Kölelerinden birinin, halktan bir kişinin kıyafetini zorla aldığını işitmiştir. Alp Arslan derhal bunu yapan kölesini buldurup, halkın gözü önünde onu cezalandırmıştır²⁸⁴. Benzer bir olay da Alp Arslan'ın gulamlarından birinin köylü bir kadından eteğine el koyduğunu öğrenince, gulamı derhal yakalatarak idam ettirmiştir. Bu olaylar üzerine halk hırsızlık yapmaya çekinir hale gelmiştir²⁸⁵.

Hırsızlık suçuna karşı uygulanan bir başka ceza yöntemi el kesmedir. Sultan Melikşah, İsfahan'dan çıkıp Musul'a gitmek üzere yola çıktığında yol güzergâhında Arap kabilesine mensup temsilciler El-Cezire de yaşayan Arap toplumlarına karşı onları korumasını istemişlerdir. Sultan Melikşah, onlara bir ok verip bunu Arapların obalarına götürmelerini emretmiştir. Bu sırada bir Arap Sultan Melikşah'a gelip, bir askeriniz benim mızrağımı çaldı demesi üzerine sultan bu hırsızın bulunması için Çavuşkiye'ye emir vermiştir. Çok geçmeden bulunan askeri sultanın huzuruna getirilmiş ve sultanın emriyle bu askerin elleri kesilmiştir. Bedevi Arap'a da kesik eli mızrağına takıp Araplara güven vermek amacıyla obalarında dolaştırılmasını emretmiştir²⁸⁶.

Sultan Melikşah, hırsızlığa maruz kalan bir adamın sorununu çözmek ve suçluyu tespit edebilmek için uyguladığı taktik dikkat çekicidir. Sultan Melikşah, ağlayarak şikâyete gelen bir adama derdini sormuştur. Adam, birkaç dirheme karpuz aldığını ve onları satıp çocuklarına bakacağını fakat bir adamın gelip karpuzları elinden aldığını ve buna engel olamadığı söylemiştir. Sultan, emirlerine canının karpuz istediğini bulmalarını emretmiştir. Fakat bu mevsimde karpuz pek bulunmadığı için sadece bir emirlerinin evinde karpuz olduğu ve kölesinin getirdiği ortaya çıkmıştır²⁸⁷. Köle durumdan haberdar olunca cezalandırılacağını düşünerek kaçmıştır. Sultan mağdur olan

---

²⁸³ Ali Bardakoğlu "Hırsızlık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, İstanbul 1998, s. 384.

²⁸⁴ Mevdüdi, *a.g.e.*, s. 257-258.

²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 80.

²⁸⁶ Sevim, *Makaleler*, C. III, s. 317.

²⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 182.

adamı çağırıp emir'i onun kölesi ilan etmiştir. Emir üç yüz altın fidye vererek kölelikten kurtulabilmiştir²⁸⁸.

Sultan Muhammed Tapar adaletli bir hükümdar idi. Günün birinde Muhammed Tapar, tüccarlardan birkaç köle satın almıştır. Kölelerin ücretini Hûzistan amili ile tüccarlara göndermiştir. Amil, sultanın verdiği paranın bir kısmını tüccarlara vermiş, geriye kalan parayı vermek istememiştir. Bunun üzerine tüccarlar haklarını aramak için mahkemeye başvurmuşlardır. Sultan tüccarların mahkemeye başvurduklarını görünce dertlerinin ne olduğunu sormuştur. Sultanın kendisinden davacı oldukları söyleyerek durumu anlatmışlardır. Muhammed Tapar anlattıkları olayı hatırlamış ve sinirlenmiştir. Hûzistan emirini yanına çağırıp, mallarını verip, fazlasıyla ödeme yapmasını emretmiştir. Başkalarına ibret olması için de Hûzistan amilini ağır bir şekilde cezalandırmıştır²⁸⁹.

Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Kirman Selçukluları ile aradaki bağı kuvvetlendirmek için Kavurd'un kızını almıştır. Gelinin yanında kardeşi de gelip Bağdat da yaşamaya başlamıştır. Bir süre sonra sultanın kayınbiraderi olmasının verdiği rahatlıkla vezir İzzülmülk'ün oğlu ile anlaşip hırsızlık çetesi kurmuşlardır. Hırsızlık vakalarından halkın mağdur olması üzerine Bağdat şahnesi İldeniz durumu sultana bildirmiştir. Sultan, durumdan haberdar olunca İldeniz'e ikisini de yakalayıp, idam etmesi için emir vermiştir. İldeniz, sultanın mührü ile yola çıkıp vezirin oğlunun evini basmış, onu evinde bulamasa da adamlarını yakalamıştır. Daha sonra sultanın kayınbiraderinin evini basıp onu idam etmiştir. Cesedin teşhir edilmesinden sonra vezirin oğlu ve hırsızlar kaçmıştır. Böylece şehir halkı hırsızlık çetesinden kurtulmuştur²⁹⁰.

II. Rükneddin Süleymanşah'ın Ayaz adında sevdiği bir kölesi vardı. Bir gün ihtiyar bir kadın, Ayaz'ın elindeki yoğurdunu zorla alıp, parasını vermediğini söyleyerek sultana şikâyette bulunmuştur. Sultan, ihtiyar kadının şikâyeti üzerine kölesi Ayaza olayın doğru olup olmadığını sormuş, fakat Ayaz inkâr ederek, suçlu olmadığına ikna etmek için Allah'ın üzerine yemin etmiştir. Sultan çözümü Ayaz'ın kusturulmasında bulmuştur. Ayaz'ın yoğurdu kusması üzerine de ihtiyar kadının haklı

---

²⁸⁸ Yusuf Küçükdağ, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Yayınları, Konya 1999, s. 147.

²⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 418.

²⁹⁰ Müneccimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 184. Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 255.

olduğu anlaşılmış ve sultan, sevdiği kölesini ihtiyar bir kadını mağdur ettiği için öldürmüřtür²⁹¹.

3. İFTİRA

Tarih boyunca devletler otoriteyi sarsmak ve devlet içinde karışıklık çıkarmak amacıyla asılsız haberler ve iftiralara sıklıkla başvurmuşlardır. Selçuklularda da zaman zaman asılsız haberler ve iftiralar ile karşı karşıya kalınmıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Gazne Sultanı İbrahim Bin Mesud, Melikşah'ın Gazne seferine çıktığı sırada devlet adamlarıyla arasını açmak için iftiraya başvurmuş ve bir plan yapmıştır. Sultan Melikşah sefer sırasında İsfizar bölgesinde konakladığı sürede, kendi el yazısı ile Sultan Melikşah'ın önde gelen devlet adamlarına teşekkür edip övgüler yağdıran bir mektup yazmış ve yazdığı bu mektupları bir casusa verip Melikşah'ın konakladığı bölgeye giderek karşısına çıkmasını sağlamıştır. Sultan Melikşah casusu sorguya çekmiş, plana göre ilk başta hiçbir şey anlatmayan casus, işkence edildikten sonra mektupları Melikşah'a vermiştir. Sultan Melikşah, mektupları okuduktan sonra kendi adamlarının ona ihanet edeceğini düşünüp seferi yarıda bırakıp geri dönmüştür. Bu iftira Büyük Selçuklu Devleti'nin Gazne şehrini fethetmelerine engel olmuştur²⁹².

Selçuklularda devlet adamları da kendi çıkarlarına ters düşen kişileri sultanın gözünden düşürmek için iftiraya başvurmuşlardır. Kimi zaman iftiraya uğrayan öldürülmüş, kimi zaman ise iftira atan kişi suçlu bulunup cezalandırılmıştır. Melikşah döneminde yaşanan bir olayda, Divanü'r-Resail kâtibi Ebu'l Mehasin, sultan ile yakınlık kurmuş ve Nizamülmülk'ü iftiralarıyla sultandan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Hatta Nizamülmülk'ün devlet hazinesinden para aldığını sultana söylemiştir. Nizamülmülk, bu durumu haber alınca bir şölen düzenleyip, bin kişiden fazla olan Türk askerlerini atlarına bindirip hazırlatmış ve Ssultanı davet etmiştir. Nizamülmülk, yemek yenildikten sonra hazineden aldığı paraları hazırlattığı askerleri gösterip onlara harcadığını ve bu askerlerin devlet için savaştığını söylemiş ve sultana mücevher ve para takdim etmiştir. Sultan, olayın gerçek yüzünü görüp, kendisini dedikodularıyla vezirine karşı dolduruşa getiren Ebu'l Mehasin yakalatıp hapse attırmıştır. Bir süre sonra Save Kalesi'ne hapsedilen Ebu'l Mehasin iki gözü bıçakla oyulup sultana getirilmiş ve gözleri av köpeklerine yedirilmiştir²⁹³.

²⁹¹ Münecimbaş, *a.g.e.*, C.II, s. 37.

²⁹² Hüseyin, *a.g.e.*, s. 11-12.

²⁹³ İbnu'l-Cevzi, *a.g.e.*, s. 257. Sevim, Merçil, *a.g.e.*, s. 127.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde de devlet görevlilerine atılan bir iftira Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta geçtiği dönemde gerçekleşmiştir. Halktan bir grup sultana gidip, tahta geçerken şehri teslim etme konusunda isteksiz olmalarının sebebinin Kadı Tirmîzî olduğunu söylemişlerdir. Sultan bu durum üzerine Kadı Tirmîzî'ye sinirlenip öldürülmesi için emir vermiş ve idam edilmiştir. Sultan, bir müddet sonra, Kadı Tirmîzî'nin masum olduğu ona iftira atıldığını öğrenmiş ve iftiracıları yakalatıp ağır bir şekilde cezalandırılmıştır²⁹⁴.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Gürcü Kraliçesi kızı Tamara'yı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlendirdikten sonra beş yaşındaki oğlunu tahta çıkarabilmek için tahtın varisi IV. Giorgi Laşa'nın oğlu David'i de kızı ile Anadolu topraklarına göndermiştir. Gürcü Kraliçesi, David'i taht için tehdit olarak görmüş ve ortadan kaldırmak istemiştir²⁹⁵. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e bir mektup gönderip kızı Tamara ile yeğeni David arasında bir ilişki olduğu iftirasını ortaya atmış ve yeğeni David'i cezalandırılması gerektiğini bildirmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu haber üzerine önce eşi Tamara'ya dayak atmıştır. David ise suçsuz olduğunu söylese de sultan onu denize attırıştır. Ölmediğini öğrenince tekrar yakalatıp hapsedmiştir²⁹⁶.

4. HALKA ZULÜM

Halkın refah ve huzuru Selçuklu Sultanlarının hassas olduğu bir konu olmuştur. Bu nedenle halka zulüm edenler mevki fark etmeksizin cezalandırılmıştır. Zulümü ortadan kaldırmak ve refah bir ortam oluşturmak için haftada iki gün adalet divanını kurulmuş ve halkın şikâyetleri dinlenmiştir. Halka zulüm edenlerden mazlumların haklarını alınmış ve suçlular cezalandırılmıştır. Adalet divanına giden mazlumların şikâyetlerinin dinlendiği haberi duyulunca, zalimler sultanın kendilerine vereceği cezadan çekinerek halka zulüm yapmaktan kendilerini geri çekmişlerdir²⁹⁷. Konuyla ilgili Nizamülmülk *Siyasetname* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir;

“Kendilerine ikta verilen sipahilerin halka nasıl muamele edeceklerini bilmeleri gerekir. Kendilerine bırakılan malı alınca eğer halka iyi muamele ederlerse ne âlâ. Fena muamele ederlerse halkın bedeni, malı, evladı, tarlaları ve aletlerinin ondan emin olması için malı elinden alınır. Sipahilerin bunlara el uzatmağa hakkı yoktur. Halk

²⁹⁴ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. I, s. 115.

²⁹⁵ Zühal Şen, “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Karakter İncelemesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Temmuz 2021, s. 271-272.

²⁹⁶ Ömer Subaşı, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 33, 2016, s. 390.

²⁹⁷ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s. 30.

*padişahın sarayına gidip, halini anlatmak isterse onları bundan men etme yetkileri yoktur. Bunun haricinde hareket eden sipahilerin –diğerlerine ibret olması için- elinden iktası alınarak cezalandırılır. Hakikatte onların, toprağın ve halkın sultanın olduğunu bilmeleri gerekir. Sipahiler ve valiler onların başında emniyet müdürü (Şahne) gibidirler. Yaptıkları muamele ile halk padişahıdan memnun olursa, onun ceza ve azabından emniyette olur.*²⁹⁸. Anlaşılacağı üzere, halkın devlet yönetiminden memnun olması devletin ömrünü uzattığı, aksi halde yapılan zulümler devlet içerisinde karışıklığa neden olup sultanın otoritesi yok olacağı düşüncesi hâkimdir.

Sultanlar, vilayetlerin ileri gelenlerinden valiler hakkında teşekkür veya şikâyetlerini bildirmeleri için iki mahzar (arz-name veya şikâyetname) rapor talep etmesi Selçukluların idari mekanizması hakkında bize önemli bilgi vermiştir. Teşekkür mahiyetindeki rapor, şehrin emir, asker, divan mensupları ve ileri gelenlerinin, halkın huzur içinde olduğu, vilayete gönderilen devlet memurlarının işlerini iyi idare ettiği, hiçbirinin zulümde bulunmadığı için teşekkürlerini bildirmek için gönderilmiştir. Bunun aksi olarak şehir ileri gelenleri tarafından gönderilen şikâyetname, valilerin ve emirlerin halka zulüm de bulunduğu, vergilerle halkı ezdiğini bu nedenle vatanlarını terk edecek duruma geldiklerini ve bu zulümlerden kendilerini kurtarmaları için devlete arz ve şikâyetinde bulunmaları için gönderilmiştir²⁹⁹. Bu raporlar, yöneticilerin görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri ve halka zulümde bulunmamaları için gerekli bir uygulama olmuştur.

Halka zulüm edenleri cezalandırma konusunda devletin de yetersiz kaldığı olaylar meydana gelmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer döneminde Gurlulara karşı yapılan savaşta Oğuzların taraf değiştirmesiyle Belh'e Gurlular hâkim olmuştur. Emir Kumac, yaptıkları ihanetten dolayı Oğuzların üzerine yürüyerek savaşmıştır. Fakat kendisi ve oğlu Ebû Bekir esir düşerek öldürülmüşlerdir. Sultan Sencer, bu durum üzerine asker toplayarak Oğuzların üzerine yürümüştür. Bu haber üzerine Oğuzlar elçi gönderip af dilemişlerdir. Sultan Sencer, özürlerini kabul etmemiş ve onlarla savaşmıştır. Şiddetli geçen çarpışma sonucunda Sencer yenilerek Belh'e kaçmıştır. Oğuzların onu takip etmesiyle ikinci bir savaş meydana gelmiştir. Sencer, bu savaşta da başarı elde edemeyince Merv bölgesine kaçmış ve Oğuzlar tarafından yakalanarak esir edilmiştir. Oğuzlar, Merv ve Horasan bölgesinde âlimlerinde bulunduğu halkının

---

²⁹⁸ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s. 47.

²⁹⁹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 175.

büyük çoğunluğunu da öldürüp, şehri yağmalamış ve kadınları da esir almışlardır. İnsanlık dışı eziyetlerle halka zulüm ve işkencelerde bulunmuşlardır. Kâfirlerin bile yapmadığı kötülükleri halka reva görmüşlerdir³⁰⁰. Horasan Şeyhi İmam Muhammed bin Yahyâ'yı, işkence etmek amacıyla ağzına toprak doldurarak öldürmüşlerdir³⁰¹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde bir çiftçinin mağdur edilmesi sonucunda, ilginç bir cezalandırma örneği Vezir Sâdeddin Köpek tarafından uygulanmıştır. Sadeddin Köpek, devlet adamlarına sert davranmasına rağmen halka karşı adaletli davranmış, mazlumların haklarını gözetmiştir. Günün birinde, askerlerin yük develerinden biri, çiftçinin ekinine girmiş ve ekinleri harap etmiştir. Çiftçi, vezir Sadeddin Köpek'e gidip durumu anlatıp şikâyetle bulunmuştur. Köpek, devenin sahibinin bulunmasını emretmiştir. Fakat sahibi Köpek'in gazabından korkup ortaya çıkmaya çekinmiştir. Bunun üzerine Sadeddin Köpek'in emriyle sahibi ortaya çıkmayan deve zarar gören tarlanın yanında asılmıştır³⁰².

I. Alâeddin Keykubad döneminde, Alanya naiblerinden sultana bir mektup gelmiştir. Habere göre adını bilmediğimiz dizdarın, halka zulümde bulunduğunu, masum insanları katlettiğini, sultanın en kısa zamanda buraya gelmezse Alanya'nın devletinin yönetiminden çıkacağı ve Dizdar'ın Kıbrıslı kumaş tüccarlarıyla bir olup sultana bağlılığını bırakmak istediğini bildirmişlerdir. Sultan bu haber üzerine güvenilir adamlarıyla Alanya'ya gitmiş ve olayın kıskançlık ve çekememezlik olabileceğini düşünüp araştırmaya başlamıştır. Yaptığı araştırmalar sonucunda dizdarın yolundan saptığını, kafasının gurur ve kibirle dolduğunu anlayınca ve saltanat emirlerinden yaptığı kötülükleri dinleyince sultan derhal cellatlara onu öldürmeleri için emir vermiştir. Cellatlar onu sürükleyip parça parça ettikten sonra ibret-i âlem için parçalanmış bedenini kale kapısına asmışlardır. Yaptığı kötülüklerde ona destek olanlar da aynı şekilde cezalandırılmıştır³⁰³.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin asayiş ve düzeni bozulmuş ve askeri yollarla üstesinden gelmek mümkün olmuyordu. Bu dönemde Buğdın oğlu Bedreddin ve kardeşi, Haliyre köyünün mağaralarına girmiş ve üç yüze yakın eşkıyayı itaati altına almışlar. Niğde hududundan Kızılırmak kıyılarına kadar olan bölgeye saldırıp, karşılarına çıkan herkesi soymuşlardır. Halk yağma ve zulüm karşısında ne yapacağını

³⁰⁰ Münecimbaşı, *a.g.e.*, C. I, s. 148-149.

³⁰¹ Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, *a.g.e.*, s. 77.

³⁰² İbn Bîbî, *a.g.e.*, C.II, s. 31.

³⁰³ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. I, s. 419.

bilemez hale gelmiştir. O dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Nâibü's-Saltanası Mücireddîn, bu zulme son vermek istese de devletin mevcut askeri gücüyle yağmacıların üstesinden gelmesi mümkün olamayacağı için başka bir çare düşünmüştür. İmamlar ve şeyhlerle görüşüp, din adamlarının da onayını aldıktan sonra planını uygulamaya koymuştur. İlk olarak iki taraf arasında elçiler gidip gelmiş ve iyi niyet göstergesi olarak Salime vilayetini onlara ikta olarak bırakacağını, karşılığında da eşkıyalık faaliyetlerine son vermeleri konusunda anlaşma sağlanmıştır. Eşküyalar, olacıklardan bir haber huzura geldiklerinde Mücireddîn'in, önceden etrafa gizlediği askerleri iki kardeşi ve adamlarının hepsini öldürmüşlerdir. Halk eşkıyaların baskı ve zulmünden kurtulmuş, gasp ettikleri mallar da devlet hazinesine aktarılmıştır. Halktan aldıkları mallar hazineye aktarılmıştır³⁰⁴.

5. YOL KESME

Selçukluların hâkimiyet kurduğu Horasan, İran, Irak, Anadolu ve Suriye milletler ve kıtalar arasındaki köprü görevindeydi. Bu durum Selçuklu topraklarını ticaretin merkezi haline getirmiştir. Ticari faaliyetlerin çok olması hırsızlık faaliyetlerini de beraberinde getireceğinden, yollarının kontrol edilmesi ve tüccarların can ve mal güvenliğini sağlama görevi devlete aitti.

Tuğrul Bey zamanında, Karmisin bölgesinde Sa'du Hakkân adında bir Kürt, yolları kesip yolcuları zor durumda bırakmıştır. O bölgeden geçen sultanın askerlerini de öldürmüştür. Bölgeden geçen Hamurtekin de yolunu kesip ona saldırmış, Hamurtekin attığı okla onu yaralamış ve boynunu kesip öldürmüştür³⁰⁵. Büyük Selçuklu Devleti'nde bir başka olay, Alp Arslan'ın Gürcistan seferinde Kürtlerden oluşan bir grup hırsızın Hulvan bölgesinden kervanların geçmesine engel oldukları haberi gelmiştir. Alp Arslan bir grup askeri hırsızların üzerine göndermiştir. Bölgeye gelen askerler, hırsızların çoğunu öldürüp bir kısmını da esir olarak almışlardır³⁰⁶.

Kirman Selçukluları döneminde Melik İran-Şah, Fars seferinden sonra İsmail adında bir emire bağlı bir grup Türkmen'in çıkardığı kargaşa ile mücadele etmiştir. Bu grup yol kesip, halkın mallarına el koymuş ve gittikçe faaliyetlerini arttırmışlardır³⁰⁷.

---

³⁰⁴ Aksarâyî, *a.g.e.*, s. 205.

³⁰⁵ İbnu'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 99.

³⁰⁶ Delibalta, *a.g.e.*, s. 121.

³⁰⁷ İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, C. X, s. 321.

Bunun üzerine İnan-Şah, harekete geçerek İsmaili Türklerinden iki bin kişinin ellerini kestirip öldürmüştür³⁰⁸.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde de bu durum devam etmiştir. Sigorta garantisi uygulamasıyla mallarına el konulan tüccarların zararları devlet hazinesinden karşılanmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan bir olay, bir grup tüccar Konya'ya gelerek sultana, Antalya'da Frenk hâkimi Aldobrandi'nin yollarını kesip, mallarına el koyduğu ve onlara zulüm ettiğini ve sultan askerleriyle gelip sizi korusun mallarınızı geri alsın diyerek alay ettiklerini bildirip yardım istemişler. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bunun üzerine hemen Alanya üzerine sefere çıkmıştır. Yapılan mücadele sonucunda Antalya şehri alınmış, malları yağmalanan tüccarlara malları geri verilmiş ve malları kaybolan tüccarlara devlet hazinesinden ödemeleri yapılmıştır³⁰⁹. Türkiye Selçukluları döneminde, I. Alâeddin Keykubad, ticari amaçlı birçok sefer yapılmıştır. Bu seferler dışında asayişin sağlanması için yaptığı çalışmalar sayesinde Anadolu, dünyanın en büyük ticaret merkezi haline gelmiştir³¹⁰.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflığından faydalanarak bir grup Ağaçeri 1254 yılında Maraş ve çevresinde yolları kesip, kervanları soyup, insanları katletmişlerdir. Vezir Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Yav-taş bir grup askerle ağaçerilerin üzerine yürüdükleri sırada Baycu Noyan'ın Anadolu'yu istila ettiğinin haberi üzerine Moğolların üzerine sefer hazırlığına girişmişlerdi. Ağaçeriler yol kesmeye devam etmişler³¹¹. Baycu sorunu atlatıldıktan sonra İzzeddin Keykâvus 1257 yılında Ali Bahadır komutasında bir orduyu Ağaçeriler üzerine sevk etmiş, Ağaçeriler bozguna uğratılmış, Başbuğları da esir alınıp Malatya Minşar Kalesi'nde hapsedilmiştir³¹².

³⁰⁸ Merçil, *Kirman Selçukluları*, s. 52.

³⁰⁹ Kaya, *a.g.e.*, s. 126-127.

³¹⁰ Balık, *a.g.e.*, s. 181.

³¹¹ İbn Bîbî, *a.g.e.*, C. II, s. 144. Merçil, "Emîr-i dâd Müessesesi", s. 336.

³¹² Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988, s. 461.

SONUÇ

Suç ve ceza insanlığın ortaya çıkmasından bu yana var olmuştur. İlkel toplumlarda öç alma düşüncesi ile suçlular kişiler tarafından cezalandırılırken, devletlerin oluşmasıyla belirlenen kanunlar aracılığıyla devlet tarafından cezalandırılmaya başlamıştır. Suçluların cezalandırılma usulleri ilkel toplumlardan Selçuklu dönemine kadar bazı benzerlik göstermektedir.

Selçuklularda verilen cezalar her zaman bir hukuki yargı sürecine tabi tutulmamıştır. Hükümdarın veya hükümdarın görevlendirdiği devlet adamlarının insiyatifine bırakılmış cezalandırmalar da olmuştur. Genel olarak baktığımızda hafif sayılabilecek suçlara verilen cezalar ihtar, para cezası, dayak cezası, hapis, sürgün, müsadere, yağma ve uzuvların kesilmesidir. Bu tür cezaların genellikle devlet adamlarına uygulanmıştır. Çünkü yetmiş bir devlet adamının ilk hatasında ağır bir şekilde cezalandırılması devlet için kayıp olarak görülmüştür. Ağır suçlara verilen cezalar ise farklı şekillerde uygulanan ölüm cezalarıdır. Bu cezalar kılıçla, yay kirişiyle, suda boğarak, ateşle yakarak, zehirleyerek, derisini yüzüp içine saman doldurarak ortadan ikiye bölerek, fillerin ayaklarına atarak, parçalayarak ve çarmıha gerek çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Ölüm cezaları arasında suçluya acı çektiren uygulamalardan biri ateşle yakarak öldürmedir. Bu ceza genellikle sapkın düşünceye sahip olan kişilere uygulanmıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar döneminde Bâtınîlerin toplu halde meydanda yakılmıştır. Bir başka uygulama da diri diri derisinin yüzülerek içine saman doldurulması olmuştur. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus döneminde Rumlardan bir grup derisi yüzülerek içine saman doldurularak ibret-î âlem için meydanlarda dolaştırılmıştır.

Selçuklularda suçların en büyüğünü devlete karşı işlenen suçlardır. Suçlulara caydırıcı cezalar uygulanmıştır. Hanedan mensuplarına çoğu zaman daha hafif ceza olarak gözlerine mil çekme işlemi uygulanmış, tahtta hak iddia etmesi engellenmiştir. Bu cezanın yetersiz kalması sonucunda ölüm cezası da uygulanmıştır. Nitekim Büyük Selçuklu Sultan Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'in tahtta hak iddia ederek isyan etmesi sonucunda onu affetmiştir. Fakat İbrahim Yinal'in ikinci kez isyana kalkışması sonucunda onu kendi yayının kirişiyle boğdurmuştur. Devletin otorite boşluğundan faydalanarak isyana kalkışan, görevini ihmal eden, taht kavgalarında kendi çıkarlarına göre hareket eden devlet adamları ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.

Bunun yanı sıra topluma karşı işlenen sosyal suçlar da cezasız kalmamıştır. Selçuklu sultanları halkın şikâyetleri ile her zaman alakadar olmuş, mağdur etmemişlerdir. Zina, hırsızlık, yol kesme, devlet yöneticilerinin halka zulmü, iftira suçları tespit edildiğinde teyit edildikten sonra cezalandırılmıştır. Fakat bazı durumlarda sultan devlet adamlarının etkisi altında kalarak suçu tespit etmeden cezalandırıldığı da görülmüştür. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sadeddin Köpek'in dolduruşuna gelerek doğruluğunu teyit etmeden Taceddin Pervâne'yi zina gerekçesiyle recm edilmesini emretmiştir. Bazı zamanlarda Örfî hukuka göre verilen cezalar Şer'i hukuka göre verilen cezalardan daha ağır olmuştur.

Suçlular genellikle halkın gözü önünde ağır bir şekilde cezalandırılmış ve cesetleri halkın görebileceği şehir meydanları veya kale kapılarında teşhir edilmiştir. Bazen şahsın ölümü sonrası da cezalandırılması devam etmiştir. Burada amaç, suçlunun cesedine işkence etme amacıyla değil suça eğimli olan kişileri caydurmaktır.

KAYNAKÇA

- AĞIRAKÇA, Ahmet. “Müneccimbaşı Ahmet Dede”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul, 2006.
- AHMET B. MAHMUD, *Selçuk-Nâme I*, Çev: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- AKKUŞ, Mustafa. “Nizamülmü’l-Mülk Suikastının Dönemin Kaynaklarına Yansıması”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ekim, 2018.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i. *Müsâmeretü’l-Ahbar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- AKYILMAZ, Gül. “Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ocak, 1995.
- ALTAN, Ahmet Atilla. *Selçuklular’da Adliye Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- ANDREASYAN, Hrand. “Türk Tarihine Âid Ermenî Kaynaklar” *Tarih Dergisi*, C. I, S. I, Temmuz, 2011.
- ANONİM SELÇUKNAME, Tarih-î Âl-i Selçuk. Çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- ARIK, Feda Şamil. “Türkiye Selçuklu Devletinde Siyaseten Katl”, *Bellekten*, C. 63, S. 236, Nisan, 1999.
- ARSAL, Sadri Maksudi. *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.
- ARSLAN, Mahmut. *Kutadgu-Bilig’deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- ARTUK, İbrahim. “Sahte Selçuklu Sultanı Cimri” *Tarih Dergisi*, C. IX, S. 13, Haziran, 2011.
- ATAR, Fahrettin. “Kadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIV, İstanbul, 2001.
- ATAR, Fahrettin. *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- AYAN, Ergin. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- BALIK, İbrahim. *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.
- BARDAKOĞLU, Ali. “Hırsızlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, İstanbul, 1998.
- BARNES, Harry Elmer. TEETERS, Negley K. “İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri”, Çev: Devrim Aydın, *Ankara Barosu Dergisi*, C.IV, Temmuz, 2011.
- BAYINDIR, Abdullah. “Selçuklularda Vuku Bulan Taht Kavgaları Üzerine Bir Değerlendirme (Melikşah Dönemi Taht Kavgaları 1072-1092)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XVIII, S.1, Ocak, 2019.
- BİLGİN, Orhan. “Cüveynî Ata Melik” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1993.
- BOYNUKALIN, Mehmet. “Suç”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVII, İstanbul, 2009.
- BUNDÂRÎ, İmadeddîn el-Kâtib el-İsfahânî. *Zubdat Al-Nuşra Va Nuhbat Al’usra*, Selçuklular Tarihi, Çev: Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçuklular Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.
- CİN, Halil. AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995.
- CÜVEYNÎ, Alâeddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- ÇELİK, M.Bilal. *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Nobel Yayınları, Ankara 2020.

- DELİBALTA, Yavuz. *Selçuklularda İstihbarat*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018.
- DEMİR, Mustafa. *Büyük Selçuklular Tarihi*, Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2004.
- DEMİRKENT, Işın. “Mecdûd b. Altuntegin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004.
- DÖNMEZER, Sulhi. ERMAN, Sahir. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, C. I, Beta Yayınları, İstanbul, 1987.
- EBÜ’L-FEREC. *Abû’l-Farac Tarihi*, Çev: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 1987.
- ESEN, Hüseyin. “Zina” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul, 2013.
- FOUCAULT, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- GENÇ, Reşat. *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1981.
- HASANOV, Eldar. “Zina”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XLIV, İstanbul, 2013.
- HÜSEYNİ. *Ahbârü’l-Devlei’s-Selçukiyye*, Çev: Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- İBN BİBİ, *el Evamirü’l-Ala’iye Selçukname*, Çev: Mürsel Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara, 1996.
- İBNU’L- CEVZÎ. *Mir’âtü’z-Zamân Fî Târîhi’l-Âyân’da Selçuklular*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- İBNU’L-ADİM, Kemâlüddin. *Buğyat At-Talab Fi Tarih Halab (Selçuklularla İlgili Haltercümeleri)*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.
- İBNU’L-ESİR. *el Kâmil Fi’t- Tarih Tercümesi*, Çev: Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, C.X, 1991- IX, 1987, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Selçuklular Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019.
- KANAT, Cüneyt. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, Küre Yayınları, İstanbul, 2007.
- KAYA, Selim. “Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Haziran, 2005.
- KAYA, Selim. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- KAYHAN, Hüseyin. *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya, 2001.
- KAZVÎNÎ, Hamdullâh Müstevfi-i. *Târîh-î Güzîde*, Çev: Erkan Göksu, Bilge Yayınları, İstanbul, 2015.
- KELEŞ, Nevzat. “Bâtınîlerin Selçuklu Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Faaliyetleri”, *Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı*, İstanbul, 2017.
- KEMALOĞLU, Muhammet. “Türkiye Selçuklu Tarihi Birinci Elden Kaynakları”, *Türk Tarihi ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Eylül, 2013.
- KESİK, Muharrem. “ Büyük Selçuklu Devleti Veziri ve Türk Tarihinin Önemli Devlet Adamlarından Nizamü’l-Mülk” *Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırma Dergisi*, S.8, Ekim, 2018.
- KESİK, Muharrem. *At Üstünde Selçuklular*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- KILINÇÇEKER, Özlem. “Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk Dönemi Saltanat Mücadeleleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.18, Nisan, 2021.

- KOCA, Salim. “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd’ın Zehirlenmesi”, *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, Aralık, 2010.
- KOCA, Salim. *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.
- KOCA, Salim. *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. “Anadolu Selçuklu Tarihi’nin Kaynakları I”, *Belleten*, C. VII, S. 27, Temmuz, 1943.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *İslam ve Türk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983.
- KÖYMEN, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.III, Ankara, 1992.
- KÖYMEN, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Yayınları, Konya, 1999.
- KÜTÜK, Ahmet. “Selçuklu Çağında Zehirle Suikast Üzerine Notlar”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 37, Kasım, 2018.
- MÂVERDÎ, Ebu’l-Hasan. *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye İslâm’da Hilâfet ve Devlet Hukuku*, Çev: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.
- MERÇİL, Erdoğan. “Selçuklular’da Emîr-i dâd Müessesesi”, *Belleten*, C. LIX, S. 225, Ağustos, 1995.
- MERÇİL, Erdoğan. *Kirman Selçukluları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980.
- MERÇİL, Erdoğan. *Selçuklular –Makaleler–*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERÇİL, Erdoğan. *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- MEVDÛDÎ. *Selçuklular Tarihi*, Çev: Ali Genceli, Hilal Yayınları, Ankara, 1971.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu’d-Düvel Selçuklular Tarihi*, C. I-II, Çev: Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- NİZAMÜLMÜLK. *Siyasetname*, Çev: Nurettin Bayburtlugil, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.
- NUHOĞLU, Güller. “Gazne Devlet Teşkilatı”, C. V, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Babaîler İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖNGÜL, Ali. *Selçuklular Tarihi II*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÖZAYDIN, Abdülkadir. “İbnü’l-Esîr İzzeddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, İstanbul, 2000.
- ÖZAYDIN, Abdülkadir. “İbnu’l-İbrî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, İstanbul, 2000.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Kavurd Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, 2002.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. “Nizamülmülk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul, 2007.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. “Gazneli ve Selçuklu Şairlerin Gözüyle Zindan”, *Zindanlar ve Mahkûmlar*, Babil Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. “Tuğrul Bey ve Dönemi (1040-1063)”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- ÖZKORKUT, Nevin Ünal. *Türk Hukuk Tarihinde Zina Suçu*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

- ÖZYETKİN, Melek. “Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar”, *Bellekten*, C. LXXV, S. 273, Ankara, 2011.
- PİYADEOĞLU, Cihan. “Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yinal”, *Türkiyat Mecmuası*, C.XXIII, S. 2, Aralık, 2013.
- RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, Çev: Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınlar, C. I-II, Ankara, 2020.
- SCOTT, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, Çev: Hamide Koyukan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995.
- SELÇUK, Sami. “Eski Çağlarda Hukuk”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. LXXVII, S. 1, Nisan, 2019.
- SEVİM, Ali. “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, *Bellekten*, C.XXXV, S. 97, Ocak, 1961.
- SEVİM, Ali. “Tutuş’un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü”, *Bellekten*, C. XXVII, S. 107, Temmuz, 1963.
- SEVİM, Ali. *Makaleler*, C. II- 2005, C. III- 2015, Berikan Yayınevi, Ankara.
- SEVİM, Ali. MERCİL, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- SEVİM, Ali. *Mir’atü’z-Zaman fî Tarihi’l-Ayan, Selçuklularla İlgili Bilgiler, Tuğrul Bey Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- SUBAŞI, Ömer. “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 33, Nisan, 2016.
- SÜMER, Faruk. “Ağaçeriler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1988.
- SÜMER, Faruk. “Kutalmış”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXVI, Ankara, 2002.
- ŞEN, Zühal. “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Karakter İncelemesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Temmuz, 2021.
- TAN, Pınar Kaya. “Selçuklu Tarihinde Kadın İhtirasına Bir Örnek: İnanç Hâtûn ve Evlilikleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Aralık, 2018.
- TANERİ, Aydın. “Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 8, 1967.
- TANERİ, Aydın. “Emîr-i dâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1995.
- TANERİ, Aydın. “Hadım”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, İstanbul, 1997.
- TANERİ, Aydın. “Müsâmeretü’l-Ahbar’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. IV, S. 6, Mayıs, 1966.
- TAŞAĞIL, Ahmet. Kök Tengri’nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi), *Bilge Kültür Sanat Yayınları*, İstanbul, 2014.
- TAŞKIRAN, Hasan. “Büyük Selçuklu Devleti’nde Bâtınî Suikastları ve Selçuklu Toplumunun Suikastlar Karşısındaki Tutumu”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. 2, Haziran, 2013.
- TEMİZ, Yağmur. “ Türk İslam Hukukundan Günümüze Zina”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.V, S.2, 2014.
- TOKUŞ, Ömer. “Selçuklular Dönemi’nde Bağdat’ta Beşeri, Biyolojik Afetler, Gök Olayları ve Garip Olaylar (H. 447-590/ M. 1055-1194)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 57, Haziran, 2018.
- TURAN, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- TURAN, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- TUTAR, Âdem. “İslam Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı”, *Türkler*, C. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

- TÜRKMEN, Metin. “Cezaya Alternatif Bakışlar ve Yeni Bir Disiplin Olarak Ceza Sosyolojisinin İmkânlılığı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. X, S. 52, Ekim, 2017.
- URFALI MATEOS. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Grigor’un Zeyli*, Çev: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- USTA, Aydın. *Selçuklular*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- ÜÇOK, Coşkun vd., *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 1999.
- ÜLKER, İbrahim. “İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemler”, *II. Türk hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- YAKUT, Esra. “Eski Türklerde Hukuk”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 3. 2002.
- YAZAR, Nurullah. *Büyük Selçuklu Devletinde İktidar Mücadeleleri*, Otto Yayınları, Ankara, 2017.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. II, Ankara, 2014.